

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HISTORIE

**LIDOVÁ TRADICE A FOLKLÓR KLATOVSKA VE VYUČOVÁNÍ
DĚJEPISU A VLASTIVĚDY**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Jaroslava Kreuzerová

Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, obor Čj-Dě

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 25. června 2020

.....

vlastnoruční podpis

Za vedení své práce bych zde chtěla poděkovat doc. PaedDr. Naděždě Morávkové, Ph.D. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Aleně Kroupové za cenné rady vycházející z její dlouholeté učitelské praxe. V neposlední řadě děkuji všem, kteří mě podporovali nejen během psaní této práce, ale hlavně během celého mého studia. Jmenovitě děkuji svým rodičům, Markétě a Jaroslavu Kreuzerovým, kteří ve mě nikdy nepřestali věřit.

Obsah

Úvod.....	1
1 Metodika.....	3
1.1 Orální historie.....	3
2 Vymezení pojmů	8
2.1 Kultura.....	8
2.2 Tradice.....	10
2.3 Folklor	11
2.4 Folklorismus.....	13
2.5 Lidové obyčeje	14
2.6 Zvyky	14
2.7 Svátky.....	15
3 Národopisná charakteristika Klatovska v historických souvislostech	16
3.1 Vymezení oblasti.....	16
3.2 Historický vývoj regionu.....	16
3.2.1 Původ Klatovské poutě.....	19
4 Lidové tradice a folklor v průběhu roku.....	20
4.1 Předjaří	21
4.1.1 Masopust.....	21
4.1.1.1 Průběh masopustu	22
4.1.1.2 Tradiční masky.....	23
4.1.2 Popeleční středa	24
4.2 Jaro a podletí	24
4.2.1 Velikonoce.....	24
4.2.1.1 Výpočet data Velikonoc.....	25
4.2.1.2 Pašijový týden.....	25
4.2.1.2.1 Sazometná středa	25

4.2.1.2.2	Zelený čtvrtek	26
4.2.1.2.3	Velký pátek	27
4.2.1.2.4	Bílá sobota	28
4.2.1.2.5	Velikonoční neděle – Boží hod velikonoční	29
4.2.1.2.6	Velikonoční pondělí	30
4.2.1.3	Symbyly Velikonoc	30
4.2.1.3.1	Mazanec	30
4.2.1.3.2	Velikonoční beránek	31
4.2.1.3.3	Řehťačky, klapačky, rachťačky, rumpály	31
4.2.1.3.4	Pomlázka	33
4.2.1.3.5	Vejce	34
4.2.1.3.6	Velikonoční zajíček	36
4.2.2	Pálení čarodějnic – Filipojakubská noc na 1. května	36
4.2.3	Máje	38
4.3	Léto a podzim – od letního slunovratu k adventu	41
4.3.1	Poutě	42
4.4	Zimní slunovrat	42
4.4.1	Advent	43
4.4.2	Svatá Barbora	44
4.4.3	Mikuláš	46
4.4.4	Lucie	49
4.4.5	Vánoce	51
4.4.5.1	Štědrý den	53
4.4.5.1.1	Štědrovečerní nadílka	59
4.4.5.1.2	Vánoční stromeček	59
4.4.5.1.3	Vánoční koledování	62
4.4.5.2	Boží hod	63

4.4.5.3	Svátek sv. Štěpána	63
4.4.6	Silvestr a Nový rok	64
4.4.7	Tři králové – slavnost Zjevení Páně	66
5	Lidové tradice a folklor na Klatovsku	68
5.1	Interpretace rozhovoru s Marií Nachtmanovou.....	69
5.2	Interpretace rozhovoru s Václavem Drozdou.....	73
5.3	Interpretace rozhovoru s Mgr. Alenou Kroupovou	77
6	Didaktická část	82
6.1	Rámcový vzdělávací program	82
6.1.1	Vzdělávací oblasti.....	82
6.1.2	Klíčové kompetence	85
6.2	Metodika.....	86
6.2.1	Projekt.....	86
6.2.2	Projektová metoda	86
6.2.3	Projektová výuka a projektové vyučování.....	87
6.2.4	Fáze projektové výuky.....	88
6.2.5	Dělení projektů podle kritérií	90
6.3	Návrh didaktické aplikace	90
6.3.1	Advent – sv. Barbora, sv. Mikuláš, sv. Lucie.....	91
6.4	Vánoce.....	93
6.5	Masopust	94
6.6	Velikonoce	95
6.7	Filipojakubská noc/ Máje	96
6.8	Pouť	97
	Závěr.....	99
	Summary	101
	Seznam pramenů	102

Seznam literatury.....	102
Pamětníci.....	105
Seznam internetových zdrojů	105
Seznam příloh.....	I
Přílohy	III
Příloha č. 1 – Masopustní průvod v obci Předslav, kol. r. 1970	III
Příloha č. 2. – Masopustní průvod v obci Předslav, kol. r. 1970	III
Příloha č. 3 – Masopustní průvod v obci Předslav, 2000	IV
Příloha č. 4 – Tradiční maska Bacchus, masopustní průvod obec Předslav	IV
Příloha č. 5 – Tradiční maska kobyla, masopustní průvod obec Předslav	V
Příloha č. 6 – Tradiční masky medvěd s medvědářem, masopustní průvod obec Předslav	V
Příloha č. 7 – 1. kocour, 2. trakař, 3.,4. řehťačka, 5. klapačka	VI
Příloha č. 8 – Máj	VII
Příloha č. 9 – Máj s hranicí dřeva.....	VII
Příloha č. 10 – Stavění máje pomocí moderní techniky.....	VIII
Příloha č. 11 – Stavění máje.....	VIII
Příloha č. 12 – Tradiční pouťový průvod s obrazem Panny Marie Klatovské.....	IX
Příloha č. 13 – Klatovská pouť.....	IX
Příloha č. 14 – Barborka.....	X
Příloha č. 15 – Lucky	X
Příloha č. 16 – Přepis rozhovoru s paní Marií Nachtmanovou	XI
Příloha č. 17 – Přepis rozhovoru s panem Václavem Drozdou.....	XVII
Příloha č. 18 – Přepis rozhovoru s Mgr. Alenou Kroupovou.....	XXV
Příloha č. 19 – List sv. Barbora.....	XXXI
Příloha č. 20 – List sv. Mikuláš.....	XXXII
Příloha č. 21 – List sv. Lucie.....	XXXIII

Příloha č. 22 – List Vánoce 1	XXXIV
Příloha č. 23 – List Vánoce 2	XXXV
Příloha č. 24 – List Vánoce 3	XXXVI
Příloha č. 25 – List Masopust 1	XXXVII
Příloha č. 26 – List Masopust 2.....	XXXVIII
Příloha č. 27 – List Velikonoce 1	XXXIX
Příloha č. 28 – List Velikonoce 2	XL
Příloha č. 29 – List Velikonoce 3	XLI
Příloha č. 30 – List Velikonoce 4	XLII
Příloha č. 31 – List Velikonoce 5	XLIII
Příloha č. 32 – List Velikonoce 6	XLIV
Příloha č. 33 – List Velikonoce 7	XLV
Příloha č. 34 – List Filipojakubská noc.....	XLVI
Příloha č. 35 – List Máje	XLVII
Příloha č. 36 – List Pout'	XLVIII

Úvod

Prvky historické paměti národa, jako jsou lidové tradice a folklor, se dědí z generace na generaci a tradují se. Tradiční lidová kultura se neustále proměňuje, ale často dochází bohužel i k jejímu zániku. Jakékoli oslabení naší kultury může vést ke snížení kulturní rozmanitosti, či ztrátě vědomí sounáležitosti. Proto je dle mého názoru nutné se tomuto tématu věnovat jak v odborné praxi, tak v praxi školní.

Svou diplomovou práci dělím do několika částí. Jedná se zejména o část teoretickou, ve které se věnuji jak obecné charakteristice lidových tradic, obyčejů a projevů folkloru v průběhu roku, tak konkrétnímu projevu těchto jevů v oblasti Klatovska. V druhé části mé diplomové práce pak představím návrh konkrétní didaktické aplikace lidových tradic do výuky.

V první řadě vymezím základní pojmy související s tématem mé práce jako jsou kultura, tradice, folklor, lidové obyčeje, zvyky a svátky. Následuje národopisná charakteristika vymezené oblasti, tj. Klatovska, v historických souvislostech. Zde blíže charakterizuji také mikroregion obce Předslav, kterým se budu blíže zabývat v rámci orálně-historického projektu.

Stěžejním prvkem teoretické části mé diplomové práce je obecná charakteristika lidových tradic, obyčejů a projevů folkloru v průběhu roku. Jedná se o výběr těch z mého pohledu nejvýznamnějších svátků a událostí v průběhu roku a s nimi spojenými tradicemi, které lze účinně propojit se školní praxí.

Ke zmapování konkrétní podoby lidových tradic a folkloru na Klatovsku jsem zvolila metodu orální historie. Tento orálně-historický projekt si neklade za cíl statisticky zmapovat podobu lidových tradic v daném regionu. Jeho cílem je dokázat, že jevy jako jsou tradice, zvyky a obyčeje mají velmi osobitý charakter a způsoby jejich dodržování se mohou výrazně lišit nejen v rámci jednoho regionu, či jedné obce, ale dokonce i v rámci jedné rodiny.

V didaktické části své diplomové práce nejprve vymezím vzdělávací oblasti, do kterých mnou navržené aplikace tematicky zasahují v rámci RVP a klíčové kompetence, které jimi budu naplňovat. Následně obecně představím problematiku projektové výuky, kterou jsem zvolila jako hlavní výukovou strategii pro svou didaktickou aplikaci. Hlavním bodem této části diplomové práce jsou konkrétní návrhy didaktických aplikací. Zde konkrétně představím projekt, který jsem nazvala „Tradinář“. Jedná se o dlouhodobí projekt, který lze aplikovat na 1. i na 2. stupni základní školy. Jeho hlavním cílem je rozvoj všech klíčových kompetencí

s důrazem na práci žáků v rámci skupiny, práci z různými druhy informačních zdrojů, včetně vyprávění pamětníků a prezentaci výsledků jejich práce.

V jednotlivých didaktických aplikacích budu propojovat několik vzdělávacích oblastí, zejména konkrétní předměty jako jsou dějepis, český jazyk, občanská výchova a výtvarná výchova. Budu také kombinovat různé organizační formy výuky v jejichž středu bude ale vždy samotná činnost žáků. Výsledným produktem tohoto rozsáhlého dlouhodobého projektu bude samotný Tradinář – portfolio sestavené z jednotlivých mnou vytvořených listů a dalších doplňujících materiálů dle výběru žáka. Jednotlivé didaktické aplikace se zabývají těmito tematickými okruhy: Adventní občůzky maskovaných postav, Vánoce, Masopust, Velikonoce, Filipojakubská noc a Máje a Poutě.

Osobité projevy dodržování jednotlivých tradic v jejich konkrétní podobě nejsou často předmětem zájmů kronikářů. Proto ve své obecné charakteristice těchto jevů vycházím zejména z literatury, která se věnuje komplexnímu zmapování jednotlivých tradic v průběhu roku, včetně jejich historického vývoje. Velmi přínosným zdrojem pro mě byla ale také monografie Václava Florence věnující se velmi podrobně proměnám oslav a významu Vánoc v české kultuře. Zde jsem také našla přepis traktátu z přelomu 14. a 15. století, ve kterém Jan z Holešova zaznamenal podobu lidových obyčejů spojených se Štědrým dnem a večerem, z nichž mnohé přetrvávají dodnes. Obecnou charakteristiku jednotlivých tradic v průběhu roku jsem doplnila o tři rozhovory vedené dle zásad orálně-historického výzkumu, jejichž cílem bylo zaznamenat, osobité projevy těchto tradic v konkrétních rodinách z oblasti Klatovska.

1 Metodika

V první části teoretické části své diplomové práce obecně představím jednotlivé lidové tradice, obyčeje, svátky, zvyky a jiné projevy folkloru v průběhu celého roku. K tomu použiji klasickou metodu komparace historických pramenů a literatury. V další části diplomové práce se budu zabývat lidovými tradicemi a folklorem přímo v oblasti Klatovska. Jelikož jsou ale zmínky o projevech lidových tradic v primárních pramenech jen velmi kusé, zvolila jsme si pro jejich zmapování metodu orální historie, kterou níže blíže popíšu.

1.1 Orální historie

Orální historie jako jedna z metod historiografie je nezastupitelná zejména tam, kde je řada pramenů z různých důvodů nepřístupná nebo byla zničena. V tomto případě je často jediným zdrojem informací o určité historické události. V nejužším slova smyslu je orální historie obraz lidské mysli popsáný vlastními slovy.¹

Orální historie zahrnuje řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.²

Metodu orální historie lze využít napříč společenskovědními a humanitními obory jako jsou například historie, sociologie, antropologie, etnologie, politologie, psychologie, právní věda, lingvistika, literární věda, muzikologie, divadelní věda nebo dějiny umění.

Orální historie je charakterizována hned několika rysy, které ji odlišují od jiných metod vědecké práce. V první řadě se jedná o kvalitativní metodu výzkumu. Jako kvalitativní výzkum je bráno takové bádání, které sdělení jednotlivce vnímá jako svébytnou poznávací hodnotu a nesnaží se její obsah pomocí kvantifikujících postupů zobecnit. Na druhé straně je ale nezbytnou součástí výzkumu komparace s jinými druhy pramenů.

¹ VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5, s. 8.

² Tamtéž.

Údaje získané z individuálních sdělení lze jen těžko vnímat prizmatem kvantifikujících měřítek využívaných při práci s jinými druhy pramenů. Rozhovory vycházejí z minulých prožitků jednotlivce, jsou ovlivňovány časovým odstupem, prostředím, ve kterém vznikají, ale i osobními motivy dotazovaného, proč rozhovor poskytl. Proto musíme informace získané metodou orální historie vnímat v porovnání s jinými prameny jako bytostně subjektivní. Celkově jde tedy o dokumenty dodatečně vytvořené, nikoli o prameny v nejvlastnějším smyslu slova.³

Základním předpokladem práce s orální historií je respekt k člověku jako jedinci, a to v těchto dvou konkrétních rovinách: rovina odborná a teoreticko-metodická a rovina eticko-právní. Právě tato komplexnost přístupu odlišuje orální historii od nevědecké práce s orálními svědectvími lidí.

Hlavními formami využití orální historie pro historika jsou interview a životní příběh. Nezbytnou dovedností badatele musí být citlivý přístup k tázanému, zároveň ale musí být koncentrovaný na vlastní vedení rozhovoru. Důležitá je rovněž adaptabilita a umění rozhodnout se v krátkém časovém intervalu. Ne zřídka musí výzkumník přehodnotit strategii interview, pořadí otázek ale třeba i formu vedení rozhovoru.

S ohledem na povahu mého výzkumného cíle jsem zvolila metodu interview. V orálně-historicky vedeném rozhovoru je vhodné vést tzv. semistrukturovaný rozhovor, který začíná biografickým úvodem narátora a v konečné fázi přesahuje k jeho přítomnosti. Úvodní a závěrečná pasáž dává oběma stranám pocit, že tazatel nepřišel za svým narátorem pouze ve snaze vytěžit pro sebe důležité informace. Právě to povyšuje tento typ rozhovoru nad rozhovor typu otázka - odpověď. Interview se v orální historii zpravidla váže k určité historické události, kterou dotazovaný prožil, nebo v níž vystupoval v jistém postavení a společenské roli a na niž si vytvářel svůj vlastní názor a postoj.

Tazatel při interview respektuje charakter prožitků a postojů dotazovaného, přitom mu však klade své otázky tak, aby jej udržel u daného tématu a získal od něj maximum relevantních informací, které znalosti tématu obohacují, rozšiřují, či na ně poskytují nový pohled. Při

³ VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5, s. 16.

interview tazatel do rozhovoru vstupuje. Jeho otázky jsou konkrétnější, zpřesňující, specifičtější, třebaže respektují osobní, subjektivní přístup dotazovaného.

Orálně-historicky pojaté interview používáme především tehdy, pokud jsme určitým způsobem omezeni tématem nebo časem – tedy u střednědobých a kratších projektů, odborného článku, studentské kvalifikační práce.

Samotnému výzkumu musí předcházet příprava projektu, která má několik fází. V první fázi si badatel musí nejprve zjistit co nejvíce informací o zkoumaném tématu z jiných dostupných zdrojů, například z archivních pramenů a literatury. Tazatel by měl být před zahájením projektu orientován v historii sledovaného období, se specifiky určitého regionu a s jeho historií. Dále musí znát termíny a technická hesla související s tématem, kterým se bude zabývat. Další nezbytnou součástí přípravy orálně-historického projektu je zajištění vhodné nahrávací techniky. Ať už audio či vizuálního charakteru. Tazatel by se měl ve své přípravě zaměřit i na svou vlastní osobnostní připravenost. Během rozhovoru musí prokázat nejen svou orientovanost ve zkoumaném tématu, ale také schopnost soustředění a vcítění se do narátorova životního příběhu. Dále by se měl tazatel také připravit na to, že se nějakým způsobem musí sám vyrovnat s narátorovým sdělením, obzvlášť, zkoumá-li nějaká náročná životní období či lidské tragédie. Je důležité si uvědomit, že tazatel má narátorovi umožnit, aby podal své vyprávění formou, kterou sám chce podat. Role tazatele by měla být povzbuzující, motivující a zajišťující maximální komfort pro narátora. Zároveň by si však měli být partnery v rozhovoru, aby role narátora nebyla omezena na pouhého dotazovaného a role tazatele na pouhého posluchače.

„Pokud má tazatel zájem o co nejlepší výsledky v orální historii, měl by mu být vlastní zájem o člověka jako o individualitu, měl by mít respekt k jeho názorům, trpělivost, flexibilitu a zvědavost a takt při pokládání otázek, především pak schopnost narátorovi naslouchat.“⁴

Tazatel by se měl při vedení rozhovoru vyvarovat bagatelizaci sděleného, diagnostikování narátora, interpretace sděleného a jakékoliv moralizování narátora. Také by tazatel neměl do rozhovoru zasahovat až příliš nebo dokonce narátorovi vnucovat své vlastní názory a postoje.

⁴ VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5, s. 115.

Tazatel by se také neměl zajímat pouze o výsledek projektu, ale měl by přemýšlet i o etických a právních důsledcích orální historie.

Další nesmírně důležitou fází přípravy orálně-historického projektu je samotný výběr narátorů. Ten probíhá na základě dosavadních znalostí badatele o zvoleném tématu. Tazatel musí mít ujasněné důvody, proč oslovit právě toho konkrétního narátora, měl by si také předem zjistit základní údaje o jeho veřejném působení i aktuální osobní či sociální situaci.

Samotný mechanismus prvního kontaktování příslušného narátora je poměrně složitý a rozsáhlý. Jelikož jsme pro tuto diplomovou práci zvolila narátory blízké, či dokonce příbuzné mé osobě, nepovažuji podrobnější představení tohoto mechanismu v tuto chvíli za podstatné.

Rozhovory v rámci jednoho společného projektu by měly být u všech narátorů vedeny metodicky stejně. Neznamená to však, že musejí být kladeny přesně stejné otázky, s každým narátorem by se mělo jednat jako s individualitou.

V první fázi samotného rozhovoru tazatel zopakuje hlavní okruhy rozhovoru, následně nahraje úvodní specifikace jako název projektu, jméno narátora, místo a datum nahrávání rozhovoru a účel, pro nějž se rozhovor realizuje. Následuje samotné vyprávění narátora, případně doplňující otázky tazatele. Vhodné jsou zejména otevřené otázky: *Jak? Proč? Jakým způsobem?* apod. K ukončení rozhovoru by pak mělo dojít vždy spíše z iniciativy narátora. Tazatel si však může nachystat otázky, které signalizují konec rozhovoru, jako: *Při pohledu nazpět... Jak hodnotíte... Jak byste shrnul...?*⁵ Samotný rozhovor pak tazatel zakončuje jednoduchým poděkováním a vypnutím nahrávacího zařízení. Po samotném rozhovoru je nanejvýš vhodné, aby tazatel s narátorem strávil ještě jistý čas zdvořilostní konverzací. Takové zdržení se po rozhovoru pomůže především narátorovi v tom, že se nebude cítit pouze využit za účelem výpovědi.

Přepis rozhovoru by měl být napsán co nejdříve po nahrávce rozhovoru. Jeho cílem je zpřístupnit rozhovor ostatním badatelům, ale také zvýšit cenu rozhovoru tím, že tazatel nebo narátor opraví a vyjasní veškerá sdělení získané v průběhu nahrávání. Přepis by měl zachytit především přesný obsah a smysl rozhovoru, případně stylistická a jazyková specifika narátora. Měl by však rezignovat na zachycení defektů výslovnosti narátora a výplňkových slov tam, kde

⁵ VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5, s. 129.

jsou použita na úkor srozumitelnosti záznamu. Pokud zvukový záznam obsahuje další mimoslovní zvukové projevy (smích, pláč), vyznačí se v textu v hranatých závorkách. Odmilka narátora se vyznačí třemi tečkami v hranaté závorce. V závislosti na cílech projektu může po přepisu rozhovoru následovat jeho další redakce případná interpretace.

Při orálně-historickém výzkumu badatel nesmí zapomínat na etické zásady jeho vedení. Mezi zásadní povinnosti tazatele patří nutnost důkladně seznámit narátora s účely, cíli a postupy orálně-historického výzkumu, do něhož přispívá svým příběhem. Narátora je třeba obeznámit i s jeho právy v procesu vznikání nového pramene, jako je např. právo autorizace, anonymizace, copyrightu. Narátor by taktéž měl být seznámen se způsoby uložení nahrávek, s plánovanými výstupy výzkumu jako jsou publikace, či následná analýza, a budoucími možnostmi jeho využití. Jednou z nejdůležitějších etických zásad vedení orálně-historického výzkumu je respekt k narátorovi jako dárci životního příběhu. Tazatel by jako odborník a představitel vědecké komunity neměl za žádných okolností a v žádné fázi výzkumu přistupovat k rozhovoru s manipulativními záměry.⁶

Badatel při orálně-historickém výzkumu musí dbát také na legislativní stránku věci, a to především kvůli zpracování tzv. osobních a citlivých údajů. V českém prostředí jsou zásady práce s těmito údaji shrnuté v zákoně č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů (ZOOÚ). Podle současného znění tohoto zákona lze tazatele ztotožnit se správcem neboli subjektem, který určuje účel a prostředky zpracování osobních údajů, provádí zpracování a odpovídá za něj. Osobní údaje jsou v zákoně definovány jako údaje týkající se fyzických osob, na jejichž základě je možné zjistit jejich identitu. Zvláštní kategorii tvoří údaje tzv. citlivé, které vypovídají o rasovém, národnostním nebo etnickém původu, politických postojích, členství v odborových organizacích, o náboženském založení a filosofickém přesvědčení, trestné činnosti, zdravotním stavu a sexuálním životě daného jednotlivce. Lze je zpracovávat pouze s výslovným souhlasem fyzické osoby, jíž se tyto údaje týkají. Správce je podle ZOOÚ garantem nezneužitelnosti získaných osobních údajů po dobu jejich uchování a jako takový je povinen vyplnit oznámení o registraci Úřadu pro ochranu osobních údajů. Při porušení ZOOÚ má fyzická osoba rozsáhlý soubor sekundárních práv, např. nárok na odstranění vzniklého stavu, právo na omluvu či právo na náhradu škody.⁷

⁶ VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5, s. 178.

⁷ Tamtéž, s. 183.

2 Vymezení pojmů

Pro pochopení vzájemných souvislostí je nezbytné vymezit základní pojmy v oblasti lidové tradice a folkloru, ale také zvolené didaktické aplikace.

2.1 Kultura

Kultura je „systém všech jevů (materiálních předmětů, vztahů, představ apod.), které vytvářel a vytváří *Homo sapiens sapiens* během své existence v přírodním (biologickém) a následně i kulturním prostředí“⁸

Velký sociologický slovník uvádí, že kultura je „jedna z centrálních kategorií společenských věd, ve svém nejširším pojetí vyjadřující specifický způsob organizace, realizace a rozvoje činností, objektivovaných ve výsledcích fyzické a duševní práce.“⁹

„Kulturu tvoří hodnoty, k nimž se lidé hlásí, normy, které dodržují a hmotné statky, které vytvářejí.“¹⁰ Kultura má úzké vazby na společnost a společnost spojují úzké vazby jednotlivců. Bez kultury bychom nebyli lidmi, „neměli bychom žádný jazyk, jímž bychom se mohli vyjadřovat, a žádný pocit sebeuvědomění.“¹¹

Kultura souhrnně označuje vše, čím se člověk odlišuje od zvířete. Jde o soubor činností, jež dávají člověku smysl a umožňují mu přežít v přírodním prostředí. Veškerá kultura se přenáší učením. Člověk si nové poznatky osvojuje prostřednictvím abstraktních symbolů. Kultura posiluje představivost a člověk svoje představy realizuje. Rozvoj kulturních potřeb neustále posouvá hranici toho, co je považováno za uspokojivé. Kultura je prostředek, jež umožňuje člověku přežít na určité úrovni.¹²

Pojem kultura je vymezován v různých rovinách. Původně byl spojován s obděláváním zemědělské půdy, následně byl význam slova kultura rozšířen také na jevy duchovní. Z historického hlediska se kultura spojuje i s procesem kultivace, tedy rozvíjením se a zdokonalováním lidských schopností. Jde o systém hodnot představující dosažený stupeň

⁸ KANDERT, Josef. Kultura. In.: *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007, 3.sv., s. 448.

⁹ MATĚJŮ, Martin - SOUKUP, Václav. Kultura. In.: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3, s. 547.

¹⁰ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4, s. 32.

¹¹ Tamtéž.

¹² KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 4. vyd. Praha: SLON, 1997. ISBN 80-85850-25-7, s. 158–159.

jednání v určitém společenství. V širším slova smyslu kultura zahrnuje souhrn hmotných a duchovních hodnot, jež vytvořili lidé v procesu kulturně historického vývoje. Kulturu lze také vymežit v užším pojetí do oblasti estetických a uměleckých aktivit lidí.

Kultura ve společnosti, ale i vzhledem k jedinci vystupuje v mnoha úlohách a plní řadu funkcí. Mezi nejdůležitější patří funkce humanizační, civilizační, poznávací, výchovná, vzdělávací, socializační, zábavná, normativní a regulativní.¹³

Nehmotná kultura představuje souhrn složek, které uspokojují duchovní potřeby člověka. Vedle zvyků, tradic, obyčejů a obřadů sem řadíme také folklor a oblast lidové religiozity. Ty zahrnují představy a vědomosti o člověku, přírodě a vesmíru, o nadpřirozených silách, magie, věštby, pranostiky. Pojem duchovní kultura v širším smyslu zahrnuje i kulturu sociální, tzn. sociální vazby v určité komunitě nebo skupině.

„Nemateriální kultura se vyznačuje dlouhodobou setrvačností, vrstvením různých prvků, kontaminací a prolínáním, proměnami funkcí. Obsahuje také četná regionální a etnická specifika. Při jejím třídění vycházíme jak ze zaužívané klasifikace běžné v klasickém národopise, tak z akcentovaných jevů, kterými se zabývá soudobé bádání.“¹⁴

Projevy tradiční lidové kultury jsou významnými prvky historické paměti. Zahrnují zejména lidovou slovesnost, hudbu, tanec, hry, obřady, obyčeje, zvyky a technologické dovednosti, řemeslnou výrobu, metody a díla lidového stavitelství a další druhy lidové umělecké výroby. Projevy tradiční lidové kultury se dochovaly v životě současné společnosti nerovnoměrně v různých regionech i společenských vrstvách. Dle míry svého uchování pak ovlivňují každodennost jednotlivce a stávají se součástí jeho života.

Hmotnou kulturu tvoří architektonická, sochařská nebo malířská památková díla, archeologické předměty, nápisy, jeskyně, které mají univerzální mimořádnou hodnotu z pohledu dějin, umění nebo vědy. Dále skupiny budov, které svou architekturou, svou jednotou nebo svým včleněním do krajiny, mají univerzální mimořádnou hodnotu.

¹³ MATES, Pavel - WOKOUN, René a kol. *Malá encyklopedie Regionalistiky a veřejné správy*. 1. vyd. Praha: Prospektrum, 2001. ISBN 80-7175-100-6, s. 53.

¹⁴ BLAHUŠEK, Jan. a kol. *Identifikace a dokumentace tradiční lidové kultury v České republice*. 1. vyd. Dolní Bojanovice: Lelka. 2006. ISBN 80-86156-77-X, s. 9.

Hmotnou kulturu tvoří také lidská díla, nebo díla člověka a přírody, které mají mimořádnou hodnotu z pohledu historického, estetického, etnologického nebo antropologického.¹⁵

Regionální kultura představuje relativně autonomní, regionálně, časově i prostorově ohraničený kulturní systém zahrnující artefakty a sociokulturní regulativy – obyčeje, mravy. Toto pojetí odráží vývojový aspekt, protože zahrnuje rozličné způsoby kulturní adaptace a vytváření kulturních systémů společenství rozličných geografických regionů.¹⁶

Velký sociologický slovník pojem lokální kultura vysvětluje jako „*relativně autonomní, regionálně, časově i prostorově vymezený kulturní systém zahrnující artefakty a sociokulturní regulativy (obyčeje, mravy, tabu). Jeho základní gnoseologickou funkcí je vést hraniční čáru mezi odlišnými způsoby kulturní adaptace, které si v průběhu dějin vypracovaly historické pospolitosti obývající různé geografické regiony.*“¹⁷

2.2 Tradice

Jedním ze stěžejních pojmů pro tuto diplomovou práci je termín tradice. Velký sociologický slovník definuje tradice jako „*přetrvávající vzory chování, redukující nejistotu rozhodování. Je to jeden ze způsobů orientace kolektivního jednání. Kromě uvedené pragmatické funkce plní tradice funkci symbolickou: zpřítomňuje hodnoty, které jsou v dané kultuře či subkultuře považovány za zvlášť významné, a které se proto často mění v normativní vzorce chování, ve zvyky, obyčeje, mravy.*“¹⁸

Tradice jsou také v širším slova smyslu mechanismy, podle kterých fungovala společnost v minulosti, ale v důsledku modernizace se proměnily, nebo zanikly. V etnologii je tradice chápána jako „*soubor představ o ustáleném chování a názorech pravidelně předávaných mezi generacemi v rámci určité skupiny nebo společenství.*“¹⁹ V užším slova smyslu jsou pak tradice

¹⁵ Convention concernant la protection du patrimoine mondial culturel et naturel. UNESCO. s.3 [online]. 20.9.2015 Dostupné z URL:< <http://whc.unesco.org/archive/convention-fr.pdf>> [cit. 20.04.2020].

¹⁶ MATES, Pavel - WOKOUN, René a kol. *Malá encyklopedie Regionalistiky a veřejné správy*. 1. vyd. Praha: Prospektrum, 2001. ISBN 80-7175-100-6, s. 53.

¹⁷ SOUKUP, Václav. Lokální kultura. In.: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3, s. 552.

¹⁸ KELLER, Jan. Tradice. In.: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3, s. 1326.

¹⁹ KANDERT, J. Tradice. In: BROUČEK Stanislav, ed., JEŘÁBEK Richard, ed. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007, 2 sv., s. 1065.

zejména projevy materiální či duchovní kultury, která odkazuje na minulost ve svých současných projevech. Na jedné straně tedy označuje stav kultury, jejíž část tvoří zděděné kulturní technologie a návyky, na straně druhé označuje samotný proces historického toku kultury, v němž se produktivní kulturní jevy neustále předávají a vyvíjejí a neproduktivní zanikají. Tradice tak působí spolu s inovací a svými principy vyjadřují společenské tendence jak ke stabilitě, tak ke kulturní změně.

Tradice se mění v závislosti na prostředí. Ta, která je respektována v jedné konkrétní lokalitě, regionu, kraji či státě, nemusí být, a zpravidla není respektována v jiném. Intenzita jejího pocíťování je z hlediska individuálního, regionálního i národního odlišná.

Tradice, která vyrostla z potřeby lidí jako výraz duchovní tvorby, kterou si společnost osvojovala skutečnost, je důležitým momentem v životě dítěte. Podílí se na utváření jeho osobnosti a napomáhá k jeho seberealizaci. Navíc v dětském věku bývá její význam daleko větší než v dospělosti.

„Tradice a na ni vázané opakování společenských jevů nebo jejich řetězců v jistých okamžicích života individua i společnosti vede ke vzniku zvyků, obyčejů a rituálů.“²⁰

2.3 Folklor

Pojem folklor byl vytvořen spojením slov *folk* (lid) a *lore* (věda, vědomosti). Poprvé byl pojem folklor použit anglickým vědcem Williamem J. Thomsem v roce 1846, a nahradil tak dříve užívaní pojem *folklorní starožitnosti*.²¹ Tento výraz označoval hmotné i nehmotné jevy, např. obyčej, pověry a mravy vytvářené nevzdělaným lidem. V tomto smyslu byl folklor do konce 40. let 19. století považován za „primitivní umění“ prostého lidu.

Nově byl folklor definován na kongresu v Sao Paulu roku 1954 jako „produkt tradice, rozvíjené ústním podáním. Příznačné faktory pro tento proces jsou: nepřetržitá souvislost přítomného s minulým, existence variant, vyplývajících z tvůrčích impulsů jednotlivce nebo skupiny, a výběr, prováděný lidem.“²²

²⁰ TYLLNER, Lubomír. *Tradiční hudba: hledání kořenů*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2010. s. 66.

²¹HOBSBAWM, E. J., ed. - RANGER, T. O., ed. *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. vi, Past and present publications. ISBN 0-521-43773-3, s. 4.

²² BENEŠ, Bohuslav. *Úvod do folkloristiky*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 6.

Jednou z dalších možných definic pojmu je vyjádření Viktora Guseva z roku 1967: „Z hlediska uměleckého, estetického je folklór komplex složitých mnohaprvkových druhů synkretického umění, v němž se používá uměleckých prostředků, zaměřených na bezprostřední sluchové a zrakové vnímání při interpretaci.“²³

V současných sociálních vědách se pracuje s několika významy pojmu folklor:

Folklor jako soubor kulturních jevů realizovaných formami kontaktní komunikace: ústní, hudebně-zpěvní, herní, taneční a dramatické. Folklor jako spontánní, kolektivně vytvářené, sdílené, rozvíjené a předávané slovesné, písňové, taneční a divadelní projevy způsobu života kultury.²⁴

Folklor „bývá svázán s určitou lokální komunitou, bývá jevem mezigeneračním, spojeným s místními zvyky a obyčejí. Chápe se jako součást kulturní tradice, resp. místní kultury.“²⁵

Další definici tohoto pojmu nabízí český folklorista Jan Krist: „Za folklor tradičně chápané ztvárnění zkušeností a představ, uchovávané převážně v paměti (kolektivní paměti) tvůrců a nositelů a vyjadřované ústní nebo písemnou formou, vycházející z příslušné skupinové estetické tradice (stereotypů, úzů) v prostředí jeho vzniku a primárních funkcí. V rámci této tradice existuje zpětná vazba performance-vnímatel, která je aktivní a vědomě udržovaná.“²⁶

Folklor se šíří hlavně ústní formou, takže jazyková složka představuje jeho významnou část. Vnímateli a dalšími nositeli (případně šířiteli) jsou příslušníci různých skupin a vrstev daného lokálního, regionálního nebo národního společenství. Tradičních (rodina a rodinné vztahy), institucionálních (členové organizace) a neformálních (náhodných, bez vnitřní vazby) skupin společnosti, v nichž můžeme najít ještě další mikrostrukturní členění. Folklor bývá předáván z generace na generaci, a je proto závislý na paměti jednotlivce či skupiny. Často postrádá oporu v písemném zpracování, a proto dochází k jeho obměňování. I sami nositelé folkloru ovlivňují. Řada folklorních jevů ve své podobě už zanikla zcela. Jiné se naopak vyvíjejí a přizpůsobují se daným společenským podmínkám. Folklorní jevy „v některých lokalitách či regionech mohou i přes svůj zánik nadále tvořit významnou součást lokální tradice a regionální

²³ BENEŠ, Bohuslav. *Úvod do folkloristiky*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 7.

²⁴ UHEREK, Zdeněk. Folklor. In.: *Velký sociologický slovník*. 1. vydání, Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3, s. 319.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ KRIST, Jan. *Tradice lidové kultury v kulturním vývoji České republiky: 17. strážnické sympozium, 25.-26. září 2001: sborník příspěvků*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2001. ISBN 80-86156-41-9, s. 53.

*identity (jako součást povědomí, kolektivní paměti, vzpomínek) a jsou daným společenstvím považovány za vlastní, reprezentativní a všeobecně známé.*²⁷

Přestože jsou autoři folklorních děl většinou neznámí, nepatří to mezi výlučné znaky folkloru. Naopak mezi jeho významné znaky patří jeho neustálá obměna a ovlivňování ze strany zpěváků, tanečníků, vypravěčů a ostatních nositelů folkloru. Ne vždy se však jedná pouze o jeho rozvíjení, ale necitlivými zásahy lze folklor samozřejmě také ochudit.

K nejnovějším náhledům na pojem folklor patří ten, že se nejedná pouze o sociální produkt, ale o součást každé lidské společnosti a kultury, tedy i té současné. Folklor už není vnímán jako nefunkční pozůstatek zaniklých stádií kulturního vývoje, a to i proto, že se dokázal přizpůsobit současné době. K jeho šíření tak například slouží i nejmodernější technologie. Přesto si ale udržuje své kulturní stereotypy.²⁸

Jednou z funkcí folkloru je udržování výše definovaných tradic. Pokud je folklor spojen s určitým územím, plní funkci nejen uměleckou, ale zejména sociální. Hovoříme pak o autentickém folkloru. Naproti tomu stylizovaný folklor je vytržen ze svého původního prostředí a dochází tak k jeho proměně. Synonymem pro stylizovaný folklor je pojem folklorismus.

2.4 Folklorismus

Pojem folklorismus se začal používat od 60. let. 20. století. Vyjadřuje přenášení určitých jevů lidové kultury z původního života do jiného kontextu, mnohdy i s novými funkcemi.²⁹ Folklorismus je na rozdíl od folkloru projevem masové kultury. Sice je od folkloru odvozen a významově s ním souvisí, liší se ale v obsahu. Mezi projevy folklorismu se řadí například venkovské obyčeje slavené ve městech, snahy o obnovení kroje a lidového oděvu, folkloristické festivaly nebo hnutí souborů písní a tanců. K jeho rozmachu přispívá komercializace folkloru.

Folklorismus se na rozdíl od folkloru odehrává v nepůvodním prostředí. Můžeme v něm také nalézt složku uměleckou i společenskou, ale i charakter politický nebo nacionální, může

²⁷ BLAHŮŠEK, Jan. a kol. *Identifikace a dokumentace tradiční lidové kultury v České republice*. 1. vyd. Dolní Bojanovice: Lelka. 2006. ISBN 80-86156-77-X, s. 10.

²⁸ JANEČEK, Petr - Dana BITTNEROVÁ. *Folklor atomového věku: kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti*. 1. vyd. Praha: Národní muzeum, 2011, ISBN 978-80-7036-315-7, s. 7.

²⁹ UHLÍKOVÁ, L. - PAVLICOVÁ, M. *Od folkloru k folklorismu: Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997. ISBN 80-86156-06-0. s. 13.

být ovlivněn komercialismem. Zatímco folklor se soustředí na prožitek interpreta, folklorismus se orientuje hlavně na prožitek diváka, který pasivně přihlíží. Jedním z hlavních znaků folklorismu je cílené uchovávání a šíření folkloru. K největšímu rozmachu folklorismu v Čechách došlo v 50. letech 20. století se vznikem folklorních souborů.

2.5 Lidové obyčeje

Další složkou nehmotné kultury jsou lidové obyčeje. Řadí se k nim projevy vázané na konkrétní data kalendáře, mluvíme pak o kalendářních či výročních obyčejích. Dále jsou to projevy vázané na běh lidského života, například rodinné obyčeje nebo obyčeje životního cyklu. Samostatnou oblast tvoří obyčeje pojící se na určité sociální skupiny, jako jsou agrární obyčeje a řemeslnické obyčeje.³⁰ Obyčeje jsou tak součástí životního stylu a bývá na nich postavena specifika místní kultury. Prakticky všechny obyčeje obsahují rituální prvky až do takové míry, že se z nich v některých případech vytrácí původní účel.

Obyčej je *“komplexnější vzorec chování, který se vytváří opakováním určitých činností v určitých sociálních situacích ve skupině s dlouhodobějším kontinuálním trváním, většinou v lokální komunitě. Obyčeje jsou aktivity, které jsou přijímány a vykonávány jako samozřejmost, nejsou podrobovány opakovanému rozhodování a vážení účelu. Akceptování místních obyčejů bývá vnímáno jako důležitý indikátor identifikace s daným společenstvím.”*³¹ Nedodržování obyčejů naopak bývá zvláště v menším společenství kritizováno a může vést až k určité podobě vyloučení z komunity.

Termín obyčej se často významově překrývá s pojmem zvyk. Zatímco zvyk se však vztahuje většinou k individuálnímu chování, obyčej je spojen s komunitou. Společným rysem obou je pak to, že u nich nedochází k vážení účelu. S pojmem obyčej je možné ztotožnit výraz lidové tradice nebo lidové zvyky.

2.6 Zvyky

Zvyk definujeme jako *“ustálený způsob vykonávání činnosti nebo myšlení, resp. vzor chování rozpoznatelný v opakovaném, rutinním počínání.”*³² Pojem zvyk úzce souvisí s pojmem

³⁰ BLAHUŠEK, Jan. a kol. *Identifikace a dokumentace tradiční lidové kultury v České republice*. 1. vyd. Dolní Bojanovice: Lelka. 2006. ISBN 80-86156-77-X, s. 23.

³¹ VODÁKOVÁ, Alena. Obyčej. In.: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996a. ISBN 80-7184-311-3, s. 706.

³² VODÁKOVÁ, Alena. Zvyky. In.: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996b. ISBN 80-7184-311-3, s. 1452.

tradice. Zjednodušeně je zvyk to, co se tradicí předává dalším generacím. Někdy se však význam těchto pojmů překrývá i zaměňuje. Zásadním rozdílem je skutečnost, že zvyk se většinou váže na chování individua, zatímco tradice je kolektivní. Zvyk vzniká častým opakováním určitého úkonu a obvykle se vztahuje ke každodenním aktivitám.

2.7 Svátky

Původ svátků všeho druhu má sahá hluboko do historie. Vzniku svátků předcházela existence trvalého ideového a kulturního svazku mezi lidmi. Ten se mohl vytvářet prostřednictvím kultů a průběh prvních svátků mohl mít podobu magického obřadu. V duchu kulturního a magického myšlení směřovaly první svátky a slavnosti k zabezpečení zdaru v rodinném i hospodářském životě. Prvotní svátky nebyly spjaty s pravidly dodržování tradic. Jejich hlavním účelem bylo pobavit se.

Svátky jsou pevně spjaty s vnímáním času. Agrární svátky měly přímou souvislost s opakujícími se proměnami přírody. Střídání ročních období, zimní a letní slunovrat, jarní a podzimní rovnodennost se staly vztyčnými body pro určování dat svátků a slavností nejrůznějšího charakteru. Každoročně se opakující cykly, které se odrazily v periodicitě svátků a obřadů. Na druhou stranu čas obřadů člověk vždy vnímá jako přítomnost, teď a v dané chvíli je jeho součástí. To znamená, že z hlediska trvání mají svátky nadčasovou platnost.³³

Charakteristickým rysem lidových výročních svátků je, že probíhají za účasti všech lidových vrstev, mají periodický charakter a většinou probíhají v ustálený termín. Výjimku tvoří například Velikonoce, které jsou svátkem pohyblivým. Velmi často se církevní svátky prolínají s lidovými, přesto si například agrární svátky ponechaly svůj charakter zajišťující zdar v hospodářství a v životě kolektivu.

V lidové kultuře nebyla ostrá hranice mezi svátečním a všedním dnem. Tradiční obřady a slavnosti probíhaly v době pracovních činností. Až s rozvojem společnosti se vydělily dvě fáze společenského života: všední den, vyplněný prací a sváteční den určený k oslavám a odpočinku.³⁴ Původní veselý a nevázaný charakter lidových svátků s postupem času a vlivem církevních i světských slavností nabýval čím dál více vážný charakter. Na druhou stranu křesťanské svátky spjaté s přísnou liturgií ztrácejí do jisté míry svou obřadnost a objevují se

³³ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 19.

³⁴ Tamtéž.

v nich zábavné prvky. Trvalou hodnotou lidových svátků zůstávají jejich estetické složky, morální působení a vliv na soudržnost a stabilitu společnosti.³⁵

3 Národopisná charakteristika Klatovska v historických souvislostech

V následující kapitole vymezím oblast nejen Klatovska a její historický vývoj, ale také mikroregion Předslavsko, jehož lidovými tradicemi se v následujících kapitolách budu také podrobněji zabývat.

3.1 Vymezení oblasti

Za oblast Klatovska můžeme označit celé území bývalého okresu Klatovy. Ten náleží do Plzeňského kraje a patří k největším v celé České republice. Sídlním městem okresu bylo město Klatovy, území okresu pak vyplňuje zejména západ pohoří Šumava a západní Pošumaví. Klatovsko je příhraniční oblastí a sousedí s okresy Plzeň-jih, Domažlice, Prachatice a Strakonice. Jeho jižní hranici tvoří státní hranice s Německem.

Za oblast Předslavska můžeme označit obec Předslav a její bezprostřední okolí. Obec Předslav se nachází v okrese Klatovy a leží zhruba 10 km severovýchodně od města Klatovy. Součástí obce jsou vesnice: Předslav, Měcholupy, Makov, Němčice, Petrovičky, Třebíšov a Hůrka. V obci žije přibližně 800 obyvatel. První zmínky o obci pocházejí z roku 1352 v souvislosti se stavbou Kostela svatého Jakuba Většího.³⁶

3.2 Historický vývoj regionu

Oblast Klatovska byla osídlena již od pozdního paleolitu. Archeologické nálezy se omezují ale pouze na pozůstatky krátkodobých tábořišť se shluky nástrojů a výrobního odpadu.³⁷ Klatovská kotlina nebyla uzavřeným celkem. Její osa tvořená údolím Úhlavy představovala jednu ze spojnic mezi Bavorskem a Plzeňskem. Souvislé osídlení slovanskými kmeny je na Klatovsku doloženo z konce 7. století.³⁸ S rostoucí populací a hospodářskou prosperitou začali Slované kromě starších centrálních sídel obývat také okrajové zalesněné oblasti České kotliny, včetně jihozápadních Čech. Do poloviny 9. století zde vytvořili sídelní komory v širším

³⁵ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 19.

³⁶ Obecní úřad Předslav, AO Předslav, OK 214, č. 830, Kronika obce Předslav 1370–1920, s. 14.

³⁷ SÝKOROVÁ, Lenka a kol. *Klatovy*. Praha: NLN-Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-018-0, s. 17.

³⁸ Tamtéž, s. 34.

Pootaví, Poúslaví, Poúhlaví, na Domažlicku až k hornímu toku Radbuzy a v okolí dnešního města Plzeň³⁹ Klatovsko nelze zařadit do žádného ze 14 českých knížectví, která jsou odvozována od křtu 14 českých knížat v Řeznu roku 845. Je však jisté, že se v této oblasti střetávaly vlivy ze středních i jižních Čech. Nejsilnější české knížectví pod vládou Přemyslovců začalo svůj vliv rozšiřovat do oblasti Klatovska na počátku 10. století za vlády knížete Boleslava I. Boleslav nechal na nově získaných územích vybudovat svá správní střediska a sídla vojenských posádek. Jedno z nich bylo na území hradiště Hůrka nad Starým Plzencem, pod jehož vliv spadalo také Klatovsko. Významným faktorem pro osidlování oblasti Klatovska se v 11. století stala hlavní zemská stezka, tzv. *řezenská*, která spojovala pradávnu církevní metropoli Čech – Řezno s Prahou. Další významnou stezkou byla tzv. *německá*, která pravděpodobně vznikla později a vedla od Svaté Kateřiny podél Úhlavy.⁴⁰ V důsledku vnitřní kolonizace na přelomu 11. a 12. století se ostrůvkovité osídlení Klatovska přeměnilo v souvislou plochu sídlišť. Z tohoto období pocházejí nálezy dokládající osídlení kolem klatovského hřbitova a vrchu Stráž. Ves Klatov se pak stala významnou enklávou na Úhlavě od 13. století.⁴¹ To dokládá výstavba raně gotického kostela sv. Jakuba, který se stal farním pro obyvatele Klatov i okolních vesnic.

Původní jméno osady Klatov (lok. v *Klatově*) pravděpodobně vzniklo z osobního jména Klat. Tento název pak převzalo i nově založené královské město, jehož dnešní podoba – plurál *Klatovy*, se začala prosazovat až od 16. století.⁴² Existují však i názory, že název vsi pochází zřejmě od slova „kláty“, což znamenalo pařezy, špalky, které zůstaly na místě po vykácení lesa.

Za hypotetický rok založení královského města Klatovy, centra oblasti, se uvádí rok 1260. Toto datum bylo stanoveno jako konstrukt teorie, že k založení města muselo dojít mezi rokem 1257, kdy Přemysl Otakar II. začal s posilováním hranic jihozápadního pohraničí budováním systému královských hradů po prohraném tažení do Bavorska v rámci tzv. česko-bavorské války, a rokem 1265, kdy máme dochovanou první zmínku o městě Domažlicích.⁴³ Existují však i teorie, že k založení města „na zelené louce“ došlo až po roce 1267. Vyplývá to ze starší dominikánské historiografie, kde právě tento rok je uvádět jako datum založení dominikánského kláštera v Klatovech. Parcela na výstavbu kláštera pak měla být jedna

³⁹ SÝKOROVÁ, Lenka a kol. *Klatovy*. Praha: NLN-Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-018-0, s. 34.

⁴⁰ Tamtéž, s. 37.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž, s. 40.

z prvních, kterou klatovský lokátor přidělil. Město samotné tedy muselo vzniknout až po tomto datu.

Obyvatelé nově vzniklého města byli převážně německého původu. Během 13. a 14. století se město opevňovalo hradbami a příkopy. Za vlády krále Václava II. byly v Klatovech raženy mince – brakteáty, za vlády Jana Lucemburského nabylo město různých výsad, např. práva mílového a práva užívání příjmů z pozemků. Za vlády Karla IV. přibyla ještě další privilegia, jako právo odúmrti a výročního trhu na neděli. Klatovy i jejich okolí se vyznačovaly zručnou řemeslnou výrobou, obchodem i zemědělstvím.

V dobách husitské revoluce v 15. století se město, tehdy již převážně osídlené českým obyvatelstvem, stalo pevnou husitskou baštou a po bitvě u Lipan stálo na straně Jiřího z Poděbrad. Roku 1502 patřilo mezi deset nejvýznamnějších českých měst a roku 1547 je uváděno jako sedmé nejbohatší město.⁴⁴ V tomto období vznikla dominanta města Černá věž, a také renesanční radnice.

Po bitvě na Bílé hoře nastala na Klatovsku doba konfiskací majetku, násilné rekatolizace a vpádů cizích vojsk. Roku 1636 přišli do města jezuité a vybudovali zde kolej se seminářem, barokní kostel Neposkvrněného početí Panny Marie a sv. Ignáce z Loyoly a pod ním katakomby.⁴⁵

Roku 1751 se Klatovy staly krajským městem a tento statut si udržely až do nového zřízení v roce 1849. Na základě císařské reformy byly Čechy rozděleny na sedm krajů a v důsledku toho se Klatovy staly jen sídlem okresního úřadu – Okresního hejtmanství.

Od první poloviny 19. století zde vznikaly první manufaktury prádelnické a plátenické výroby, což byly základy pozdějšího rozvoje průmyslové výroby. Tradiční průmysl textilní, kožedělný, dřevařský, strojírenský i potravinářský zůstal ve městě i po 2. světové válce a později i v dobách budování socialismu. V současné době světová sláva některých klatovských podniků jako Kozak, Šumavan, Škoda však již pominula, ale do povědomí se dostávají jiné, spíše menší firmy. V současnosti jsou Klatovy se svými více jak 23 000 obyvateli centrem západočeského Pošumaví s rozvinutým turistickým ruchem.

⁴⁴ SÝKOROVÁ, Lenka a kol. *Klatovy*. Praha: NLN-Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-018-0, s. 145.

⁴⁵ Tamtéž, s. 151.

3.2.1 Původ Klatovské poutě

Po roce 1685 se Klatovy staly díky obrazu Panny Marie Klatovské slavným poutním místem. Uctívání zázračných obrazů a soch a s nimi spojené poutě a procesí byly jedním z nejtypičtějších projevů barokní doby. Klatovská mariánský obraz byl výsledkem delšího vývoje vycházejícího z tridentské katolické reformace. Obraz znázorňující volnou kopii malby krvácející Panny Marie z města Re ve Valle Vegezzo je italského původu. Do Klatov se tento obraz dostal roku 1652.⁴⁶ Rodina krejčího Ondřeje Hiršpergera, které tento obraz vlastnila, kvůli finančním problémům postupně přišla o veškerý majetek, včetně domu. Obraz, který se dědil z generace na generaci, si však rodina ponechala i v době finanční krize. Některé prameny hovoří o tom, že se krejčí Hiršperger kromě svého řemesla věnoval také léčitelství, k čemuž zázračný obraz nějakým způsobem využíval.⁴⁷ Zlom v historii obrazu nastal 8. července 1685, kdy Panna Marie na obrazu začala krváčet z čela.⁴⁸ O obraz se okamžitě začaly zajímat příslušné světské i církevní úřady a byl přenesen na hlavní oltář ve farním kostele. Následoval dlouhý proces vyšetřování a dokazování údajného zázraku, během něhož ale obraz získal úctu široké veřejnosti. Završení procesu uznání zázraku ze strany církve nastalo 23. září 1685, kdy byl mariánský obraz slavnostně vystaven.⁴⁹ Odhalení obrazu veřejnosti proběhlo v podobě slavnostního průvodu, kdy byl zázračný obraz vystaven na lešení neseném čtyřmi kněžími a probošem chotěšovského kláštera Michalem Kastlem. Dalšími účastníky průvodu byli cechy s korouhvemi, jezuité s alegorickými nápisy a obrazy, členové magistrátu a starší obecní, čtyři páry kapucínů a františkánů, dva páry dominikánů, několik světských kněží, a také zpěváci a hudebníci.

Panna Marie Klatovská se tak stala nedílnou součástí poutních zastavení na Klatovsku a výrazně zvedla zájem o Klatovy a okolí. Vrchol zájmu o zázračný obraz nastal ve 2. pol. 18. století, kdy klatovský magistrát usiloval o tzv. korunovací obrazu po vzoru korunovace Panny Marie Svatohorské z roku 1732.⁵⁰ K tomu však nedošlo, a tak mariánský kult v Klatovech začal s nástupem osvícenství postupně upadat.

⁴⁶ SÝKOROVÁ, Lenka a kol. *Klatovy*. Praha: NLN-Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-018-0, s. 234.

⁴⁷ Tamtéž, s. 235.

⁴⁸ Tamtéž, s. 236.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž, s. 237.

4 Lidové tradice a folklor v průběhu roku

V této kapitole své diplomové práce shrnu lidové tradice a projevy folkloru všeobecně uznávané a dodržované v našem kulturním prostoru. K časovému rozdělení použiji schéma podle Večerové, která dělí tradice a obyčeje do těchto časových úseků:⁵¹

Předjaří – masopust

Jaro a podletí – od Velikonoc k letnicím

Léto a podzim – od letního slunovratu k adventu

Zimní slunovrat a Nový rok – advent a Vánoce

Další možností časového rozčlenění je systém podle Vondrušky, který ve své knize kombinuje průběh církevního roku s lidovými obyčeji. Popis jednotlivých církevních svátků a lidových obyčejů tak začíná 1. lednem a postupuje po jednotlivých dnech až do konce roku.⁵²

Během průběhu roku se cyklicky opakují nejrůznější události v životě jednotlivce i společnosti. Patří k nim zejména svátky zaznamenané v kalendáři a s nimi spjaté obyčeje a slavnosti, které se při nich odehrávají. Tyto slavnosti můžeme nazvat též kalendářní nebo výroční. Podle nejstaršího způsobu dělení roku se rozlišovala dvě období roku, chladné a teplé. Jinými slovy zima a léto, které byly ohraničeny podzimní a jarní rovnodenností. Toto rozdělení určovalo povahu dávných rituálů a slavností. V nejstarších dobách byl začátek ročního cyklu spojován s obnovením vegetace po zimě. Pozdější dělení roku již počítalo se členěním do čtyř ročních období. Od roku 1498, ze kterého pochází Kalendář Mikuláše Bakaláře, se rok rozděloval do šesti období po dvou měsících. Dělení roku na 12 měsíců bylo v křesťanském kulturním okruhu zavedeno až po reformě juliánského kalendáře na gregoriánský rok 1582.⁵³

Vyroční obyčejové slavnosti jsou mnohavrstvé kulturní jevy, které mají dlouhotrvající charakter. Řadí se mezi nejstarobylejší jevy tradiční lidové kultury. Mnohé z těchto slavností byly přejaty z pohanských rituálů a začleněny do církevního kalendáře k již stávajícím svátkům.

⁵¹ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. 508 stran, 40 nečíslovaných stran obrazových příloh. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7.

⁵² VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005. 96 s., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X.

⁵³ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 11.

Některé však byly zakázány zcela. Do 5. století se ustanovily tři velké svátky spojené s životem Ježíše Krista – Vánoce, Velikonoce a Letnice, tzv. temporál. Od druhé poloviny 5. století se pak ustálil tzv. sanktoriál, což byly svátky související s významnými dny křesťanských světců.⁵⁴ Kromě náboženských účelů sloužily tyto dny zejména jako vztyčné body pro organizaci hospodářských úkonů během roku.

Kalendářní cyklus slavností a obyčejů je historickým, ale i současným fenoménem. Hlavním znakem těchto cyklicky se opakujících fenoménů je jejich tradičnost, která znamená trvání v čase. Přesto se kromě stability a kontinuity vyznačují také svou proměnlivostí spojenou s proměnami životního způsobu lidí, s proměnou hospodářských úkonů a technologií a zejména s cílenou snahou jednotlivců i komunit, v podobě spolků a sdružení, o zachování lidové kultury. Tradice a inovace se tak spojují a jsou nedílnou součástí lidové kultury.

4.1 Předjaří

4.1.1 Masopust

Za masopustní období můžeme označit období od svátku Tří králů do Popeleční středy. Přestože toto období nemá žádný liturgický význam, je plně podřízeno církevnímu kalendáři. Masopust se tradičně slaví v období před Popeleční středou. Po ní pak následuje čtyřicetidenní půst, který končí o Velikonocích. O tom, jak se vypočítávalo datum začátku Velikonoc se ještě zmíním v následujících kapitolách. V tuto chvíli je pouze nutné říct, že spolu s tím, jak se mění datum oslav Velikonoc, mění se i doba masopustu. Masopustní neděle tak může připadnout na dny od 1. února do 7. března.

Původně slovo *masopust* označovalo dobu, kdy se nesmělo jíst maso. Masopustem se však také nazývá maskovaná postava, vystupující v lidových obyčejích. Masopust je spojován s masopustními reji a obdobím bujarých tanečních zábav, plesů a průvodů masek. Jedná se také o období zabijaček, namlouvání a svateb, ale i příprav na jarní práce na poli.

Právě tradiční setkávání masek je typickým příkladem toho, jak se původní předkřesťanský pohanský obřad začlenil do liturgie. Od 13. století jsou dochovány zmínky o slavnosti, při které se lidé loučili s *aleluja* při tzv. *alelujovém oficiu*. *Aleluja* v jedné z dochovaných zpráv

⁵⁴ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 11.

z francouzského kostela mohla představovat pannu obalenou slámou.⁵⁵Následoval její rituální pohřeb podobný lidovému pohřbu masopustního Bacchusa či basy.

Od středověku se proti bujarým oslavám masopustu zvedla vlna kritiky, přesto si však tento svátek dokázal uchovat svůj ráz. Jistě tomu napomáhalo to, že masopust slavili jak nejchudší vrstvy, tak panovníci. Od roku 1725 se součástí masopustu stala maškarní selská svatba, která v některých regionech v určitých obměnách přetrvává dodnes. Od 18. století se součástí masopustu staly také taneční zábavy, tzv. *reduty*.⁵⁶Masopust se slavil na venkově i ve městech a první zmínky o redutě pořádané v Praze pocházejí z roku 1752.⁵⁷

4.1.1.1 Průběh masopustu

Bujaré oslavy masopustu se soustřeďují zejména do posledních dnů tohoto období označovaných jako *bláznivé dny*, *maškara*, *vostatky*, *voračky*, *končiny*, nebo *fašank*.⁵⁸

Oslavy tradičně začínají na *tučný čtvrtek*. Jedná se o čtvrtek před masopustní nedělí. Svůj název dostal tento den podle toho, že se tradičně pořádaly zabijačky a hody s nimi spojené. Tradičním jídlem v tento den byla vepřová se zelím zapíjená pivem a smažili se koblihy a masopustní šišky. Věřilo se, že právě v tento den se má hodně pít a jíst, aby byl člověk silný po celý rok. Počátečním dnem těch nejbujarejších oslav byla *masopustní neděle*. Bohatou tabulí vystřídala bujará zábava u muziky v hospodách, ale i na návších. Tyto oslavy většinou trvaly až do druhého dne. Na *masopustní pondělí* pak zábava pokračovala. V některých oblastech všeobecné veselí vystřídal tzv. *mouvský bál*, na který měli přístup jen ženatí muži a vdané ženy. Věřilo se, že jak vysoko bude žena při tanci vyskakovat, tak vysoko toho roku vyroste obilí. Vrcholem masopustu bylo *masopustní úterý*. Právě v tento den se shromáždil průvod masek, který následně procházel vsí. Masky tradičně chodily od domu k domu, zpívalo se, tančilo a žertovalo. Součástí veselí bylo také pohoštění, které nabízel vždy hospodář domu. Masky také dostávaly výslužku v podobě peněz a dalších naturálií, za které se pak večer pokračovalo v zábavě v hostinci. Ve městech se pak obvykle hrála nejrůznější divadelní představení.

⁵⁵ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 53.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s 32.

Téměř všude končilo masopustní veselí o úterní půlnoci. Po zatroubení ponocného se všechny masky měly pokojně rozejít, protože následovala Popeleční středa a s ní předvelikonoční půst. S půlnocí se také tradičně konal rituální pohřeb basy nebo Bacchusa.

4.1.1.2 Tradiční masky

Hlavním účelem masopustních průvodů bylo zábava. Odpovídaly tomu i tradiční masky, které mohly mít nejrůznější podobu. Vavřinec Leandr Rvačovský popsal ve svém spisu ze 16. století masopustní průvod takto: „*Nadělají si sukniček kožených, chlupatých, vlčích, medvědích, vepřových, telecích, svinských, beraních, kozích, psích, a tak se přetvoří; muži v roucha ženská a zase ženy v roucha mužská se zoblácejí. Zčerní se a zmaží sazemi, kolomazí, smolou.*“⁵⁹

Masopustní masky mohly být velmi rozmanité. Některé, zejména ty zvířecí, mají velmi dlouhou tradici a pocházejí z doby před rozšířením křesťanství. Příčinou masování právě do zvířecích podob mohlo být i to, že lidé často věřili, že s podobou zvířete na sebe berou i jejich vlastnosti, zejména sílu. Jak konkrétně vypadaly jednotlivé druhy masek, ale přesně nevíme. V průběhu staletí se spousta lidových zvyků a obyčejů spojených s masopustem pozvolna vytrácela a až v koncem 19. století se začaly znovu obnovovat. Velkou zásluhu na tom měli národopisní pracovníci a další nadšenci, kteří v lidových zvycích viděli způsob posilování českého vlastenectví.⁶⁰ Proto masopustní průvody a jednotlivé typy masek, které dnes považujeme za tradiční, pocházejí až z novější doby. Je víc než pravděpodobné, že některé masky, které jsou dnes základem každého masopustního průvodu, ani neexistovaly nebo vypadaly jinak.

Existuje několik druhů tradičních masek, které se dodnes objevují pravidelně. Patří k nim například medvěd (někdy s medvědářem), kobyła (též *koliba*), tvořená dvěma osobami, Žid, bába s nůsí, kominík, kozel a další. Každá maska měla své specifické projevy chování. Medvěd strašil děti, Žid byl nespokojený s výslužkou atp. Většina masek byla zhotovena samotnými účastníky masopustního průvodu. K jejich výrobě se používaly nejrůznější materiály od papíru, textilu a kůže, přes slámu, hrachovinu a trávu až po dřevo, peří či žíně.

⁵⁹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 54.

⁶⁰ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s 51.

Tradice masopustních průvodů a všeobecných oslav v dnešní době přetrvává zejména na venkově. Přetrvávání tohoto fenoménu vychází z potřeb a zájmů místních společenství. Organizace oslav přešla od spontánnosti jednotlivců k institucionalizaci zaštitěné nejrůznějšími spolky a občanskými sdruženími, zejména sbory dobrovolných hasičů a místních odnoží Sokola.

4.1.2 Popeleční středa

Popeleční nebo také Škaredá středa je počátkem předvelikonočního půstu, který dobrovolně dodržují katolíci již od 7. století.⁶¹ V tento den se lidé sešli v kostele, kde jim byl na čelo udělen tzv. *popelec* – kříž z popela. Od Popeleční středy byl také zakryt hlavní oltářní obraz, a to až do Gloria na Bílou sobotu. I přesto, že v tento den začínal půst, po návštěvě kostela se lidé scházeli v hostinci, aby takzvaně „spláchli popelec“. Zábava se pak mohla protáhnout i na zbývající dny v týdnu. Dělal se vyúčtování masopustních zábav a dojíдалy se výslužky vybrané během průvodu.⁶²

4.2 Jaro a podletí

Lidové tradice jara byly převážně oslavou očekávaných změn v přírodě, přípravou na zahájení jarních prací, a také měly zajistit ochranu dobytka, který bude vyhnán na pastvu. I v tomto období můžeme najít pozůstatky předkřesťanských kultur v podobě vynášení smrti a přinášení nového léta.⁶³ Obnovu životních sil provázejí obyčejové duchovní i tělesné očisty v čase Velikonoc. Čas na rozmezí jara a léta doprovázejí obyčejy spjaté s ochranou domu, dobytka a úrody.

4.2.1 Velikonoce

Jádrem jarních tradic jsou Velikonoce. Je to zároveň nejvýznamnější svátek křesťanské církve, spojený s památkou mučení a vzkříšení Ježíše Krista. Už samotné staročeské pojmenování ze 14. století *velká noc* symbolizuje noc zmrtvýchvstání Kristovo. Velikonoce však mají velmi starou tradici ještě z doby předkřesťanské. Jedná se o pohyblivý svátek, který

⁶¹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 55.

⁶² Tamtéž.

⁶³ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčejy a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s 79.

závisí na vztahu jarní rovnodennosti a lunárního cyklu. To pravděpodobně souvisí s tím, že se původně jednalo o židovský svátek Pesach, který byl připomínkou vysvobození Židů z Egypta a připadal na den prvního jarního úplňku.⁶⁴ Lidové tradice Velikonoc v sobě kombinují církevní zvyklosti a pašijová témata spolu s obyčejí spojenými s obnovou životních sil a zajištěním hospodářské prosperity.

4.2.1.1 Výpočet data Velikonoc

Pohyblivost Velikonoc je pozůstatkem doby, kdy byl rok řízen současně Sluncem (slunovratem) a Měsícem (úplňkem). Spory o výpočet data Velikonoc se vedly hlavně proto, že se křesťané snažili oddělit tento svátek od pohanského Pesahu. Od 6. století je všeobecně uznávaný Alexandrijský způsob výpočtu data Velikonoc, který vychází ze zásady slavit Velikonoce po jarní rovnodennosti (21. 3.) v neděli po prvním jarním úplňku. Velikonoční neděle tak může připadnout na neděli v rozmezí 22. března až 25. dubna.⁶⁵

4.2.1.2 Pašijový týden

Pašijový, též svatý nebo velký týden je poslední týden čtyřicetidenního půstu před Velikonocemi. Předchází mu ale ještě přípravné období od Popeleční středy. Končí západem slunce na Bílou sobotu. Velikonoce se pak dělí do tří dnů. Takzvané *svaté třídení* zahrnuje den ukřižování, pohřbení a vzkříšení Páně.⁶⁶

4.2.1.2.1 Sazometná středa

Středa před Božím hodem velikonočním patří liturgicky ještě k postní době. V lidové tradici se jí říká Škaredá, Sazometní či Smetná. Na tento den se tradičně vymetala kamna a komíny. Označení Škaredá se tradičně odvozuje od toho, že se Jidáš toho dne mračil, nebo též škaredil na Ježíše. V tento den by se proto na sebe lidé neměli zlobit a škaredit, jinak by se škaredili každou středu v roce.⁶⁷

⁶⁴ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 59.

⁶⁵ Tamtéž, s. 60.

⁶⁶ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 122.

⁶⁷ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 60.

4.2.1.2.2 Zelený čtvrtek

Tento den se již řadí do takzvaného *velikonočního třídění*. Od 2. století se do trojice nejvýznamnějších Velikonočních svátečních dnů počítal až Velký pátek, Bílá sobota a Neděle Zmrtvýchvstání. Ve středověku se začaly šířit snahy o to, aby byl zdůrazněn význam umučení Páně vyčleněním právě Velikonoční neděle jako samostatného svátku. Aby byla zachována kontinuita třídění, byl do něho přidán Zelený čtvrtek.⁶⁸

Svůj název tento den nejspíš dostal od zeleného mešního roucha, které se v tento den tradičně nosilo. Jiný výklad církevních autorit však odvozuje jeho název od církevního řádu, podle něhož se kdysi do církve opětovně přijímali hříšníci. Byli takzvaně rozvázáni z církevních trestů, a tak se z „uschlých ratolestí“ stali zase „zelené.“⁶⁹ Liturgie na Zelený čtvrtek předepisuje vzpomínat na Ježíšovu Poslední večeři a ustanovení eucharistie, ale také obřadní mytí nohou jako symbol Ježíšovy lásky. To se dochovalo v tradičním mytí nohou při mši, kdy biskup a řeholní představení umývají nohy 12 starcům nebo řeholním bratřím a po obřadu je pohostí a obdarují.

Lidové tradice dodržované v tento den zasahovaly do běžných denních činností, jako byl například úklid domácnosti. Hospodyně měla za úkol vyhnat ze stavení zejména nejružnější havěť. A to buď hlučením hmoždíře nebo klíčů, nebo také vymetáním proutkem posvěceným na Květnou neděli, nejlépe klokočovým. Významně lidové tradice na Zelený čtvrtek zasahovaly do oblasti stravy. Mělo by se jíst něco zeleného, aby byl člověk celý rok zdravý. Oblíbený byl hlavně špenát, ale nezapomínalo se ani na kopřivy, hrách nebo zelí. Tradičním pečivem se staly jidáše nebo jidášky, které se ale mohly podle krajových zvyklostí lišit tvarem. Mohlo se jednat o placky ozdobené vpichy nožem, závitnice, preclíky či provázek stočený z pruhu těsta, který měl připomínat provaz, na kterém se podle Bible Jidáš oběsil. Další typickou potravinou byl med, který se užíval nejen vnitřně, ale lidé si s ním mazali také tělo jako preventivní léčbu. Kousek chleba s medem se pak dával také dobytku a drůbeži.

Zvláštní význam se pak přikládal vejcím sneseným na Zelený čtvrtek. Hospodyně je přinášely na Boží Hod na posvěcení, jejich následné užití se lišilo kraj od kraje. Například

⁶⁸ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 60.

⁶⁹ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s 123.

v německých vesnicích na Klatovsku vybíraly staré ženy tyto vejce rukou v šátku, aby se jejich moc neoslabil a do kostela je přinášely nabarvená na červeno a na jedné straně rozbitá, aby se svěcený dostalo také dovnitř. Takové vejce se pak zavěsilo v pytlíku do chléva, aby ho chránilo před čarodějnicemi a skořápky se spolu s obilím zahrabaly pod stromy.⁷⁰

Na Zelený čtvrtek také naposledy znějí v kostelech varhany a naposledy se rozezní zvony, které pak mlčí až do vigilie Vzkříšení. Zvony takzvaně odlétají do Říma. V momentě posledního zvonění by lidé podle tradice měli cinkat penězi, aby se jich držely po zbytek roku. Hlas zvonů nahrazovaly děti, které obcházely vesnici s tradičními řehtačkami a klapačkami. Ať už malými do ruky, většímu rumpály nebo velkými v podobě trakařů. Tato tradice je také spojována s Jidášem, kdy ho řehtači symbolicky honí po vsi. Svoji obchůzku doprovázejí popěvky namířenými právě proti Jidášovi, ale také proti Židům, kteří měli Krista ukřižovat.

4.2.1.2.3 Velký pátek

Velký pátek je v liturgii označován jako den smutku. Je to den památky umučení a smrti Ježíše Krista. Na Velký pátek se nekoná mše a bohoslužba je sloužena ze čtení textů a zpěvů. Původně prostý ráz liturgických oslav pozměnila doba protireformace, kdy byl zvýrazněn význam Velkého pátku jako dne, kdy je třeba myslet na spásu.⁷¹ Právě s tímto dnem je spojován přísný půst, nejrůznější ochranné magické úkony, a také nejintenzivnější očištné obřady, které se soustřeďují do času před východem slunce. Lidé se chodili omýt vodou z potoka, aby byli chráněni před nemocemi. Chlapci se potápěli a děvčata chodila bosa v osení pokrytém rosou, aby byla chráněna před sluncem. Tradice obřadního umývání na Velký pátek se dodržovala ve věřících rodinách na venkově až do 20. století.⁷² Řada pověr byla spojena s vírou v čarodějnice a hledáním ochrany před uhranutím.

Velký pátek doprovázela spousta tradic spojených s nejrůznějšími zákazy. Na Velký pátek se nesmělo z domácnosti nic půjčovat, darovat, prodávat nebo dokonce vynášet z domu, protože takové předměty by mohly být očarovány. Nesmělo se také hýbat se zemí, rýt, kopat, orat a zatloukat kůly. Důvodem bylo dle liturgického výkladu to, že v zemi odpočíval Ježíš

⁷⁰ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 125.

⁷¹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 62.

⁷² VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 127.

Kristus. Nesmělo se proto pracovat na poli ani v sadu. Nesmělo se ani prát prádlo, protože podle pověry by se pralo v Kristově krvi.

Podle lidových představ se na Velký pátek při čtení pašijí otevírá země, aby vydala své poklady. Ten, kdo by si chtěl z tohoto pokladu něco odnést, musí z místa jeho uložení odejít dřív, než kněz dokončí své čtení, jinak se za ním skály zavřou a dotyčný zůstane ve sluji uvězněn po celý rok.⁷³

Na Velký pátek chodili po vsi tři chlapi s klapáčkami, jeden převlečený za kněze, druzí dva za ministranty a v každém stavení odříkávali říkadlo o tom, že honí Jidáše. Za to byli obdarováni vajíčky. Tato tradice se přeměnila do rozšířenější podoby, kdy klapači, kteří už od Zeleného čtvrtka vždy dvakrát denně obcházejí ves a nahrazují svými klapáčkami a řehtačkami utichlé zvony, vyjdou na Velký pátek ještě uprostřed dne a odříkávají říkadla. Za svou službu si vykoledují vajíčka a jinou výslužku.

4.2.1.2.4 Bílá sobota

Bílá sobota dostala své jméno podle roucha novokřtěnců, kteří při velikonoční vigilii ve středověku přijímaly křest. Tento den je tradičně dnem očekávaného zmrtnýchvstání Ježíše Krista. Oslavy Bílé soboty dostaly během staletí v různých křesťanských církvích odlišnou podobu. Jedním z obřadů je žehnání ohně (světla) za zvuků žalmů. Toto žehnání je doloženo také ve slovanských bohoslužbách Cyrila a Metoděje na Velké Moravě i bohoslužbách sv. Prokopa v Sázavském klášteře.⁷⁴ Na Bílou sobotu se sloužila pouze noční bohoslužba, před kterou byl právě posvěcen oheň. V českém prostředí se oheň světil před kostelem. Jednou z tradic bylo, že před kostelem vložila na posvěcené ohniště hospodyně vlastní polínko. Oharek pak vzala domů a založila jím nový oheň. Popel z posvěceného ohniště se využíval k rozličným účelům. Sypal se na louky nebo pole, uhlíky se pak dávaly za trámy domů, aby ochraňovaly před požárem. Toto počínání však bylo z pohledu církve vnímáno jako rouhačské, proto se až do 20. století ohniště po dohoření posvěceného ohně zalívala vodou, aby se popel znehodnotil.⁷⁵

⁷³ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 127.

⁷⁴ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 63

⁷⁵ Tamtéž.

Bílá sobota byla také spojována s nejrůznějšími očištnými obyčejí, které se soustředily do doby rozbřesku čili do doby opětovného zvonění zvonů. Lidé se chodili omývat k potoku či studni, takzvanou novou vodou, aby ze sebe smyli hříchy a aby posílili své zdraví. Někdy se voda nahrazovala mlékem, kterým si lidé otírali tvář při zvonění Gloria. Na Plzeňsku se myli mlékem pod komínem v černé kuchyni, aby je tiplice neštípaly.⁷⁶

V lidové tradici bylo vycházející slunce symbolem zmrtvýchvstání Spasitele. Když se vyhouplo nad obzor, chvělo se a třikrát poskočilo, znamenalo to, že se raduje ze vzkříšení Ježíše Krista. Kdo takový úkaz viděl, měl pak být šťastný. Proto lidé na Bílou sobotu chodili před rozbřeskem na kopec pozorovat východ slunce.⁷⁷

4.2.1.2.5 Velikonoční neděle – Boží hod velikonoční

Boží hod byl příležitostí pro svěcení velikonočních pokrmů. Světil se mazance, vejce, víno, chléb, sýr. Kromě symbolického významu to mělo i své praktické odůvodnění. Jednalo se hlavně o lehké, dobře stravitelné pokrmy, aby organismus neutřil šok po čtyřicetidenním půstu.⁷⁸ Například posvěcené vejce se po návratu z kostela rozdělilo na tolik dílů, kolik bylo členů domácnosti a společně se snědlo. Tento obyčej měl posílit soudržnost rodiny.

Boží hod byl hlavní svátkem svěcení polí se všemi velikonočními svěceninami. Pole se světilo vodou, proutky, vejci i pečivem. Například červené vejce se zahrabávalo do čtyř rohů pole, aby pšenice nedostala sněd'. K dobré úrodě mělo také napomoci pojídání mazance a vajec přímo na poli a rozhazování skořápek a drobků přímo do brázdy. Dar zemi v podobě drobků a skořápek měl podpořit její úrodnost. Podobné obyčeje se dodržovaly v oblasti západních Čech, kdy oráč před prvním oráním položil před pluh vejce. Pokud přes něj pluh přešel a nepoškodil ho, byla to předzvěst dobrých žní. Takové vejce pak oráč věnoval prvnímu žebrákovi, kterého potkal.⁷⁹

⁷⁶ VALENTA, Josef. Velikonoce na Plzeňsku. *Věstník Kroužku přátel starožitností pro Plzeň a okolí I.* 1913/1914, **1**, 25-30.

⁷⁷ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. V Praze: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 135.

⁷⁸ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 65.

⁷⁹ STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Lidové obyčeje hospodářské: Zvyky při seti: Příspěvky k srovnávacímu rozboru*. Praha: [D. Stránská], 1931, s. 165.

4.2.1.2.6 Velikonoční pondělí

Velikonoční pondělí je z hlediska lidových tradic nejvýznamnějším dnem velikonočního cyklu. Naopak z pohledu liturgie se k němu již neváží žádné další úkony.

Velikonoční hodování, pomlázka, nebo *mrskut*. Různá označení pro lidový obyčej, který má dlouhou tradici. Nejstarší zpráv o obřadním mrskání je zachycena již v postile husitského kazatele Jana Rokycany: „*Dívky s pacholky pomlázejí a mrskají o velikonočních hodech.*”⁸⁰ Existují o ní zmínky také ve spisech z doby Rudolfa II., které uvádějí, že se v Praze před Velikonocemi prodávaly po ulicích pestrobarevné metly. „*Potkal-li kdo pannu, šlehal ji po ramenou i rukou, aby dostal vajíčko.*”⁸¹ Původně se nejspíš jednalo o magický obřad, kterého se účastnili pouze dospělí. Podoba velikonočního hodování má řadu variant a liší se oblast od oblasti. Základní podoba je však všude stejná. Mládenci chodí od domu k domu za děvčaty s pomlázkou z vrbového proutí ozdobenou stuhami. Za odříkávání říkadla pak jimi šlehájí, mrskají, omlazují všechny ženy a dívky v domácnosti. Za odměnu dostanou barvené nebo malované vajíčko. V mnoha oblastech je zvykem, že chlapci chodí na koledu časně ráno a předhánějí se, kdo dívku vyšlehá jako první. I když se v dnešní době ozývají ve veřejném prostoru ohlasy, že se jedná o barbarský zvyk podporující násilí na ženách, rozhodně tomu tak není. Cílem velikonoční pomlázky je, aby dívka byla celý rok zdravá, veselá a pilná.

Kromě tradiční symboliky se stala velikonoční koleda také příležitostí pro setkání přátel a rodiny. I když dívky před koledníky často utíkají a hlasitě protestují, v některých oblastech je dokonce polévají vodou, dívka, ke které by koledníci na koledu nepřišli, by se jistě cítila dotčeně.

4.2.1.3 Symboly Velikonoc

4.2.1.3.1 Mazanec

Jedním z hlavních symbolů Velikonoc se stal mazanec neboli velikonoční bochánek. Velikonoční pečivo ve tvaru bochníku, v němž hospodyně před pečením vykrojí znamení kříže. Někdy se zdobí řetízkem mandlí, které mají symbolizovat Kristovu korunu. Úloha mazance

⁸⁰ MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Fotoreprint 3. vyd. z roku 1971. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-242-1, s. 471.

⁸¹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 66.

jako obřadního pečiva měla význam i pro magické obřady pro povzbuzení růstu vegetace. Kousek mazance měl dostat každý kus dobytka v hospodářství, aby se mu dařilo a byl k užitku.

4.2.1.3.2 Velikonoční beránek

Od 19. století velikonoční beránek začal nahrazovat tradiční mazanec, a to zejména ve městských domácnostech. Piškotový beránek nahrazoval tradiční pojídání skutečného beránka na Boží hod velikonoční.

4.2.1.3.3 Řehtačky, klapačky, rachtačky, rumpály

Tyto nástroje se používaly k tradičnímu velikonočnímu řehtání, klapání, hrkání, křístání, harfování, drbání. Existuje mnoho krajových variant slova označujícího tuto činnost. Jedná se o způsoby ohlašování času od Zeleného čtvrtku do Bílé soboty, kdy umlkají zvony. Rytmické hlucení zvukovými nástroji má organizovaný průběh. Řehtači zastávaly úlohu zvoníků vždy ráno, v poledne a večer. Na Velký pátek také ve tři hodiny odpoledne jako připomínku skonu Páně.

Dřevěné zvukové nástroje, které se k tomuto účelu používají, mají mobilní charakter a mohou být dvojího typu. První fungují na principu kladívky na ozvučené desce (klapač, hřebeč, klapotka), druhé na principu lamely narážející na ozubené rotující kolečko na ose (řehtačka, hrkotka, valcha, vrčadlo).⁸² Objevují se ale také sofistikovanější nástroje kombinující systém klapání a řehtání. Nástroje měly dokonce jakousi hierarchii. Klapače byly mezi koledníky považovány za méně hodnotné, protože dělaly malý rámus. Naopak pojízdné trakaře stály hodnotově nejvýše, obzvlášť, jednalo-li se o kolovrat se dvěma prkénky.⁸³ Klapače však jsou nejstarším instrumentem tohoto rituálu spojeného s náboženským posláním. Řehtačky jsou v tomto ohledu v některých oblastech zavrhovány jako symbol bláznů při maškarních průvodech.

⁸² VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 138.

⁸³ MALÝ, Alois. Řehtáci. *Národopisné aktivity* [online]. 1973, 10(33) [cit. 20.04.2020]. Dostupné z URL: <<http://na.nulk.cz/1973/1/Nr.html>>.

Nástroje se v rodinách dědily z generace na generaci. Většinou jim byl zachován přírodní vzhled, ale někdy byly natírány barvou. Mohly být také zdobeny rytinami, vrubořezy, razidly se jménem vlastníka, iniciály nebo modlitbami.⁸⁴

Tradice dřevěného zvonění byla až do 20. století záležitostí výhradně mužskou/chlapeckou. Účastníci se museli řídit přísnými pravidly, která zdůrazňovala význam této tradice jako projevu každoroční služby pro obecní společenství. Hierarchii účastníků určoval věk a stupeň vzdělání. „*Dle toho, jak postupují ve škole, postupují též v řadě při křistání. Kdo opakuje třídu, zůstane ten rok témže místě.*“⁸⁵

Velikonoční řehtání má průvodový charakter s ustálenou trasou a dalšími pravidly. Vychází se zpravidla od kostela a postupuje se z jednoho konce vsi na druhý. Pokud se jedná o větší vesnici, rozdělí se skupina na několik menších, které se následně paprskovitě rozbíhají do ulic, aby se zvonění dostalo ke všem stavením. Vede se také docházka účastníků, podle které se pak rozděluje výslužka. Ta je vybírána na Bílou sobotu (někde již na Velký pátek), kdy řehťáci chodí od domu k domu pro vejce, peníze, sušené ovoce a sladké pečivo. Zvuk svých nástrojů ještě doplňují veršovanou koledou, která se mohla lišit nejen kraj od kraje, ale dokonce v každé vsi mohla mít jinou podobu.

Jako příklad uvedu koledu uchovanou z počátku 19. století z Vysokého Mýta a jinou verzi, která je dodnes součástí velikonočního řehtání v obci Předslav na Klatovsku.

O Jidáši nevěrný!

Co jsi učinil,

žes svého mistra

Židům prozradil;

musíš za to šlapat bláto

co nejvíce do čepice.

My Jidáše honíme,

⁸⁴ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 143.

⁸⁵ VALENTA, Josef. Velikonoce na Plzeňsku. *Věstník Kroužku přátel starožitností pro Plzeň a okolí I*. 1913/1914, **1**, 25-30.

klekání zvoníme.

*Kyrie eleysom!*⁸⁶

Klekání zvoníme,

Jidáše honíme.

Židé nevěrní,

jako psi černí

kopali jámu

Ježíši Pánu.

Na Zelený čtvrtek ho jali,

na Velký pátek ho ukřižovali,

na Bílou sobotu do hrobu dali.

Velikonoční lomození má přímou spojitost s bohoslužbou. V dřívějších dobách dělali tento hluk sami kněží a k nim se připojovali lidé v kostele tlčením o židle a lavice. Mělo to vyjadřovat hněv Židů proti Spasiteli, ale také nenávist křesťanů k Jidášovi.

4.2.1.3.4 Pomlázka

Pojem pomlázka může mít dvojí význam. Pomlázka, nebo také dynovačka, mrskačka, lehačka, binovačka nebo tatar je označení pro nástroj, kterým je vykonávána pomlázka coby obřadní šlehání, hlavně dívek a žen o Velikonočním pondělí.⁸⁷

Slovo pomlázka má souvislost se slovy pomladit, zmladit v souvislosti s jarní zelení. *Pomlázka bylo původně asi jméno zvyku, až pak nástroje. Pošlehání má magicky přenést jarní sílu z rostliny na lidi, má je pomladit a zmladit.*⁸⁸ Názvů má tento obřadní nástroj celou řadu a lidí se oblast od oblasti. V Čechách je to například *pamihod, bičovačka, metla, pomlázka,*

⁸⁶ ŠEMBERA, Alois Vojtěch. *Wysoké Mýto, královské věnné město w Čechách*. V Olomouci: n. vl., 1845, s. 22.

⁸⁷ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 161.

⁸⁸ MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Fotoreprint 3. vyd. z roku 1971. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 866 s. ISBN 80-7106-242-1, s. 471.

karabina, na Moravě *šlehačka*, *žila*, *korbáč*, *šibák*, *kocar*, *čugar*, *tatar*, *tatarec*, *korbáč* ve Slezsku pak *kyčka*.⁸⁹

Nejčastěji má pomlázka podobu pletence z různého počtu vrbových prutů. Od nejjednodušší ze tří prutů v podobě copu, až po složité pomlázky kulovitého nebo čtvercového tvaru ze čtyř, osmi nebo dvanácti prutů. Pomlázka bývá zakončena svázáním barevnou stuhou nebo pruhem látky. Dříve se však mašle vplétaly po celé délce pomlázky pro větší barevnost. Znalost pletení pomlázky se předává z generace na generaci a není výjimkou, že se domácí pletáři přiučovali nejrůznější styly pletení od zkušených košíkářů. Tak nejspíše vznikl prvek zdobných košínek nad hlavní rukojetí.⁹⁰

K vyšlehání dívek se ale používaly i jiné předměty rostlinného původu. Větve jalovce, rákoska nebo spletenec ze sladkého dřeva z kořenů lékořice, který mohl být následně zkonsumován. Z poloviny 19. století se dochovaly zmínky o žílách spletených z kožených řemínků různé barvy.⁹¹ Tyto kožené pomlázky sice postrádaly magický účinek zeleného prutu, zůstává ale samotný úder, jako způsob obřadního kontaktu a v něm síla mužského rodu. Ve 20. století se k obřadnímu výprasku začaly užívat i jiné předměty domácí potřeby jako bužírka, vařečky, či klepadla na koberec.⁹² Z 20. století také pochází zvyk uvazování mašlí na pomlázku od děvčat. Množství stužek je známkou prestiže mládence, protože dokazují počet navštívených děvčat. Do tradiční velikonoční výslužky v podobě vajec, peněz, čokolády a pečiva se tak stuhy zařadily jako nejprestižnější atribut.

4.2.1.3.5 Vejce

Význam vejce jako symbolu života sahá již do starověku. Jeho posilující a ochranné účinky pak v době velikonoční posilovalo ještě jeho svěcení a barvení na červeno. O Velikonocích mělo vejce hned několik funkcí. Sloužilo jako povinná dávka učiteli, jako výslužka při koledě, jako velikonoční svěcenina v pokrmu i v magickém rituálu posílení úrody země.⁹³

⁸⁹ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 164.

⁹⁰ Tamtéž, s. 165.

⁹¹ REINSBERGER, Otto von. *Fest-Kalender aus Böhmen: ein Beitrag zur Kenntniss des Volkslebens und Volksglaubens in Böhmen*. Neue billigere Ausg. Prag: I. L. Kober, 1864, s. 165.

⁹² VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 166.

⁹³ Tamtéž, s. 169.

Víru v životadárnou sílu vajec adaptovalo křesťanství ve smyslu zmrtvýchvstání Ježíše Krista a začlenilo ho do velikonoční liturgie.⁹⁴ Do 12. století pak sahají počátky žehnání vajec. V době baroka se dar velikonočního vejce významově posunul do symbolické roviny. Obdarovaný tak mohl dostat pečivo ve tvaru vejce, nebo drobné tisky se motivem vejce a jiných velikonočních symbolů.⁹⁵

O původu tradice rozdávání vajec koledníkům vypráví legenda z Blena u Hradce Králové: *„Když Ježíš se svatým Petrem chodili po světě, přišli do jednoho statku a poprosili hospodyni o kousek chleba. Ta však neměla v celém stavení ani skývu. V tom uslyšela kdákání slepice, seběhla ke kurníku a našla vejce. Upekla ho v teplém popelu a jím nakrmila oba pocestné. Když odešli, chtěla smést zbylé skořápky, ale ty se proměnily ve zlato. Selka potom každého pocestného častovala vejci, ale žádná skořápka se už ve zlato neproměnila. Časem začala vejce rozdávat na výroční den návštěvy oněch pocestných.“*⁹⁶

S velikonočními vejce provozovali děti, ale často i dospělí nejrůznější hry. Jednou z takových her bylo tzv. sekání. Jeden chlapec držel vejce v ruce a druhý se do něho pokoušel trefit krejcarem. Pokud se krejcar do vejce zasekl, připadlo i s mincí házejícímu. Pokud ne, nechal si oboje ten, kdo vejce držel. Další oblíbenou hrou bylo tzv. ťukání. Dva hoši lehce udeřili špičkou vajec proti sobě, čím vejce se rozbilo, musel ho darovat vítězi. Koulení byla další oblíbená hra, která měla několik variant. Jedna z nich spočívala v tom, že se vejce spustili po nakloněné šindeli dolů. Komu se podařilo zasáhnout jiné vejce, získal ho. Na Chodsku se dochoval zvyk, kdy se omladina scházela na návsi a házela vejce do výšky, nebo jimi přehazovala střechu. Cílem bylo, aby vejce dopadlo do měkké trávy. Pokud se při dopadu rozbilo, sklídl házející posměch.⁹⁷

Staročeský výraz kraslice se objevuje již v latinsko-českém Glosáři z roku 1466.⁹⁸ Do obecné mluvy se však dostalo až koncem 19. století. Do té doby se pro různě zdobená vejce používala označení jako malované, rýsované, červené. Základním zdobením je barvení vajec právě na červenou. Červená barva měla symbolizovat prolitou krev Ježíše Krista. K dosažení

⁹⁴ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 169.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 66.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 169.

této barvy se používaly například tzv. červená pryžila. Jednalo se o třísky dřeva stromu *Caesalpinia echinata Lam.* dováženého do Českých zemí od 16. století z Brazílie.⁹⁹ Další tradiční barvou je pak zlatá. Na evropských královských dvorech se k dosažení tohoto efektu používaly lístky pravého zlata. Na vesnicích se k dosažení nazlátlého tónu tradičně užívají cibulové slupky. Červená jako barva krve, života a síly a žlutá jako barva slunce, obilí a medu patřily k pozitivním barvám. V současné době je mnoho způsobů a technik zdobení velikonočních vajec. Ať už se jedná o volné vytváření ornamentu na skořápce kresbou voskem, rytím nebo leptáním, aplikací slámou, sítinou či textilem, nebo o rostlinou batiku, vodové obtisky a nalepované obrázky.

4.2.1.3.6 Velikonoční zajíček

Velikonoční zajíček jako symbol Velikonoc se v české kultuře objevuje až koncem 19. století. Symbol sem pronikl z německého prostředí spolu s povídkou školního inspektora Christopha von Schmida – *Ostereyer* o zajíčkovi, který „snáší“ na poli kraslice pro mravné děti.¹⁰⁰ Od té doby se pozvolna začali zajíčci objevovat v podobě nejrůznějšího pečiva v cukrárnách a pekárnách, ale i jako dekorace z papíru. Obsah německé povídky se následně proměnil v dosud praktikovaný zvyk, kdy rodiče schovávají vajíčka na různá místa, a ony je pak musejí hledat.

4.2.2 Pálení čarodějnic – Filipojakubská noc na 1. května

Svatý Filip byl apoštol, který byl v Hieropoli ukamenován na kříži a následně pochován spolu se svými dvěma dcerami. Svátý Jakub Menší byl také apoštol, který zemřel mučednickou smrtí. Byl shozen z hradeb Jeruzaléma a ukamenován, protože odmítl prohlásit Ježíše za falešného mesiáše. Mimo jiné je autorem epištoly, která hlásá, že víra je bez skutků mrtvá.¹⁰¹

Filipojakubská noc, na západě Čech také *Walpurgisabend*¹⁰² je v obyčejové tradici nesmírně důležitá. Je spojena s pradávnu magií na ochranu dobytka a úrody. Je to také noc

⁹⁹ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 169.

¹⁰⁰ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X, s. 67.

¹⁰¹ CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Filip a Jakub Menší. In: *Životopisy svatých* [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=1351>>.

¹⁰² Sv. Walburga pocházela ze šlechtického rodu ve Wessexu a působila jako abatyše kláštera benediktinek v Heidenheimu v dnešním Bavorsku. Její kult se následně rozšířil i do oblasti západních Čech. Přestože byla

vhodná k vyjádření milostných citů, sympatií i antipatií, obecních i soudů a k provádění žertovných kousků sousedům. To se tradičně provádí psaním pomocí vápna na vrata stavení. Psaní nápisů a vzkazů a kreslení srdcí mohlo vyjadřovat jak náklonost k některému z domácích, ale také prozrazovat vztahy mezi záletníky. Často se tak děvčatům pomstívali odmítnutí nápadníci.¹⁰³ Dodnes se tento zvyk uchoval v podobě psaní heslovitých vtipných vyjádření na chodníky před domy nebo vrata.

Podle lidové víry mají právě v tuto noc zvláštní moc čarodějnice a bosorky. Létají na košťatech na své slety, škodí dobytku a odjímají užitek. Představy o čarodějnictví jsou součástí širší západoevropské tradice, která dosáhla svého vrcholu v 17. století díky čarodějnickým procesům. Filipojakubská noc se tak stala symbolem obrany proti nim. Hlavním cílem se stala ochrana statku. Zabezpečovaly se prahy, otvory ve vratech a dveřích a jiná místa, kudy by zlá moc mohla proniknout dovnitř. K ochraně se používala svččená voda nebo křída a nejrůznější rostliny. Například střemcha, černý bez nebo angrešt. Důležité bylo také ochránit hnojiště, aby prostřednictvím hnoje nemohly čarodějnice uhranout dobytek. Účinnou ochranu mělo představovat zasazení březové máje ozdobené červenými stuhami. Všechny ochranné úkony, jako vykydání hnoje, vysypání prahu pískem apod., měly být hotovy do západu slunce. Poté začalo vyhánění čarodějnic tzv. hlučením. Hospodáři začali práskat bičem, nejprve na svém dvoře a pak po celé vsi až na návrší za vsí, a to až do půlnoci, kdy byl rej čarodějnic největší.¹⁰⁴

Filipojakubská noc s sebou podle lidové víry ale nesla i spoustu zejména léčebných pozitiv. Ozdravnou moc měla noční rosa, ale hlavně nejrůznější byliny, které se právě v tuto noc měly sbírat. Konvalinky, mateřídouška, kokořík lékařský nebo šmel okoličnatý a další se pak užívaly nejen pro léčení členů domácnosti, ale i dobytka.

Původ zvyku pálení čarodějnic a čarodějních ohňů večer 30. dubna má pravděpodobně dlouhou tradici, ale souvislejší zmínky o něm se nám dochovaly až z poloviny 19. století.¹⁰⁵ A to zejména z českých a německých lokalit severních a jihozápadních Čech. Do 20. století se obyčej pálení rituálních ohňů, jako ochrany před zlou mocí, dochoval pouze v přeneseném

uctívána jako ochránkyně před čarodějnictvím, stala se noc na 1. 5., která jí byla zasvěcena, symbole čarodějnic, tzv. *walpuržina noc*. Byla uctívána jako ochránkyně před onemocněním očí a kašli a jako ochránkyně zvířat.

¹⁰³ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 186.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 188.

¹⁰⁵ REINSBERGER, Otto von. *Fest-Kalender aus Böhmen: ein Beitrag zur Kenntniss des Volkslebens und Volksglaubens in Böhmen*. Neue billigere Ausg. Prag: I. L. Kober, 1864, s. 211-212.

významu. V dnešní době se noc z 30. dubna na 1. května stala příležitostí pro setkávání přátel a sousedů, pořádání zábav a hraní nejrůznějších her.

Nezbytnou součástí tohoto obyčeje byla a stále je hranice dřeva, která se z večera za přítomnosti všech zúčastněných zapaluje. Dřevo na tento oheň se většinou shánělo již několik dní před filipojakubskou nocí. V některých oblastech bylo zvykem, že hospodáři vynášeli palivo před dům, odkud ho pak sbírala chasa a starší školáci.¹⁰⁶ Dalším oblíbeným zvykem bylo zahánění čarodějnic košťaty napuštěnými v dehtu a kolomazi, která se následně zapalovala a vyhazovala do vzduchu. Častá zranění a popáleniny hlavně dětí, ke kterými tato zábava často končila, vedly k tomu, že bylo mnoho obyčejů spojených s filipojakubskou nocí postupně zakázáno.¹⁰⁷ Přesto se do dnešních dnů některé dochovaly.

Pálení čarodějnic se v dnešní době stalo oblíbenou společenskou událostí. Jeden ze zvyků, který přetrval, a dokonce se stal všeobecným jevem, je upevňování figuríny čarodějnice ze slámy a textilu doprostřed hranice, která se následně zapálí. V některých oblastech se mezi sousedními vesnicemi dokonce vedou soutěže o co nejvyšší pyramidní hranici z polen, nebo soutěž o nejzajímavější čarodějnici. Naproti tomu zvyk vyhazování zapálených košťat do vzduchu téměř zcela vymizel.

4.2.3 Máje

Předvečer 1. května má ještě další význam z pohledu sociálních kontextů. Dodnes rozšířený je obyčej, při kterém svobodní mladí muži staví do centra obce, ale i k jednotlivým domům máji (i máj, fem. i masc.). Různě vysoký strom s opracovaným kmenem a korunou ozdobenou barevnými pentlemi a pruhy barevných látek. Staví se buď celá nadzemní část stromu, převážně smrku, nebo se ke kmeni přidělá koruna jiného stromu, zpravidla břízy, jedle nebo modřínu.¹⁰⁸

Zmínky o tradiční výzdobě pocházejí z pramenů z 19. a 20. století, v nichž se společné prvky prolínají s místními specifiky. Západočeské vočepení máje se zpravidla skládá z koruny ověšené pentlemi, věnce z chvojí zavěšeného pod ní a hada z chvojí, který je omotán kolem kmene zbaveného kůry. Oloupání kůry mělo nejspíš dvojí význam, nejen estetický, kdy světlá

¹⁰⁶ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 190.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 197.

barva kmen zvyrazňovala, ale také praktický, kdy se společně s kůrou byli odstraněni i škůdci, kteří by mohli kmen znehodnocovat.

Vedle velké máje reprezentující obec stavěli mládenci ještě individuální máje před domy děvčat jako projev sympatie a milostného citu. Kde bylo v domě více děvčat, zasadili mládenci před dům májek několik, pro každé jednu. Pro nejstarší děvče pak byla ta nejvyšší. Pro dospívající dívky okolo patnácti let znamenalo postavení máje jakýsi iniciační rituál, kterým vstupovala do kruhu místní mládeže a mohla se nyní účastnit zábav. Postavení máje dívce před okno také vyjadřovalo to, že mladík bere vztah k dívce vážně, nebo dokonce že se chystá svatba. Význam měl také výběr stromu a jeho výzdoba. Bříza, smrček nebo modřín měli být především dobře rostlé, rovné a košaté. V některých oblastech pentlovou výzdobu koruny doplňoval ještě zavěšený věnec. Stavění máje se stávalo předmětem soupeření mladíků. Ti hlídali máji celou noc, aby jim ji buď soci v lásce či chasa z vedlejší vsi nepodřízli. Nejstarší záznamy o postavení individuální máje pocházejí již z 15. století.¹⁰⁹ Dále se malé máje zasazovali ke křížům, kapličkám, sochám světců a jiným sakrálním objektům.¹¹⁰

Stavění májí vycházelo z předpokladu, že jarní zelené stromy a větve mají magickou moc, a to nejen ochranu před zlými silami, ale také se jim například přisuzovala moc přivolat déšť, který byl právě v tomto období růstu zemědělských plodin tak potřebný.

Dříve se stavění máje ujímala zejména vesnická chasa, ve městech pak tovaryši z cechovních společenství nebo příslušníci vojenských posádek. Od 20. století se organizace této společenské události ujaly nejrůznější spolky a organizace jako jsou sbory dobrovolných hasičů, jednoty Sokola nebo mládežnické organizace. Kořeny tohoto obyčeje přitom sahají do předkřesťanských dob.

Již staří Římané věřili v ochranu sílu stavění jarních stromů před zlými duchy a nemocemi.¹¹¹ Určitým druhům stromů byla přikládána magická síla. Větve hlohu a řešetláku připevněné na dveře a okna měly například ochránit před zlem. Proti nebezpečným kouzlům užívali řešetlák a vavřín také staří Řekové.¹¹²

¹⁰⁹ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 194.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 192.

¹¹¹ FRANZ, Adolf. *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*. Bonn: Verlag nova & vetera, 2006. ISBN 3-936741-04-2, s. 481.

¹¹² Tamtéž.

Další rovina významu postavení máje bylo vyjádření společenské pocty osobám významného společenského postavení. Máje se stavěly k radnicím, do vrchnostenského dvora, k zámkům nebo i k domu učitele. Chasa za to dostala na oplátku finanční odměnu, nebo příděl piva a vína. Finanční odměna se tak stala motivací pro udržování zvyku stavění máje obecně, ale máje „na poctu“ i máje individuální se v průběhu let postupně vytrácely. Hlavní důvodem byly zakazy ze strany zemských, vrchnostenských i obecních úřadů kvůli nedostatku dřeva.¹¹³ „Zákaz sázet máje při všelikých příležitostech.“ ve městech pražských pochází již z roku 1750, nařízení se objevuje i v záznamech z roku 1775.¹¹⁴

Ve 20. století se zvyk stavění individuálních májí opět obnovil. Máje se stavěly v různých částech obce, zejména před domy domkařů a sedláků, ale také před domy vyvolených děvčat. Centrální máj se pak stavěla na návsi či u hospody, ale s postupující elektrifikací a výstavbou komunikací se ve druhé třetině 20. století začaly přesouvat na hřiště a do společenských areálů.¹¹⁵

V období po 1. světové válce zvyk stavění máje na vesnicích téměř ustal. „*Jsou vesnice, kde máje po čtyřicet i více let nebyly a teprve poslední dobou se staví. Příčiny, proč se navrácí ke starému zvyku jsou různé. Zejména však dychtivost po zábavě a hmotném zisku. tyto zájmy ubírají slavnostem původní ráz a mění se ve zcela prostý výdělečný podnik. (...) V každém případě bývá však taková máj slavností celé obce, velkých i té nejmenší drobotiny, a v tom se alespoň částečně blíží zvyku původnímu.*“¹¹⁶ V úseku posledních sta let se ale slábnoucí tendence pořádání májových slavností opět postupně zvrátila k jejich obnově.

I když v některých obcích stále ještě přetrvává zvyk stavění máje ručně pomocí žebříků, tyčí a lan, ve většině případů organizátoři májových zábav přistoupili k použití moderní techniky v podobě autojeřábů.

K máji se vážnou rozmanité obyčejové projevy proměnlivé v čase i lokálními zvláštnostmi. Společným znakem je zábava a tanec. Časté jsou také májové obchůzky a průvody, kdy za doprovodu muziky obcházejí mládenci a děvčata stavení a s přáním dobrého zdraví a spokojenosti zvou na májovou zábavu. Součástí takové obchůzky je také občerstvení

¹¹³ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 196.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 197.

¹¹⁶ SMETANA, Josef. Máje. In: *Od Horácka k Podýjí: vlastivědný sborník západní Moravy*. Znojmo: Okresní osvětový sbor Znojmo-venkov, 1929, ISSN 1805-6474, s. 127-128.

u každého domu a vybírání příspěvků na zmíněnou zábavu. Dalším zvykem bylo, že jeden z mláďenců v průvodu nesl malou ozdobenou májku a další misku na peníze, do které přispívala děvčata, která se chtěla zúčastnit májové zábavy. Na Plzeňsku se tradovalo, že děvče, které dalo k májce nejvíce, bylo zvoleno za královnu máje.¹¹⁷

Vrcholem májové slavnosti bylo dramaticko-divadelní vystoupení pod májí. O dramatických scénkách, ve kterých vystupovali mláďenci a komicky komentovali aktuální dění v obci jsou zmínky již z 19. století.¹¹⁸ Tradičním námětem byla poprava májového krále. V obměně se tyto dramatické výstupy dochovaly dodnes v podobě kecalů, soudců a katů, kteří baví přítomné veselími řečmi. Promluvy hlavního řečníka zaměřené na život vesnické komunity, milostné vztahy i přečiny občanů v zábavné až satirické rovině jsou jádrem tohoto lidového divadla.

Příležitostí k zábavám a bujarým oslavám bylo také kácení máje. To se zpravidla konalo koncem května o svatodušních svátcích. I tyto zábavy pořádaly nejrůznější organizace jako hasiči, sokolové, agrárníci i divadelní ochotníci. Tradicí v některých krajích se staly scénky maškar, v nichž vystupují typizované postavy jako cikáni, židé, drvaři, dědek a bába, kteří chtějí máj ukrást. Námětem scének se stávaly narážky na nectnosti, prohřešky proti dobrým mravům i aktuální události v obci i ve světě.¹¹⁹ Když máj padá, strhne se boj o ozdoby a prapory z koruny. Ten, kdo prapor získá ho nese ve slavnostním průvodu na obecní úřad a se starostou se všichni odeberou do hospody na zábavu.¹²⁰

4.3 Léto a podzim – od letního slunovratu k adventu

Astronomické léto začíná letním slunovratem a končí podzimní rovnodenností. Jedná se o část roku, která je spjata s dobou zrání, přípravou na sklizňové práce a oslavami bohaté úrody a sklizně. Hlavně červenec je pak časem poutí na vzdálená místa. Konec léta a podzim je pak dobou sklizně zemědělských plodin, vína i úrody na zahradě. S tím jsou spojeny dožínky, vinobraní, posvícení a jiná hodování. V lidových tradicích byl podzim dobou přástek provázených zábavami. Draní peří se tak stávalo nejen prací, ale zejména společenskou událostí.

¹¹⁷ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 200.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 202.

¹²⁰ Tamtéž, s. 203.

Z pohledu liturgie začíná po letnicích druhé liturgické mezidobí. Nejvýznamnějšími dny tohoto období jsou slavnosti Narození sv. Jana Křtitele (24. 6.) a slavnost Nanebevzetí Panny Marie (15. 8.) v době vrcholného a pozdního léta. Na podzim je to zejména svátek sv. Václava (28. 9.) a sv. Martina (11. 11.).

4.3.1 Poutě

Poutě a procesí jsou hromadná putování věřících, obvykle o výročních dnech k památným či posvátným místům, vedená světskými či řeholními kněžími.¹²¹ V římskokatolické církvi představují poutě a procesí důležitý projev zbožnosti. Mohou mít charakter děkonný, prosebný, kajicný, či svátostný. Poutě a procesí se konají v souvislosti s některými církevními svátky nebo při naléhavých událostech jako jsou epidemie, či neúroda. Jejich cílem je vyprositi si ochranu před nebezpečím. Tyto zbožné průvody věřících jsou také obvyklou součástí různých církevních slavností. Poutě a procesí mají podobu návštěv posvátného místa, kde byl uctíván zázračný obraz, socha nebo ostatky světce.

V dnešní době mají poutě spíše světský charakter, kdy zábavu zajišťují kolotoče a jiné atrakce. Přesto se tyto novodobé poutě datem konání váží k místu, které je spojené s křesťanskou tradicí. Jsou pořádány ve dnech, kdy si lidé připomínají světce, kterým je zasvěcen kostel, kaplička, nebo nějaké významné místo v obci či okolí. Poutě byly často doprovázeny tanečními zábavami. Projevem lidové kultury se staly pouťové koláče, jejichž zdobením se může lišit v závislosti na kraji. Znamé jsou pouťové koláče z oblasti Chodska, které jsou zdobeny kontrastními ornamenty z povidel, máku a tvarohu, nebo koláče z oblasti Valašska, které mají průměr až 25 centimetrů, jsou zdobeny povidly z jablek, hrušek či švestek a nesou krajo­vý název frgál.

4.4 Zimní slunovrat

Poslední část roku je z pohledu kulturní tradice vyplněna zejména dvěma svátky. Křesťanskými Vánocemi a světským Novým rokem. Celé zimní období však zahrnuje i řadu dalších významných lidových i církevních svátků. Jsou to svátek sv. Ondřeje (30. 11.), sv. Barbora (4. 12.), sv. Mikuláš (5. 12.) a sv. Lucie (13. 12.). Samozřejmě hlavní dny Vánoc –

¹²¹ Poutě a procesí | ENCYKLOPEDIE ČESKÝCH BUDĚJOVIC. *Úvodní strana* | ENCYKLOPEDIE ČESKÝCH BUDĚJOVIC [online]. Copyright © 1998 [cit. 15.05.2020]. Dostupné z URL: <<http://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/poute-a-procesi>>.

Štědrý den (24. 12.), Narození Páně – Boží hod vánoční (25. 12.) a sv. Štěpán (26. 12.). Dále pak svátek sv. Jana Evangelisty (27. 12.) a již zmíněný Nový rok. Zimní okruh uzavírá svátek Tří králů – Zjevení Páně (6. 1.) Můžeme sem však zařadit také čtyřicátý den po Narození Páně, tzv. den Uvedení Páně do chrámu – lidově Hromnice (2. 2.).¹²²

4.4.1 Advent

Advent coby čas očekávání narození Ježíše Krista je zároveň církevním počátkem roku. Podle církevního kalendáře začíná advent první nedělí mezi 27. listopadem a 3. prosincem. Přesný začátek adventu závisí na tom, že poslední adventní neděle musí předcházet 25. prosinci, konec adventu pak nastává západem slunce Štědrého večera.¹²³

Advent (z lat. *adventus* – příchod) byl církví ustanoven jako doba příprav k oslavě narození Páně již v 6. století.¹²⁴ Je to čas kajicnosti i pokory, ale také radostného očekávání. Také je to doba relativně přísného půstu, a to nejen v oblasti stravy, ale především v oblasti společenského života a chování jednotlivce. Během adventního půstu bylo zapovězeno pořádání zábav, oslav, velkolepých svateb, nesmělo se ale ani zpívat a tančit pro osobní potěšení.

Pro hospodáře byl advent dobou, kdy nebyla práce na polích, ale soustředila se do statku. Kromě výmlatu obilí se vykonávaly nejrůznější kolektivní práce jako přástky a dračky.

Z pohledu liturgie nastával čas pro ranní mariánské mše, tzv. roráty.¹²⁵ Na roráty chodili věřící do kostela časně zrána, ještě za tmy, proto si nejen na cestu, ale také při čtení z modlitebních knížek a zpěvníků museli svítit. Z této ryze praktické potřeby se ale stala lidová tradice v podobě voskových svíček specifického tvaru a zdobení. Svíčky ve tvaru knížek, srdíček nebo soudků byly oblíbeným dárkem z poutí. Kromě toho se staly námětem pro lidovou pověst o světlíkách – zbloudilých duších hříšníků, kteří po smrti nenalezli klid.¹²⁶ Základem této pověry se stala právě mihotající se světla obřadních svíček, kterými si svítili farníci na cestu k ranní mši.

¹²² FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 22.

¹²³ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 349.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Z latinského *Rorate coeli desuper* – Rosu dejte nebesa z hůry.

¹²⁶ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 351.

V lidových obyčejích adventu se prolínají prvky předkřesťanských antických slavností konce roku s oslavou svátků křesťanských světců. Jedná se také o dobu, kdy se výrazně zkracuje trvání denního světla na úkor noci, což vedlo k lidové víře, že nastává doba, kdy zlo získává převahu nad dobrem. Proto jsou pro toto období příznačné tradice a rituály spojené s ochranou před zlými silami. Jedním z takových ochranných rituálů byly například průvody masek, které měly představovat personalizované svátky, ale také nejrůznější bájná i reálná zvířata. Typické byly zejména maskované ženské postavy představující sv. Lucii a sv. Barboru a další.¹²⁷ Původ těchto zvyků pochází z doby předkřesťanské, ale k jejich spojení se jmény světců dochází až s vlivem křesťanství.

V dnešní době se symbolem adventu stal adventní věnec se čtyřmi svícemi. Do české lidové kultury pronikl z prostředí protestantského Německa až koncem 20. století.¹²⁸

4.4.2 Svatá Barbora

Svátek svaté Barbory připadá a 4. prosince. Barbora patří mezi svaté mučednice, o kterých se nedochovalo mnoho spolehlivých zpráv, protože v českém liturgickém kalendáři již není uváděna.

Svatá Barbora žila a zemřela jako panna a mučednice. Splnila se na ní Ježíšova předpověď, že *"nepřítelem člověka bude jeho vlastní rodina"*. (Mt 10,36)

Žila pravděpodobně mezi 2. a 4. stoletím v Nikomédii, která bývala sídelním městem římských císařů na východě, v Bithinii, na jižní straně Černého moře.¹²⁹ Legenda ji uvádí jako krásnou dceru zamožného Dioskura, který byl velkým nepřítelem křesťanů, jejichž učení se Barbora snažila poznat. Dioskuros chtěl svou dceru ohlídat před jejich vlivem a uvěznil ji do věže. Při jedné z otcových cest se údajně domluvila se zedníky na udělení třetího okna, ač do jejího vězení byla naplánovaná jen dvě. Barbora chtěla, aby jí připomínaly Nejsvětější Trojici. V době otcovy nepřítomnosti přijala i svátost křtu a když se mu přiznala, že chce náležet jen Kristu, byla před jeho hněvem dočasně ukryta do země.

¹²⁷ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 352.

¹²⁸ Tamtéž, s. 351.

¹²⁹ CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Barbora. In: *Životopisy svatých* [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4865>>.

Dioskuroz nechal Barboru zbičovat, což ale měla vnímat jako hlazení pavími pery. Když druhého dne rány po bičování z jejího těla zmizely, vykládal to jako znamení pohanských bohů. Mezi popisovaná muka, kterými ji chtěli od víry odvrátit, je uváděno drásání železnými hřebeny, pálení boků, tlučení do hlavy, z níž jí chtěli Krista vymlátit i uřezání prsou. Posledním trestem mělo být useknout Barboře hlavu. Po vykonání všech trestů ji znetvořenou vláčeli městem k popravišti, aby přihlízející odradili od víry v pravého Boha. Jejím katem se měl stát sám Dioskuroz. Legenda v závěru hovoří o tom, že když svou dceru s'al mečem, byl sám zabit bleskem.¹³⁰

Svatá Barbora se stala patronkou povolání, u kterých hrozí riziko náhlé či násilné smrti, jako horník, kovář či dělostřelec. Jejími atributy jsou věž, kalich, palmová ratolest, malé dělo a nástroje horníků.¹³¹

Se svátkem sv. Barbory je spjat lidový obyčej věštění budoucího života, zejména pro neprovdané dívky. Na sv. Barboru si neprovdaná dívka nařeže větve ovocných stromů, tzv. barboroky. Pokud do Štědrého dne vykvetou nebo se zazelenají, dívka se v následujícím roce provdá. Větve však musely být nařezány před východem slunce, nesměly se brát holou rukou, a navíc musely být pravidelně zalévány, a to přímo z úst dívky.¹³² Tento obyčej měl i své krajové varianty.

Svátek sv. Barbory je dalším z příkladů toho, jak se předkřesťanská víra v magickou moc přírody, v tomto případě moc zeleně věštit budoucnost, snoubí s křesťanskou tradicí adventu jako období znovuzrození.

Na sv. Barboru začínaly tradiční průvody masek v adventu. Barboroky byly bíle oděné postavy přepásané stuhou a s obličejem nabíleným moukou nebo překrytý vlasy, aby nebyly k poznání. Chodily po vesnici v noci ze 3. na 4. prosince a metličkou ozdobenou pentlemi, svíčkou a košíkem s dárky. Při příchodu ke stavení se ohlašovaly šlehnutím metlou do okna nebo zvoněním. Většinou nemluvily, nebo mluvily pouze změněným hlasem a vyzývaly tak děti k modlení. Kdo se pomodlil, byl obdarován ovocem, sladkostmi nebo ořechy. Zlobivé děti pak sešlehalý metlou a nadělily jin pouze smrkové šišky.¹³³

¹³⁰ CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Barbora. In: *Životopisy svatých* [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4865>>.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 355.

¹³³ Tamtéž, s. 356.

Na jihu a západě Čech a v některých dalších oblastech se obchůzky barborek podobaly spíše mikulášským průvodům. Účastnilo se jich více postav a maškar, zejména anděl s košíkem darů.¹³⁴ Průvodu se účastnily hlavně dívky, chlapi jen výjimečně.

Tento obyčej byl na území Čech, Moravy a Slezska rozšířen ještě v 19. století, ve 20. století ale začala postupně slábnout a v dnešní době se drží pouze v několika okresech na Pelhřimovsku a Třebíčsku.¹³⁵

4.4.3 Mikuláš

Svátek sv. Mikuláše připadá na 6. prosince. Podle historiků se v postavě sv. Mikuláše ale prolínají hned dva světci. Mikuláš, biskup z Myry a Mikuláš, biskup z Pinary.¹³⁶ Legenda o sv. Mikuláši vznikla v oblasti Byzance mezi 8. a 11. stoletím. Svatý Mikuláš byl v době pronásledování za vlády císaře Diokleciána poslán do vyhnanství. Roku 325 se pak zúčastnil koncilu v Niceji. Navštívil také papeže v Římě.¹³⁷

Sv. Mikuláš je nejznámější pro ctnost milosrdné lásky. O Mikulášovi se píše, že byl pokorný a nikdy nevyhledával své vlastní cti, ale snažil se vždy šířit slávu Boží. Rozdával poučení, navštěvoval a těšil nemocné, vězně i zajatce. Sytil lačné a byl ochráncem dětí, zvláště sirotků, vdov i všech lidí nevinně pronásledovaných. Vystupoval s laskavostí a mírností, ale za Kristovu víru statečně bojoval proti viditelným i neviditelným nepřátelům.

Mikuláš zemřel 6. prosince kolem poloviny 4. století a byl pohřben v kostele v Myře. Úcta k němu se začala šířit hned po smrti. Za svatého byl uznáván velmi brzy a uvádí se, že z jeho hrobu vytékaly dva prameny, které vracely lidem zdraví. Roku 1087 došlo k přenesení jeho ostatků z Myry do Bari v Itálii, kde následně vznikla bazilika.¹³⁸ Kult sv. Mikuláše asi po dvou staletích přesáhl oblast řecké církve a k největšímu rozšíření došlo od 8. století v Rusku, kde se stal národním patronem. V Evropě se šířil od 10. století v Německu, Francii a Anglii.¹³⁹

Mikuláš je znázorňován jako biskup s knihou Písma svatého a třemi symbolickými jablky či zlatými koulemi, připomínajícími, že jeho evangelní láska zachránila před mravním

¹³⁴ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 357.

¹³⁵ Tamtéž, s. 356.

¹³⁶ CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Mikuláš. In: *Životopisy svatých* [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4836>>.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž.

otroctvím tři dcery, které do zkázy chtěl uvrhnout jejich zadlužený otec. Je patronem ministrantů, dětí, panen, poutníků a cestujících, právníků, řezníků a rybářů, lodníků a vorařů, obchodníků, sládků a dalších.¹⁴⁰

Kult sv. Mikuláše jako dárce a přítele dětí přetrvávající v katolickém prostředí západní a střední Evropy nejspíše vychází ze dvou legend. První vypráví o třech chudých dívkách, kterým Mikuláš zajistil věno tím, že je obdaroval váčky zlata, druhá pak o dvou mladých klericích, které vzkřísil k životu, když je hostinský usmrtil a vhodil do kádě se solí.¹⁴¹ Tyto legendy byly podmětem pro vytvoření středověkého profilu Mikuláše, jako dobrodince přítele dětí.

Tradice mikulášské nadílky má v českém prostředí dvojí formu. První pochází z 15. století a Mikuláš je v jejím duchu vnímán jako skrytý dárce. „*Děti s radostí toho večera s postem čekají, aby od Mikuláše darováni byly.*“¹⁴² Mikuláš v noci obchází stavení a naděluje dětem do bot nebo punčoch dárky v podobě sušeného ovoce, ořechů nebo pečiva. Zlobivým dětem pak shnilou bramboru nebo metličku. Svátek byl také příležitostí k tomu, aby kmotří obdarovali své kmotřence.

Druhou formou mikulášské nadílky jsou obchůzky maskovaných postav. Ty mají pravděpodobně svůj původ ve středověkém svátku chlapeckého biskupa – svátku bláznů. Tento svátek byl přeložen na 6. 12., ze dne Mlád'átek právě proto, že sv. Mikuláš je patronem školáků. Hlavním účelem toho svátku ve středověku byly hlučné průvody dětí a masek. Ve městech se pořádaly tzv. jízdy rytířů, kdy na otevřeném voze jel „biskup“ doprovázen jeho rytíři na koních a rozmanitými maskami. Průvodu se účastnili chlapi předních zámožných rodin. Zmínky o těchto průvodech pořádaných v Praze pocházejí již z 15. století.¹⁴³ tato tradice se postupně přenesla i na venkov, kde měla podobu veselých průvodů rozmanitých masek v čele s biskupem Mikulášem.

V pozdější tradici mikulášských obchůzek se spojuje prvek veselých průvodů masek, které dostávaly, nebo si vymáhaly dary a prvek přesouvání obyčeje na postavu Mikuláše s jeho didaktickou a dárcovskou úlohou. Masky Mikuláše měla všechny biskupské atributy. Většinou

¹⁴⁰ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 361.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 362.

¹⁴² ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní: pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk: příspěvek ke kulturním dějinám českým*. Praha: Vilímek, 1889, s. 235.

¹⁴³ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 365.

se k přestrojení používaly odložené církevní obleky, chybět nesměla berla a mitra. Dlouhá bílá košile, sukně, vysoká koruna na způsob mitry a dlouhé vousy z koudelky nebo lnu spolu s papírovým ornátem byli nezbytnou součástí přestrojení. Mikuláš měl za úkol posoudit chování dětí, zkoušel je z modlení a katechismů. Do dnešní doby se tato pedagogická role přetransformovala do podoby „zkoušení“ dětí z recitace a zpěvu. V opozici k personifikované dobrotě a štedrosti v postavě Mikuláše pak stál čert jako symbol zlé síly. Za čerty se přestrojovali výhradně mládenci odění do kožichu obráceného srstní nahoru a přepásaného řetězem. Chybět nesměl ocas z hadrů a koňských žíní. Obličej si černili sazemi a masku doplňovaly rohy z berana či krávy. V oblasti západních Čech a jiných německých příhraničních krajích se pak čerta představoval *Krampus*, který hrozil neposlušným dětem tím, že je odnese v pytli.¹⁴⁴

Tradiční trojici doplňuje ještě postava anděla a někde také maska smrti. Existují doklady i o dalších maskách účastnících se mikulášských pochůzek v závislosti na krajevé tradici. Byla to například maska laufra, který práskáním bičem oznamoval příchod Mikuláše s jeho doprovodem, turek se šavlí, dragoun, mouřenín, mnich, žid, typizovaný kramář a nejrůznější masky zvířat jako kuň nebo koza.¹⁴⁵ Masky účastnících se mikulášské obchůzky se mohly prolínat s maskami masopustními.

Ve 20. století postupně docházelo ke snižování počtu masek účastnících se mikulášské obchůzky, až nakonec zbyla jen základní trojice – Mikuláš, čert, anděl. Také se změnilo věkové složení i pohlaví účastníků. V dnešní době se této tradice účastní převážně děti školního věku. Z tradice, kdy se mikulášské obchůzky účastnili příslušníci vesnické chasy s příbuzenskou vazbou na stavení, do kterých docházeli, se stal novodobý zvyk, kdy si mikulášské skupinky rodiče dětí doslova objednávají.

Součástí mikulášské tradice bylo pečivo z kynutého těsta tvarované do podoby mikulášů, čertů, andělů, ale také zvířat. Dalším druhem pečiva, které je spojeno se svátkem sv. Mikuláše, je perník. Již z 18. století jsou známy dřevěné formy na perník v podobě biskupa Mikuláše.¹⁴⁶ Perník pečený ve formě nahradili na konci 19. století perníčky vykrajované.

¹⁴⁴ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 171.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 368.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 364.

Od 19. století se součástí mikulášské tradice staly také mikulášské besídky pro děti a dospělé.¹⁴⁷ Zábavy s hudbou a občerstvením, jejichž hlavním programem byla mikulášská nadílka. Zábavy tradičně pořádaly nejrůznější spolky, ať už to byly divadelní společnosti, hasiči či sokolové.

4.4.4 Lucie

Po zavedení kalendářní reformy byl svátek sv. Lucie přidělen na 13. 12. Jedná se o nejkratší den v roce. Překlad jejího jména je tedy protiváhou převažující tmy. Jméno Lucie je odvozováno od latinského slova *lux, lucis* – světlo, a je překládáno jako Světlana. Jednalo se o mučednici, která žila v Syrakusách na počátku 4. století.¹⁴⁸ Odmítla bohatého nápadníka a chtěla se zaslíbit Bohu. Snoubenec ji za to udal jako křesťanku, což v době panování císaře Diokleciána znamenalo odsouzení k smrti. Byla nejprve odsouzena k násilnému zbavení panenství, k čemuž ale díky zázraku nedošlo. Následně byla oslepena a bylo jí probodnuto hrdlo.

Ostatky Lucie byly asi roku 1039 přeneseny nejdříve do Konstantinopole a odtud roku 1204 do Benátek, kde se nacházejí v chrámu sv. Jeremiáše a Lucie. Části z nich byly předány do Syrakus. Relikviář s jejíma očima je uchováván v Neapoli.¹⁴⁹ Úcta k ní byla rozšířena až v 6. století, kdy bylo její jméno přidáno papežem Řehořem Velikým do římského kánonu.

Od překladu jména Lucie – Světlana pochází i pojmenování nejmladších členek skautingu – světlušek, které v ní vidí patronku a chtějí se snažit být světlem a vzorem pro druhé jako ona. Lucie je dále patronkou slepců, krejčích, švadlen, tkalců a dalších řemesel spojených s potřebou dobrého zraku. K jejím atributům patří palmová ratolest, oči na misce, meč, krk s bodnou ranou a kotel.¹⁵⁰

Do lidové tradice vstupuje sv. Lucie jako lucka, tajemná maskovaná bytost, která v podvečer obchází po vesnicích. Souvislost s křesťanskou mučednicí tato postava kromě jména a data slavení svátku ale nemá. K tomuto spojení nejspíše došlo záměnou světice jejíž jméno je odvozeno od světla s démonickou postavou perchty, předkřesťanské bohyně

¹⁴⁷ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 377.

¹⁴⁸ CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Lucie. In: *Životopisy svatých* [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4874>>.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Tamtéž.

slunovratu, jejíž jméno také znamená světlo. Křesťanská světice se tak převzetím vlastností pohanské bohyně stala ochranitelkou před čarodějnicemi.¹⁵¹

K svátku sv. Lucie se vážou hned dvě linie tradic. První z nich má spojitost s ochrannou magií v čase nejkratšího dne v roce, druhá pak s obchůzkami maskovaných postav, které měly za úkol kontrolovat dodržování zákazu vykonávání některých ženských prací. Lucijská noc byla ale také časem předpovídání budoucnosti.¹⁵²

Jedním z obyčejů spjatých s ochranou proti zlým silám bylo značení dveří a trámů křížky svěcenou křídou nebo vykropování domu svěcenou vodou. Další obyčeje se týkaly odhalení čarodějnic. Jedním z nich byla výroba tzv. lucijské stoličky. V den svátku sv. Lucie začal hospodář s výrobou dřevěné stoličky a pracoval na ní dvanáct dní. Kdo si na takovou stoličku sedl při ranní mši na Boží narození, poznal, která ze sousedek je čarodějnice.¹⁵³ Existovalo několik krajových variant tohoto úkonu, kdy stoličku mohla nahradit například deska s dírou po suku, nebo vařečka.

Na svátek sv. Lucie, coby patronky přadlen, bylo zakázáno předení, ale v některých krajích také tkaní a vochlování lnu. Dodržování tohoto zákazu měly kontrolovat maskované postavy tzv. lucky, lucie, které v předvečer svátku obcházely po vesnici a mlčky vstupovaly do domů. Na rozdíl od barborek, které měly jasný náboženský charakter a orientovaly se na děti, lucky měly vzbuzovat bázeň hlavně u dospělých. V podobě zahalených maskovaných postav vstupujících mlčky do stavení z temnoty zimního večera se jim to v mnoha případech jistě dařilo. Původní cíl těchto obchůzek, kontrola dodržování zákazu předení, se postupně proměnil v kontrolu kolovratů, kdy nedbalé hospodyňky, které měly špatně upředenou nit, šlehaly lucky vařečkou přes prsty. Když se přestalo v domácnostech příst, chodily lucky kontrolovat draní peří. Nakonec se od kontrol hospodyň ustoupilo úplně a lucky převzaly podobnou úlohu jako barborky.¹⁵⁴ Projevy chování i maskování lucek se vyznačuje výraznou krajovou rozrůzněností.

Do podoby lucek se přestrojovaly hlavně dívky. Oblékaly se do bílých šatů, obličej si zakrývaly bílou tkaninou nebo se maskovaly moukou. Jedna varianta masky měla působit svou výškou, které dívka docílila tím, že si na hlavu postavila vědro a zakryla ho závojem, druhou variantou byla přikrčená postava s hrbem. Výrazně se odlišovaly lucky na pošumavském

¹⁵¹ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 383.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Tamtéž, s. 384.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 386.

Poldlesí, které si obličej maskovaly do podoby ptačí hlavy s dlouhým zobákem.¹⁵⁵ Na obchůzky lucky nosily metlu, vařečku nebo peroutku.

Chování lucek lišilo kraj od kraje. Příznačné pro ně bylo to, že nemluvily, nebo se projevovaly pouze vyluzováním zvuků. Svými pomůckami pak hospodyňky a následně děti píchaly, škrábaly a bily přes záda a prsty. Z jižních a jihozápadních Čech jsou zmínky o obzvláště krvelačných a hrozivých luckách, které svým chováním splývaly s perchtou. Zlobivým dětem hrozila rozpáráním břicha a naplněním útrobu slámou. Poslušné ale obdarovala ovocem.¹⁵⁶ Na Plzeňsku obcházely také lucky hrozící dětem nožem, od ostatních se ale lišily tím, že měly tělo ovázané slámou a na hlavě slaměný cop.

V lidové tradici se vyskytuje ještě jedna podoba lucek. Jejich atributem bylo husí křídlo nebo peroutka a jejich úkolem bylo odměňovat schopné hospodyně za dobře uklizené stavení. Do stavení tiše vešla bíle oděná a zamaskovaná dívka a husím křídlem všechno ometla, včetně obličejů přítomných. Poté zase mlčky odešla. Demontrace úklidu a kontakt s domácími jsou typické pro současné lucijské pochůzky v Pošumaví. Jejich počínání je doprovázeno písní o svaté Lucii. Bílé lucky naznačují úklid, drhnou podlahu, bílí a ometají a obdarovávají děti. Doprovází je také černá lucie, která se modlí, předcítá z knih a napomíná ke zbožnosti.¹⁵⁷

Na svátek sv. Lucie začínala doba předpovědí počasí na následující rok. Během dvanácti následujících dnů hospodáři pozorovali počasí. Každý den měl určovat, jaké bude počasí v jednotlivých měsících příštího roku.

4.4.5 Vánoce

Vánoční svátky v sobě nesou zvláštní atmosféru, kterou pociťuje snad každý z nás. Právě tyto svátky jsou snad nejzřejmějším důkazem splynutí křesťanství s lidovou pohanskou tradicí. Zatímco jedni prožívají vánoční svátky v mystickém očekávání posvátného zrození Spasitele, pro jiné je to příležitost k setkávání s rodinou a ke vzpomínání na dětství v rodinném kruhu i ke vzpomínání na ty, kteří už nežijí.

¹⁵⁵ REINSBERGER, Otto von. *Fest-Kalender aus Böhmen: ein Beitrag zur Kenntniss des Volkslebens und Volksglaubens in Böhmen*. Neue billigere Ausg. Prag: I. L. Kober, 1864, s. 538.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 539.

¹⁵⁷ ULRYCHOVÁ, Marta - LADÝŘOVÁ, Šárka. Obchůzky o svátku sv. Lucie v Pošumaví. *Národopisná revue*, 2011, **21**(4), s. 264. ISSN 0862-8351.

Pojmenování vánočních svátků v různých kulturách vychází ze dvou základů. Označení Vánoce ve slovanských jazycích je obdobou latinského termínu *nativitas Domini nostri Jesu Christi* – narození Páně našeho Ježíše Krista.¹⁵⁸ Podobně je tomu také například ve francouzštině – *noël* – z lat. *natalis* – den zrození. Naproti tomu německé *Weihnachten* sahá svým původem až do dob předkřesťanských. Spojení *ze den wihen nahten* v překladu *v posvátných nocích*, pravděpodobně souviselo s obdobím kolem zimního slunovratu, kterému byla přisuzována magická moc.¹⁵⁹ Právě s německým výrazem *Weihnachten* souvisí také české pojmenování Vánoce. Původně měl však tento výraz pouze znakovou povahu a byl významově prázdný. Převzetí slova *Vánoce* nejspíše proběhlo v době počátků křesťanství v českých zemích. V této duchovní atmosféře, kdy křesťanství přijímala zejména vládnoucí vrstva a prostý lid zůstával u svých pohanských zvyklostí, se užívalo slovo *vánoce* jako označení pro předkřesťanské svátky zimního slunovratu. Výraz ve svém významu vede k předpokladu, že v pohanském prostředí existoval pravděpodobně větší počet posvátných nocí v tomto období roku. V lidovém prostředí bylo toto označení však tak zakořeněno, že se zachovalo i poté, co Vánoce dostaly svůj církevní charakter.¹⁶⁰

Základem oslav Vánoc se staly předkřesťanské projevy lidové víry a obřadnosti, které se později propojily s křesťanskou myšlenkou posvátného zrození. Příznačným rysem Vánoc je jejich kolektivní charakter. Staly se obecnou a veřejnou záležitostí společnosti a utvářely zlom mezi prací a volným časem.

Vlivem křesťanství se z původně blíže nezjištěného počtu posvátných nocí kolem zimního slunovratu ustálilo dvanáct vánočních nocí mezi Narozením Páně (25. 12.) a Zjevením Páně, tedy svátkem Tří králů (6. 1.).¹⁶¹ Ústředními dny Vánoc jsou pak: Štědrý den (24. 12.), Narození Páně – Boží hod vánoční (25. 12.) a sv. Štěpán (26. 12.).

Základem křesťanských Vánoc je biblický příběh o narození Ježíše Krista a oslava této události. Církev spojila oslavy této události s mýty spojenými se zimním slunovratem, mýty o věčném vítězství života nad smrtí a světla nad tmou. Mýtus o narození Spasitele z neposkvrněného početí se původně šířil ve starých orientálních kulturách a postupně pronikl do různých náboženských systémů. Původní křesťanství oslavovalo hlavně Kristovo vzkříšení,

¹⁵⁸ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 20.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž, s.21.

¹⁶¹ Tamtéž.

zatímco jeho narození zůstávalo stranou. Podmět k oslavě narození Ježíše vzešel z kacířského křesťanství a z pohanský kultů.¹⁶²

Den zrození Páně se nedá vyčíst z evangelií. Z nich je patrné jen to, že k tomu došlo v noci. Původně byl den zrození Páně řazen do dobí jara. Mohlo se jednat o 28. březen, 19. – 20. duben a 20. – 21. květen.¹⁶³ Církev však v průběhu 4. století ustanovila dnem narození Ježíše Krista 25. prosinec. Tento svátek hledal své místo v lidové kultuře dlouhou dobu, protože ve starověkém Římě připadal na stejné datum jako pohanský svátek narození nepřemožitelného Slunce. Církev se proto snažila prezentovat Krista jako stvořitele samotného slunce. Na zlidovění Vánoc měly vliv ještě další pohanské svátky, tzv. saturnálie. Slavnosti na počest boha osiva, Saturna, konané v Římě. Oslavy začínaly 17. prosince a většinou trvaly 7 dní. Lidé v tyto dny nepracovali, vzájemně se navštěvovali a obdarovávali se. Součástí oslav byly hostiny, pitky a orgie.¹⁶⁴ Křesťanská církev tak postavila proti pohanským oslavám svůj obraz Vánoc v podobě zrození Spasitele, který upevňovala ve výtvarném umění, divadlu, hudbě a literatuře. Pohany pak lákaly oslavy zrození v chrámech vyzdobených světly a zelení, ze kterých se linula hudba a zpěv. To sice ostře kontrastovalo s chudobou zrození zaznamenanou v evangeliích, ale tato slavnostní podoba oslav přetrvává dodnes.

4.4.5.1 Štědrý den

O průběhu oslav a lidových tradicích spojených se Štědrým dnem se v české středověké literatuře dochoval unikátní záznam. Jedná se o traktát, jehož autorem je Jan z Holešova, benediktinský mnich žijící mezi léty 1366–1436. Husův odpůrce na kostnickém koncilu působil jako kněz v Břevnově u Prahy a v Rajhradě u Brna. Své pojednání s názvem *Largum sero* vytvořil mezi léty 1397 a 1405.¹⁶⁵ Zaznamenal v něm podobu lidových obyčejů spojených se Štědrým dnem a večerem, z nichž mnohé přetrvávají dodnes.

Ke každému zvyku, který Jan z Holešova detailně popisuje, přikládá i výklad toho, jak se křesťanská tradice propojovala s tou pohanskou.

„Prvý zvyk je ten, že se věrní křesťané v podvečer Narození Pána našeho Ježíše Krista postí až do hvězdy. (...) Ale bohužel ďábel chce vždy mít svůj podíl. Neboť kde se věrní křesťané

¹⁶² FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 47.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 397.

*postí až do večerní hvězdy, a potom umírněně osvěží své tělo, maličko spí a pak vstávají na jitřní bdí a chválí Pána Boha, tam služebníci d'áblovi se ve slavnostní předvečer přezírají, druzí opíjejí a jiní nejen do večerní hvězdy, ale i do jitřní hvězdy na chválu d'áblovu bdí, hrajíce v onen nejsvětější večer v kostky. A když se zvoní na jitřní, kdy řádní lidé vstávají, tu se oni teprve ukládají, a potom spí přes všechny mše onoho přesvatého svátku.*¹⁶⁶

Další zvyky popsané Janem z Holešova se týkal například vystrojení štědrovečerní tabule či obdarovávání chudých: „*Žádný hospodář není tak chudý, aby v tento večer nevystrojil své rodině štědrý večer.*“ (...) „*Poctivý staří lidé v tento večer otevírají své domy až po střechu, aby každý potřebný svobodně vstoupil a dostal občerstvení. Staří poctivci rovněž v tento podvečer měli své měšce otevřené, kamkoliv se obrátili, aby ruka byla pohotovější, sahající pro peníze chudobnému.*“¹⁶⁷

Již z této doby existují záznamy o štědrovečerním obdarovávání blízkých, které ale mělo samozřejmě svůj duchovní význam: „*V předvečer narození Páně si lidé navzájem posílají štědrého večera proto, že tj. ten svátek, kdy Otec nebeský seslal všem lidem tohoto světa velký a užitečný štědrý večer. Proto si tedy lidé na paměť a počest onoho nebeského seslání posílají příjemné a vybrané věci, a zvláště vonné, vložené mezi dvěma krásnými miskami.*“¹⁶⁸

Další zvyky se týkaly tradičních pokrmů, které se v průběhu Štědrého dne a večera podávaly. I s nimi se však pojily nejrůznější pohanské rituály: „*V předvečer narození Páně věřící požívají velkého bílého chleba, tj. velkých vánoček nebo koláčů. Staří lidé pak z dobré víry kladli na stoly velké bílé chleby a vedle nich nože a dovolovali o tomto svátku, aby čeled' z nich krájela podle vůle sobě i chudým. (...) Ale v některých končinách křesťané nechávají chleby na stolech a ubrusech, aby v noci přicházeli bůžkové a jedli. (...) Další zvyk je ten, že křesťané v předvečer narození Páně požívají více ovoce než jindy, poněvadž je předvečer onoho svátku, kdy se nám narodilo ovoce vybrané a užitečné, totiž Ježíš Kristus. Staří poctivý lidé kladli o tomto svátku ovoce na stoly a ubrusy a noži je krájeli čeledi a chudým.*“¹⁶⁹

Předposlední zvyk, který ve svém traktátu zaznamenal Jan z Holešova se týkal vánoční koledy. Koledování v podobě občůzek žáků po domech a zpívání za odměnu přirovnává k světskému zvyku, kdy se po narození syna krále rozeběhli poslové do všech koutů země, aby

¹⁶⁶ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 48-49.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 49.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž.

o této události podali zprávu. „A v témž smyslu, že se o tomto svátku narodil syn krále nejvyššího, totiž nebeského Otce, Pán náš Ježíš Kristus, také kněží a žáci, poslové téhož krále, o této vigílii a v oktáv chodí po domech křesťanských a zpívají.¹⁷⁰

Poslední zvyk zaznamenal Jan z Holešova takto: „V předvečer narození Páně kladou a stelou slámu do jizeb a kostelů, protože je předvečer onoho svátku, kdy královna nebeská a Matka boží porodila na tento svět Pána našeho Ježíše Krista.¹⁷¹

Záznam ze 14. století dokazuje, že pro středověk se hlavním symbolem Vánoc stal věčný souboj mezi světlem a tmou, dobrem a zlem. Tato symbolika vážala středověkého člověka s nadpřirozeným světem a zároveň ho poutala se společností, ke které příslušel. Zachování rovnováhy mezi duchovnem a společností napomáhaly lidové obyčeje jako osobitá součást hodnotového systému středověku. Do dnešní doby se mnohé z výše popsaných zvyků dochovaly, i když v pozmeněném nebo přeneseném významu.

Štědrý den se tradičně nesl v duchu příprav štědrovečerní večeře. To zahrnovalo také úklid domu, koupel všech členů domácnosti a zaopatření hospodářských zvířat. Všechny práce vykonané v tento den měly obřadní význam. Ať už se jednalo o pečení chleba, přípravu jídel nebo úpravu stolu. Pevnou hranicí mezi pracovním dnem a začátkem svátečního času pak byl okamžik, kdy celá rodina zasedla u slavnostní večeře po zásvitu první hvězdy. Štědrost posvátného večera v lidovém prostředí spočívala především ve skladbě pokrmů. Tradovalo se, že čím více bude chodů, tím větší počet mandelů bude na poli.¹⁷² Tradičně bylo chodů devět, a i když se jejich složení krajově mohlo lišit, některé prvky měly všechny společné.

Prvním chodem byly oplatky s medem, někdy také s šípkovými a jinými plody či česnekem. Následovala polévka, zasmažená, s houbami. Houby byly tradičním štědrovečerním jídlem v různých variantách. Místo polévky se tak mohla podávat i houbová omáčka. Oblíbený byl samozřejmě houbový kuba s hříbky a modráky, od kterých dostal svůj název Černý kuba. Česnek, který v tomto pokrmu nesmí chybět měl také svůj symbolický význam. Měl mít posilující a ochrannou moc. Starým obřadním pokrmem byla také krupicová nebo hrachová kaše symbolizující hojnost. Nesmělo chybět ovoce, ať už čerstvé, sušené nebo vařené. Ryby, které máme se štědrovečerní tabulí spojeny dnes, byly ještě počátkem 20. století pouze výsadou

¹⁷⁰ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 51.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tamtéž, s. 55.

zámožných měšťanských rodin a vesnic v rybníkářských oblastech.¹⁷³ Dostatek jídla na stole, rozmanité druhy jídel i určitý počet chodů měly symbolizovat blahobyt příštího roku.

Celková skladba všeho, co se pokládalo na štedrovečerní tabuli, měla svou symboliku. Na stůl se dávalo vše, co se urodilo na poli a v sadu. V některých oblastech se na prostřený stůl pokládaly obilné klasy, které symbolizovalo úrodné pole. Častější byl upečený chléb a ovoce. Také hojně rozšířený zvyk bylo kladení mince pod ubrus nebo pod talíř, aby se peníze množily. Nesměla chybět mísa s jablky, ořechy, křížalami, koláče a med.

Ke stolu se mohlo zasednout až s prvním rozsvíceným světlem v obci. Věřilo se, že kde se o Štědrém večeru prvně rozsvítí, tak zakokrhá červený kohout. Proto například na Plzeňsku dřív, než zasedli ke štedrovečerní tabuli, čekali lidé před domem až se někde rozsvítí. Nikdo nechtěl být první.¹⁷⁴ U stolu musel vždy sedět sudý počet osob. Někde se to řešilo tak, že si rodiny střídavě zvaly na večeři lichého člena z jiné rodiny, v bohatších rodinách zase zvali na večeři někoho z chudých obyvatel obce.

Velmi striktně dodržovaným zvykem bylo, že jakmile hospodyně usedla ke stolu, už nesměla vstát. To mělo zajistit, aby jí drůbež v následujícím roce dobře nesla. Proto muselo být na stole vše připravené, než začala rodina s večeří. Tu zahajoval hospodář nebo nejstarší člen rodiny modlitbou za ty, kdo už s nimi u stolu zasednout nemohli.

V kontrastu k hojnostem štedrovečerní tabule stál půst, který se v poslední den adventu dodržoval. Jeho zásadou bylo zdržení se pokrmů ze zvířat s výjimkou vodních živočichů. Ale v různých krajích se podoba půstu mohla lišit. V některých oblastech celá rodina nejedla vůbec a neprováděly se proto žádné těžké práce. Jinde mohli sníst trochu hrachu a následně se pustit do úklidu stavení. Dětem mohl být půst zmírněn mlékem nebo chlebem s kávou. Jejich motivace k půstu byla podložena slibem, že uvidí zlaté prasátko nebo lítat kohouta. Zlaté prasátko mělo podobu světelného úkazu, který se vytvořil zapálením svíčky pod cedníkem. Lidová tradice ale vytvořila také artefakty v podobě dřevěných prasátek ozdobených pozlátkem, která se prodávala o Vánocích pro děti.¹⁷⁵

Starý předpis adventního půstu se dodnes konzervuje v rybím pokrmu na Štědrý večer. Ryba jako symbol plodnosti a obecně jako symbol Krista se stala pokrmem v čase postu

¹⁷³ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 55.

¹⁷⁴ LÁBEK, Ladislav. *Zvykoslovi Plzeňska: a přilehlých oblastí*. Plzeň: n. vl., 1930, s. 30.

¹⁷⁵ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 408.

v katolické i pravoslavné církvi. Tradičním štědrovečerním pokrmem se ale ryba stala až ve 20. století.¹⁷⁶ I když v určitém poměru se do vánočních pokrmů dostávala už mnohem dříve. Sladkovodní ryby byly dostupné hlavně v oblastech jezer a rybníků. Mořské ryby pak byly v Čechách obvyklé už v 11. století, o čemž je zmínka už v Kosmově kronice. V období rozkvětu rybníkářství v 15. a 16. století byly ryby rozšířeny i mezi chudými vrstvami. Ale po jeho úpadku se opět staly pokrmem pouze měšťanských rodin, a to až do 19. století.¹⁷⁷ Ryby se mohly objevovat i ve více chodech, například jako rybí polévka, kapr na černo, štika na modro nebo smažený kapr. V chudších rodinách se ryba mohla nahradit pečivem ve tvaru ryby. Se štědrovečerní rybou se pojila i pověra, že kdo si do peněženky vloží její šupinu, budou se ho držet peníze. Rybí kosti se pak zahrabávaly k ovocným stromům, aby se posílila jejich úrodnost.

Hojnost štědrovečerní večeře se odrážela také v odkládání částí jídel do obětí. Části pokrmů se ponechávaly domácím zvířatům, včelám, ptákům, ohni, vodě ve studni i duším zemřelých. S darem potravy se pamatovalo také na lesní zvěř. Tchoři se obětovalo, aby neškodil drůbeži stejně tak lišce. Myším se házely drobký ze štědrovečerního ubrusu, aby neškodily obilí. Na Klatovsku bylo zvykem dát dobytku kus jablka, vánočky a chleba se šípkem a česnekem.¹⁷⁸ Ze zbytků štědrovečerních jídel se dělaly zvláštní pokrmy pro dobytek, aby byl zdravý a přinášel užitek. Obětovalo se také přírodním silám. Do ohně se házel kus chleba, jablko a jádro z ořechu, aby neškodil, kus vánočky patřil vodě ve studni. Tři lžíce mouky házela hospodyně z okna meluzíně.

K dalším štědrovečerním tradicím patřilo ovazování stromů slámou. V tomto zvyku se spojovala praktická ochrana před mrazem, hmyzem a zvěří s mystickou snahou ovlivnit plodnost stromů. Na stromy se také sypaly drobký chleba a placek, které měly násobit magickou sílu slámy.

Štědrý večer byl časem, kdy bylo možné podle lidové tradice nahlédnout do budoucnosti a ovlivnit tím běh života. Zejména pak pro mladé dívky to byla příležitost pro předpovídání vdavek. Věštilo se ale také to, jaký bude následující rok v pohledu úrody. Věštění probíhalo za pomoci různých rostlin a plodů, ale také z popela v ohništi, ze zvuků z venku, nebo ze stínů. Známé jsou také věštby z kapek olova a vosku na vodní hladině. Mnohé z těchto zvyků se do dnešní doby dochovaly jako forma zábavy a svůj věštecký podtext ztratily zcela. Asi

¹⁷⁶ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 411.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 412.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 413.

nejznámějším věšteckým zvykem je rozkrajování jablka. Kdo našel v rozkrojeném jablku z jader křížek, čekala ho smrt, kdo uviděl hvězdičku, byl po celý rok zdravý. O tomto obyčeji se zmiňuje již Jan z Holešova ve svém traktátu ze 14. století.¹⁷⁹ K oblíbeným patřilo také věštění počasí z cibule. Rozkrojilo se šest cibulí a každá z dvanácti polovin se stejnoměrně posypala solí. Druhý den se vyhodnotilo počasí každého měsíce následujícího roku. Kde sůl zůstala suchá, ten měsíc byl suchý, kde vlhká, daný měsíc byl deštivý.¹⁸⁰

Věštění ze zvuků mělo spoustu krajových variant. Jednotícím prvkem bylo často hlas zvířete. Kokrhání kohouta, štěkání psa a další zvuky měly předpovědět případné vdavky. Nejrůznější úkony doprovázela také říkadla. „*Hejbu, hejbu plotem, všichni svatý mým životem, kde je můj milej dnes, ať se ozve pes.*“¹⁸¹ Pokud se z některé strany vsi ozval štěkot psa, tam se dívka měla vdát.

Magických rituálů spojených s věštbou budoucího ženicha nebo pravděpodobnosti svatby bylo nespočet. Vytahování polínek z ohniště (pokud si dívka vytáhla rovné, dostala pěkného muže, pokud křivé, dostala muže mrzáka), či házení slupek z jablka přes hlavu a následné luštění počátečního písmene jména ženicha. Rozšířeným zvykem, který v mnohých oblastech přetrval do dnešních dnů bylo také házení pantoflem. Všechny magické rituály nesly společné znaky. Figurovaly v nich předměty jako zrcadlo, vánoční pečivo, kouzelné zaříkadlo, mlčení, půst, jablka, ořechy a podobně.

Další oblastí, která se stala předmětem věštění, byla délka života. Ta se věštila ze svíček, které stály před každým ze stolovníků. Čí svíce plála klidně, ten měl být v příštím roce zdravý, komu blikala, ten onemocněl. Komu dohořela jako první, toho čekala smrt. O budoucnosti rozhodoval také kouř ze svíčky. Komu vystoupal do výše, byl zdravý a prosperoval, čí kouř zamířil ke dveřím, ten měl zemřít. Kdo nevrhal na zeď stín, nebo naopak vrhal stíny dva, toho také čekal brzký skon.

Mnoho variací měla také věštba losováním. Na Plzeňsku se hádalo takovým způsobem, že se pod sedm hrníčků vložily předměty jako prsten, peníz, uzlík, popel a další. Podle toho, co dotyčný odkryl, ho čekaly vdavky, bohatství, cesta do světa nebo smrt.¹⁸²

¹⁷⁹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 47.

¹⁸⁰ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 417.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska: a přilehlých oblastí*. Plzeň: n. vl., 1930, s. 30.

Oblíbenou štedrovečerní zábavou bylo hraní karet o ořechy jablka, v úvahu mohla připadat i hra v kostky.

4.4.5.1.1 Štedrovečerní nadílka

Štedrovečerní nadílka měla ve své historii mnoho podob. Ještě v 19. století probíhalo rozdělování dárků u štedrovečerního stolu a byl to otec rodiny, kdo koledu rozdával. Existovaly ale také krajové varianty nadílky. Na Horácku dětem dárky v podobě ořechů a ovoce nadělovalo zlaté prasátko nebo kohout. Zatímco tyto symboly dodržení půstu hledaly po stěnách, rodiče jim házeli pamlsky. V oblastech ovlivněných německým etnikem, zejména v západních Čechách, zase dárky přinášel zlatý koník, tzv. *goldener Ross*.¹⁸³

Na původu představy nadílky od Ježíška nejen v Čechách, měla vliv podoba nadílky od Mikuláše jako neviditelného dárce. Po náboženské reformaci, které odmítala všechny světce, se v našem prostředí přenesla úloha dárce dětem na postavu Ježíška. Zmínky o něm existují v pramenech ze 17. a 18. století.¹⁸⁴ Obdoba nadílky se ale od té dnešní lišila. Dárky chystali rodiče dětem za okno nebo na stůl, aby je našly ráno na Boží hod. V Pošumaví nadělovalo dětem Jezulátko o jitřní mši ořechy, jablka a cukrovinky. Na Šumavě a jiných oblastech pod sférou vlivu německého etnika, se rozšířila tradice vánočního dárce v podobě maskované postavy.¹⁸⁵ Postava Ježíška, jako dárce se plošně rozšířila až v 19. a 20. století s fenoménem nové podoby Vánoc, do které již patří také vánoční stromeček.

4.4.5.1.2 Vánoční stromeček

Vánoční strom se stal novou obdobou zimní obřadní zeleně. Jeho původ můžeme hledat v pastýřském prutu i ve chvojí jako součástí štěpánské koledy. Stálezelený jehličnan, který se navíc zdobí plody přírody, má symbolizovat plodnost a hojnost. V lidovém prostředí se navíc spojoval s májkami, které měly v lidových obyčejích svou dlouhou tradici. Původ vánočního stromu ozdobeného jablky ale můžeme hledat také v rajském stromu, který byl součástí středověkých vánočních her o Adamovi a Evě. Součástí vánočních tradic se však stromeček

¹⁸³ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 430.

¹⁸⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní: pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk: příspěvek ke kulturním dějinám českým*. Praha: Vilímek, 1889, s. 257.

¹⁸⁵ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 431.

stal až počátkem 19. století, a to pouze v ojedinělých případech.¹⁸⁶ Jednalo se hlavně o zámožnější měšťanské rodiny, které měly vazbu na německé prostředí. Na venkově to pak byly rodiny úředníků na velkostatkách, správců polesí, hostinských nebo učitelů. K takovým stromkům ale byly zvány i děti rolníků a zemědělských dělníků. Přesto zavádění tradice vánočních stromků mělo na venkově pozvolný průběh. Zatímco na počátku 20. století měla ve městech už své silné kořeny, v některých vesnických domácnostech přijali a ozdobili zelený jehličnan až po první světové válce a někde dokonce až ve třicátých letech 20. století.¹⁸⁷ Pro zámožné rodiny byl tento nový zvyk známkou jisté prestiže, což doprovázelo „zvaní ke stromku“ nebo „chodit se dívat na stromek“. Vliv na pomalé začleňování vánočního stromu do štedrovečerních tradic mělo jednak to, že se jednalo o zvyk německého původu a jednak neochota ničit miliony stromů ročně.

Historie vánočních ozdob je také relativně dlouhá. Zprvu se na vánoční stromky věšely pamlsky. Jablka a ořechy měly symbolizovat hojnost a plodnost. Později se také barvili na zlato nebo pokrývaly folií. Obliba v lesklých barvách a pravidelných tvarech nakonec vedla až k tomu, že se plody přírody začaly vyrábět v podobě skleněných ozdob. Výzdoba stromku podléhala sociálním a finančním možnostem rodiny. Zatímco v zámožnějších městských rodinách se do konce 19. století dominantně prosadily kupované, průmyslově vyráběné ozdoby, v lidových vrstvách na venkově převažovaly ozdoby z domácích zdrojů.¹⁸⁸ Panenská červená jablíčka, hrušky, sušené švestky, šípky navlékané na nit, vlašské ořechy. Z městského prostředí se na venkov dostaly také cukrovinky věšené na stromeček. Oblíbené bylo linecké pečivo, ale také domácí sušenky či sněhové pusinky z našlehaného bílku s cukrem. Oblíbenou ozdobou byly bonbony balené do hedvábného papíru a staniolu, nebo levnější varianta – kostky cukru balené do papíru od cikorky. Čokoládové figurky a vánoční kolekce se rozšířily až po druhé světové válce. V pražské továrně ORION se vánoční čokoládové kolekce vyráběly již na konci 19. století.¹⁸⁹ Jednalo se však o poměrně drahou záležitost, proto rozšířenější sladká ozdoba stromečku, hlavně na venkově, byla domácí čokoláda tvarovaná ve formičkách. Původně se na stromek věšely také drobné dárky. S tím, jak se postupně zvyšovala hodnota i četnost dárků, se postupně přesouvaly pod stromeček. Samotný strom pak byl vnímán jako dar od Ježíška.

¹⁸⁶ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 432

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 433.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 437.

¹⁸⁹ Tamtéž.

K jedlým ozdobám se postupně přidaly i domácí, ručně dělané i průmyslově vyráběné ozdoby. Měly spoustu podob. Byly zhotoveny z papíru, z lepenky i z pohlednic, ze suchých plodů a jiných přírodních materiálů. Dále pak z lisované vaty a papírmaše ve tvaru plodů a krápníků, rozmanitých figurek a drobných hraček. Oblíbené byly papírové tištěné obrázky andílků, které se daly nalepit na obaly bonbonů a další ozdoby. Skleněné foukané ozdoby se rozšířily v evropském měšťanské prostředí v sedmdesátých letech 19. století.¹⁹⁰ Mohly mít spoustu variant. Od klasických koulí, šišek, hvězdiček a špiček až po tvary hraček. Původně se foukané skleněné ozdoby do Čech dovážely z městečka Lauscha v Duryňsku, od třicátých let 20. století se ale ozdoby začaly vyrábět také na našem území. Roku 1931 vzniklo Sklářské družstvo na Královédvorskú, které navázalo na starší sklářskou tradici z Jablonce nad Nisou.¹⁹¹

Na špičku stroměčku se tradičně věšel anděl, ať už v podobě papírového obrázku nebo figurky. Dalším typickým symbolem byla hvězda. Až na přelomu 19. a 20. století se začala prosazovat oblíbená skleněná špička, která převládá dodnes.

Osvětlování vánočního stromku se do české lidové tradice dostalo až v 19. století.¹⁹² Používaly se zejména doma vyráběné lojové svíčky ze zbytků loje nebo zbytků jiných svíček. Od roku 1866 se v českých zemích začaly vyrábět svíčky parafinové. Nejméně dostupné byly svíčky voskové kvůli jejich vysoké ceně. Svíčky se na stromek připevňovaly zprvu nití, nebo se napichovaly k větvičce špendlíkem. Plechová svorka, která umožňovala udržet svíčku na stromku v kolmé poloze, byla vynalezena roku 1879 v Německu.¹⁹³ Elektrické osvětlení, které vyráběla firma OSRAM, se ve městských domácnostech začalo používat již před druhou světovou válkou, běžným se však stalo až od šedesátých let 20. století.¹⁹⁴

Malý stromek stál původně na štedrovečerní tabuli, jeho další umístění se pak řídilo hlavně prostorovými podmínkami domu. Hlavně v malých domech se na přelomu 19. a 20. století v některých krajích ustálilo věšení stromku za kmínek nebo za špičku ze stropního trámu.

¹⁹⁰ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 438.

¹⁹¹ NOVÝ, Petr et al. *Skleněné vánoční ozdoby: minulost, přítomnost, vize = Glass Christmas tree ornaments: past, present, vision = Glas-Christbaumschmuck: Vergangenheit, Gegenwart, Vision*. 1. vyd. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 2010. ISBN 978-80-86397-12-2, s. 57.

¹⁹² VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 439.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Tamtéž.

Dalším důvodem zavěšení stromku mohlo být to, že jedním ze starších zvyků bylo, že děti mohly dobroty ze stromku otrhat až na Tři krále. Jeho zavěšení jim v tom mělo zabránit.

V dnešní době se podoba vánočního stromku v mnoha domácnostech liší. Kromě živých stromků nejrůznějších druhů dřevin jsou čím dál rozšířenější stromky umělé. Jejich zdobení pak částečně vychází z domácí tradice, kdy jsou upotřebeny ozdoby z děděné z generace na generaci, ale zároveň ozdoby podléhají nejnovějším módním trendům.

4.4.5.1.3 Vánoční koledování

Tradice vánočního koledování vychází už ze samotného pojmenování dne Božího narození. Štědrost tohoto dne je v daru různé podoby a formy. V tradiční lidové kultuře se vánoční darování odehrává v širokém kruhu lidí v domácím prostředí i na veřejnosti a je spojeno s občůzkami koledníků. Formou vánočního daru se ve vesnickém prostředí vyplácela také mzda obecních pracovníků, duchovních a učitelů. Obdarovávaní byli ale také žebráci a chudina. V širším pojetí byla vánoční koleda vnímána jako občůzka doprovázená písněmi a obdarováváním.

Samotné slovo koleda pochází z latinského *calendae* a v překladu znamená *první den v měsíci*. Do českého prostředí proniklo již v předkřesťanském období, kdy označovalo slavnosti spojené se zimním slunovratem.¹⁹⁵ V přeneseném významu slovo koleda znamená i samotný předmět, který koledníci obdrželi. Jednalo se zejména o sušené ovoce, ořechy, ale i peněžní dary.

Koleda patřila k významným peněžním příjmům učitelů i církevních služebníků. Měla podobu jednak odměny za službu v chrámu, jednak potravinové dávky ode všech usedlých ve farnosti. V raném novověku, hlavně v městském prostředí chodili na vánoční koledu především žáci.¹⁹⁶

Koledními občůzkami se upevňovaly vztahy mezi příbuznými, sousedy i zaměstnanci a týkaly se jak dětí, tak dospělých různého sociálního postavení. Svůj původní význam projevu štědrosti ale tradice postupem času přeměnila v projev sociální sounáležitosti s chudinou, kdy se koleda stala příspěvkem na živobytí.

¹⁹⁵ REJZEK, J. *Český etymologický slovník*, LEDA, Voznice, 2001, s. 285, podle: MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*, 2., opravené a doplněné vyd. Praha, 1968.

¹⁹⁶ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 424.

4.4.5.2 Boží hod

Boží hod se vyznačuje zejména odlišnostmi v půlnoční a jitřní mši. Do liturgie byly přidávány lidové prvky v podobě fragmentů vánočních her. Rozvoj tohoto obohacování liturgie byl zejména v době baroka. V lidové tradici platil na Boží hod zákaz veškerých prací a hlučných projevů. Boží hod byl uznáván jako dnem narození Páně, proto byl tento den dlouhou dobu pokládán za počátek nového cyklu, nového roku. Proto si lidé dle tradice po návratu z ranní mše přáli všeho dobrého do nového roku. Významnou roli měl také první návštěvník, který toho dne zavítal do domu. Věk i pohlaví návštěvníka měli ovlivnit hospodaření domácnosti v následujícím roce. Chlapec nebo mladý muž přinášeli do domu úspěch, zatímco mladá dívka neštěstí. Dítě jakéhokoliv pohlaví bylo všeobecně přijímáno pozitivně, zatímco nejhůře vnímaná byla stará žena. „*Potkát na Novyj rok starú bábu, to je smůla na celyj rok, potkát mladú dívči, mládence, znamená, že bure chčasnyj.*“¹⁹⁷

4.4.5.3 Svátek sv. Štěpána

Svatý Štěpán byl prvním z Ježíšových následovníků. Jeho horlivost v plnění Boží vůle ho vedla k vydávání svědectví o Kristu – Spasiteli. Jako prvomučedník je uctíván hned po svátku Kristova narození, 26. 12. Štěpánovou zbraní, kterou všude vítězil, byla láska ke Kristu. S ní získával jako jáhen duše pro pravdu a rozdával almužny. Tuto Lásku nemohli farizeové a zákoníci porazit pro její spojení s Duchem svatým. A tak proti němu použili lež, pomluvu, křivé svědectví a v konečné fázi kamenování. Štěpán byl kvůli lásce ke Kristu ukamenován za hradbami Jeruzaléma asi kolem roku 35.¹⁹⁸ K jeho ukamenování došlo za hradbami, protože rozsudek smrti se nesměl provádět uvnitř města. Významnou postavou při tomto výkonu byl mladý Šavel, ze kterého se později stal sv. Pavel, apoštol národů. Štěpánovy ostatky údajně našel v r. 417 kněz Lucián po trojím vidění ve snu, proto byly následně přeneseny do chrámu v Jeruzalémě.¹⁹⁹ Odtud se části ostatků dostaly do Konstantinopole a v roce 560 do římské baziliky sv. Vavřince za hradbami.²⁰⁰ Sv. Štěpán je patronem koní a kočích, kameníků a tesařů. Je ho atributům patří palma, kniha evangelií a tři kameny.

¹⁹⁷ JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956, s. 95.

¹⁹⁸ CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Štěpán. In: *Životopisy svatých* [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4907>>.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Tamtéž.

Ke svátku sv. Štěpána se vztahují nejrůznější obyčeje spojené zejména s agrárním prostředím. Jedná se o obřadní rozhazování obilí, příprava osiva, krmení dobytka. Dále pak zvyky spojené s jeho patronstvím koní, ale zejména kolední občůzky. Druhý svátek vánoční je i v dnešní době spojen zejména s navštěvováním rodiny a známých, oslavami a štěpánskými tanečními zábavami.

4.4.6 Silvestr a Nový rok

Svatý Silvestr pocházel z Říma. Jako papež spravoval církve v letech 314–335.²⁰¹ Byl papežem uznávaným biskupy z Východu i ze Západu, kteří s úctou přijímali jeho vyslance na sněmech. Za jeho pontifikátu došlo k proměně pohanského Říma na křesťanský. Také se konaly důležité koncily a vyrůstaly nejvýznamnější římské chrámy. Po necelém 22letém pontifikátu zemřel v Lateránském paláci, do nějž přenesl sídlo římského biskupa. K jeho atributům patří obraz sv. Petra a Pavla, křest a drak. Jeho jméno se stalo synonymem pro poslední den občanského roku po reformě gregoriánského kalendáře.

S posledním dnem roku je spojena spousta lidových tradic, které mají svůj původ již v předkřesťanském období. Ať už se jedná o magické úkony spojené s ochranou domova, s prosperitou hospodářství nebo hlučení a zapíjení. Silvestrovská noc je naplněna zvláštní magickou atmosférou podobně jako noc před svátkem Božího narození. Jedná se o noc příznivou pro odhalování budoucnosti, a to jak v oblasti počasí, úrody, zdraví nebo mezilidských vztahů. Silvestrovské věštění se v lidové tradici podobalo tomu, co lidé dělali o Štědrém večeru. Věštilo se z lití olova, vosku, cibulových slupek, chování psa nebo házení střevíce. Do dnešní doby však přetrval tento svátek pouze jako příležitost pro uvolněné a hlučné zábavy s přáteli, s rodinou i ve společnosti.

V Českých zemích, zhruba od poloviny 13. století a následně od počátku 14. století, připadal začátek nového kalendářního roku na 25. prosince.²⁰² Datum 25. 12. coby den narození Ježíše Krista, byl zároveň uznáván jako začátek letopočtu v křesťanském kulturním okruhu. Symbol zrození je pro křesťanství obzvláště důležitý a dle sakrální tradice se právě s počátkem roku tvoří znovu celý svět. „*Ve svém celku všechny sakrální činnosti, všechny znaky aktualizované v nástupu nového roku nebo příchodu jara – bez ohledu na to, zda tyto činnosti,*

²⁰¹ CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Silvestr. In: *Životopisy svatých* [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4885>>.

²⁰² FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988, s.47.

nebo znaky jsou povahy symbolické nebo rituální – vykazují jakousi společnou strukturu: V menším nebo větším stupni obsahují drama stvoření.“²⁰³

Naproti tomu 1. lednem začínal rok podle juliánského kalendáře již od dob vlády Julia Caesara ve Starověkém Římě. Jednotný počátek roku od data 1. 1. zavedla až reforma gregoriánského kalendáře roku 1582.²⁰⁴

I obyčejně Nového roku mají mnoho společného s těmi štědrovečerními. Lidé by se měli zdržet náročných prací, rozšířený je také zákaz věšet prádlo nebo ho nechat v průběhu Nového roku na šňůrách. Podobné činnosti by totiž mohly nepříznivě ovlivnit osud člověka v následujícím roce.

Nový rok je dodnes vnímám jako den vhodný pro předsevzetí. V lidové kultuře panovalo přesvědčení, že cokoli člověk v tento den udělá, bude mít odezvu po celý rok. Proto existuje široká škála pořekadel a nejrůznějších pravidel, jak by se člověk měl v tento den chovat. Jelikož se jedná o den, kdy začíná nový rok, nový cyklus, každý by měl mít na sobě něco nového. Lidé by se také měli vyhnout všem hádkám a sporům. V některých oblastech bylo tradicí v tento den společně posnídat, aby po celý rok panovala v rodině svornost. Častým bylo také splácet v tento den dluhy, aby se nemusely splácet celý rok. Všeobecně rozšířeným se stalo pořekadlo: *Jak na Nový rok, tak po celý rok.*

Zvláštní nároky jsou kladeny na jídlo. Na Nový rok se tradičně nemá jíst drůbež, *aby štěstí neuletělo*. Také by se neměla konzumovat ryby, *aby štěstí neuplavalo*. Hlavním chodem se proto tradičně stalo vepřové maso jako symbol plodnosti a blahobytu. Neměla by chybět také čočka, *aby se v domě držely peníze*.²⁰⁵

K Novému roku se v tradiční lidové kultuře vázaly také kolední občůzky a blahopřejné vinše podobně jako k hlavním vánočním svátkům. Přání štěstí a zdaru v hospodaření, pevného zdraví a vřelé vztahy v rodině byly hlavními náměty novoročních vinšů. Specifická novoroční přání v podobě občůzek domů s blahopřáním a kalendářem vykonávali příslušníci některých řemesel a městských zaměstnanců. Svě kalendáře měli truhláři, včelaři nebo pekaři, ale také kominíci, metaři, popeláři i noční hlídači.

²⁰³ ELIADE, Mircea. *Traktat o historii religii*. 1. vyd. Varšava: Książka i Wiedza, 1966. Seria religioznawcza, s. 406.

²⁰⁴ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. 1. vyd. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-024-1, s. 338–339.

²⁰⁵ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčejně a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. V Praze: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 464.

Novoroční blahopřání mají také svou dlouhou tradici, která vznikla krátce po vynalezení knihtisku. Původně se nejspíš jednalo o upomínkové obrázky s vyobrazením Ježíše a kalendářem. Nejstarší jednolisté foliové blahopřání v Českých zemích pochází z roku 1575.²⁰⁶ Novoročenka v podobě potištěného složeného lístku s blahopřáním a obrázkem se v našem prostředí objevila ve dvacátých letech 19. století, kdy je začal rozesílat hrabě Karel Chotek svým přátelům. S jeho jménem je údajně spojeno také pronikání zkratky PF z francouzského *pour féliciter*, které je dnes běžnou součástí většiny českých novoročenek a v překladu znamená *pro blahopřání*. Francouzština patřila na počátku 19. století k základnímu vzdělání nejvyšších společenských vrstev, francouzská inspirace není proto překvapující. Ačkoli docházelo k pokusům používat místo francouzské zkratky německou nebo českou, PF v českém prostředí zdomácnělo. Přitom ve Francii ani v ostatních zemích se toto slovní spojení pro novoroční přání v současnosti nepoužívá.²⁰⁷

4.4.7 Tři králové – slavnost Zjevení Páně

Tři králové jsou tradičně zobrazováni jako trojice vznešených mužů, z nichž jeden je tmavé pleti, kteří přišli vzdát úctu právě narozenému Ježíši Kristu. Dne 6. 1. si připomínáme klanění těchto mudrců z Východu, které vedla hvězda přes Jeruzalém do Betléma. V Jeruzalémě ztratili spolehlivé vedení hvězdy, proto se ptali na novorozeného židovského krále, ale dozvěděli se pouze o proroctví, že z Betléma vyjde vládce, který bude panovat izraelskému lidu. Za městem opět uviděli hvězdu, která se pohybovala před nimi, až se zastavila nad místem, kde ležel Ježíšek, kterému přišli vzdát hold. Když ho spatřili, padli na zem a klaněli se mu a obětovali mu dary: zlato, kadidlo a myrhu.²⁰⁸ V Bibli jejich příběh zaznamenat ve svém evangeliu Matouš. V průběhu dějin tříkrálová tradice však přehlušila skutečnost, že se jedná o slavnost Zjevení Páně – původní starořecký svátek, který připomíná Kristův křest a zjevení jeho božství. Do popředí se lidové tradice spojené s příchodem Tří králů dostaly po roce 1164, kdy byly jejich ostatky přeneseny z Milána do Kolína nad Rýnem.²⁰⁹

V lidové tradici se Tři králové prosadili jako pomocníci v nouzi, ochránci domu, ale i cestujících a poutníků. Motivy setkání Tří králů s Dítětem Ježíšem jsou znázorňovány

²⁰⁶ KNEIDL, Pravoslav. *Česká lidová grafika v ilustracích novin, letáků a písniček*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1983, s. 315.

²⁰⁷ Novoroční oslavy – původ, vývoj, význam. In: *abcHistory.cz* [online]. 10.12.2014 [cit. 30.04.2020]. Dostupné z URL:< <https://www.abchistory.cz/cl1801739060-novorocni-oslavy---puvod--vyvoj-a-vyznam.htm>>.

²⁰⁸ CHLUMSKÝ, Jan. Zjevení Páně. In: *Životopisy svatých* [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=81>>.

²⁰⁹ Tamtéž.

v tříkrálových obchůzkách a hrách. Tento den je také závěrečným dnem vánočního svátečního okruhu.

Předvečer Tří králů se v lidové tradici v mnohém podobá tomu štědrovečernímu a zahrnuje obyčeje, které zasahují do všech oblastí lidského života. Ať už se jedná o dodržování půstu, věštění budoucnosti či magické úkony spojené s ochranou domu i chléva. V samotný den svátku Tří králů obcházel domy katolíků farář, posléze učitel se svými žáky a kostelníkem, aby na jejich dveře napsali svěcenou křídou počáteční písmena jmen králů – K+M+B. Za napsání „Tří králů“ pak obdrželi koledu v podobě peněžní odměny.²¹⁰ Dnes jsou zkratky doplněny ještě o letopočet. K+M+B. Nápis může mít také podobu C+M+B, což může znamenat také počáteční písmena latinské prosby *Christus mansionem benedicat* – Kriste, požehnej tomuto obydlí. Tento zvyk, psaní na dveře, pochází ještě z předkřesťanského období, kdy se na dveře domů psaly ochranné znaky.²¹¹ Tříkrálová koleda se v průběhu 19. století začala z lidové tradice postupně vytrácet, až ji nahradilo pouhé psaní znaků nad všechny dveře v domě, které prováděl sám hospodář.

Svátek Tří králů je neodmyslitelně spojen s tříkrálovým koledováním. To většinou prováděli hoši, oblečení do bílých košil přepásaných stuhou s papírovými korunami na hlavě s iniciálou jména krále, kterého představovali. Jeden z nich si začernil obličej, aby představoval mouřenína. S sebou na koledu nosívali berlu, zlatou hvězdu na tyči a malý betlém. Při svých obchůzkách psali nad dveře své iniciály, zpívali koledy a vybírali peníze nebo naturální příspěvky. Ve městech tříkrálové obchůzky organizovali studenti a řemeslníci, na venkově tuto službu zastávali hlavně ministranti.²¹² Ve 20. století se tradice tříkrálových obchůzek proměňovala spíše v žebravé obchůzky dětí ze sociálně slabého prostředí. To však ustalo v 60. letech 20. století.

V dnešní době je Tříkrálová sbírka organizována Charitou České republiky. První ročník této sbírky proběhl v roce 2000 v olomoucké arcidiecézi. Během své dvacetileté tradice se rozšířila na celé území České republiky a stala se největší charitativní sbírkou u nás. Cílem sbírky je šířit radost a boží požehnání, ale také získat prostředky, které pomohou lidem v nouzi.

²¹⁰ VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 474.

²¹¹ ADAM, Adolf. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. Teologie. ISBN 80-7021-269-1, s. 143.

²¹² VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7, s. 480.

Účastníci Tříkrálové sbírky jsou dobrovolníci, kteří investují svůj čas a nasazení pro dobrou věc. Koledníka Tříkrálové sbírky poznáte podle kasičky, na které je logo Charity Česká republika. Kasička je zapečetěna, na pečeti je razítko příslušného obecního, městského úřadu. Vedoucí skupinky má u sebe průkazku koledníka, která ho pověřuje ke koledování, na průkazce jsou podpisy odpovědných osob, případně i razítko diecézní Charity. Údaje na průkazu koledníka musí souhlasit s údaji v jeho průkazu totožnosti, který si dárce může taktéž vyžádat. Výnos sbírky je rozdělen podle vnitřního klíče Charity ČR. Z vybraných prostředků se 65 % vrací charitám, které je vykoledovaly, 15 % je určeno na velké diecézní projekty, 10 % na rozvojové projekty v zahraničí, 5 % na projekty Charity Česká republika, 5 % jsou zákonné režie sbírky.²¹³

5 Lidové tradice a folklor na Klatovsku

Ke zmapování lidových tradic a folkloru na Klatovsku jsme zvolila metodu orální historie, a to zejména proto, že osobité projevy a specifika těchto fenoménů jsou jen těžko postihnutele v dobových pramenech a literatuře.

Podle zásad přípravy a vedení rozhovoru v rámci orálně-historického projektu jsme vytvořila audionahrávky se třemi narátory. Všechny rozhovory měly stejnou strukturu, která navazovala na moji teoretickou přípravu, tj. na obecnou charakteristiku lidových tradic, obyčejů a projevů folkloru v průběhu roku. Samotnému vyprávění narátora vždy předcházelo představení tématu a cílů mé diplomové práce a souhrn toho, čeho se bude rozhovor týkat. Dále jsem každého z narátorů na úvod poprosila o krátké představení jejich osoby. Také jsem se snažila postihnout to, jak se dodržování tradic proměňovalo v průběhu života narátorů, proto jsem je vždy poprosila o srovnání toho, jak daný svátek a s ním spojené tradice a obyčeje vnímali jako děti a následně v dospělém věku a případně jak je vnímají a dodržují v současnosti. Přepis těchto rozhovorů uvedu jako přílohy. Pro větší přehlednost použiji vždy před samotnou výpovědí dotazovaného jeho iniciály, k uvedení mých otázek pak zkratku T – tazatel.

²¹³ O sbírce. *Tříkrálová sbírka 2020* [online]. Copyright © 2020 [cit. 22.05.2020]. Dostupné z URL:< <https://www.trikralovasbirka.cz/o-sbirce/>>.

5.1 Interpretace rozhovoru s Marií Nachtmanovou

Rozhovor s paní Marií Nachtmanovou v rámci orálně-historického projektu na téma Lidové tradice a folklor na Klatovsku jsem vedla dne 18. 5. 2020 v Plzni. Paní Nachtmanová se narodila 18. 8. 1942 v Předslavi a žila zde do roku 1962.

Rozhovor s paní Nachtmanovou dokládá, že se v obci Předslav na Klatovsku v polovině 20. století dodržovala většina obyčejů, tradic a zvyků. I když často ztratily svůj původní náboženský význam. Původně církevní svátky i světské festivity se staly spíše příležitostí pro setkávání rodiny a kruhu známých. I přesto se ale tradiční ráz oslav předával a stále předává z generace ne generaci.

Paní Nachtmanová během našeho rozhovoru zavzpomínala na tradiční oslavy masopustu, na masopustní průvody, kterých se sama účastnila, tradiční masky i masopustní zábavy.

To jel kočár a byla nevěsta se ženichem a jelo se po vesnici. To se začalo od Krátkejch od hospody a jezdilo se po celej vesnici, až do cihelny, zadem až do sokolovny. A chodili kominicí, koza, medvědí, kobyla, drak a různý takový. A večer pak na zábavě s maskama to už byly různý. Moje mami třeba byla s tetou Jirkovských za masku, že byly půlka ženská a půlka chlap. A když šly spolu, tak byly chlapi a když se otočily, tak ženský. A nebo se chodilo za mimina, to chodili v pyžamech a honili táty po sokolovně a vždycky měli flašku s dudlíkem a měli v ní víno nebo rum. Nebo byla Sněhurka a sedm trpaslíků, to přišli večer, když začla ta zábava, tak přišli trpaslíci a nesli tu Sněhurku na nosítkách, položili ji doprostředka sokolovny, tám všichni brečeli, že je mrtvá, potom přišel ženich, políbil jí a Sněhurka vylítla. A nebo zase to byla babi, naše mami a ještě jedna taková, ona byla ze statku od Šiniců a měly takovej obrovskej kočár. A ona jim dělala mimino, naše mami, ta dělala jako tátu a babička tvoje dělala mámu. A přijely s takový kočárem, jak byly dřív, to mělo takový kola veliký a jely, ale nemohly vyjet do sokolovny, a tak se tam ten kočár snažily vytlačit, dojely na kraj a najednou vylítlo mimino, kočár se na ní převrátil, ted'kon ona měla takový jako podvlíkačky. [smích] A pak v jedenáct hodin zatroubili no a bylo odmaskování. Toviš, někoho jsi poznala, ale někoho jsi nepoznala a když se potom odmaskovali, tak každej koukal, kdo to je. Bylo to moc hezký. A po odmaskování bylo pohřbívání Bakuse. Ale už si nepamatuju, když už jsem byla dospělá, že by chodily nějaký průvody. To už byly masky jenom v sokolovně, když byl ten bál maškarní, ale jako masky už nechodily potom. Protože ty lidi starý, který to rádi dělali, tak ty pomalu vymírali a ty mladší už to nechtěli dělat. Tam jak je ted'kon hospoda, tak tám byla hospoda u Kastlů i taneční sál, řezník tám byl, tak tám si pamatuju jako holka, že byly dětský maškarní zábavy. To si pamatuju,

že jsme šla za srdíčko, babička mi ušíla takovou sukýnku, tady jsme měla nalepený srdíčka, náš Pepík [bratr] šel za kominíka. Tam byla i večer ta zábava, ale potom se to zrušilo, Kastlojc se přestěhovaly, hospoda se uzavřela a dělalo se to u Krátkejch, ale moc dlouho ne, tám potom udělali kino, takže se to přestěhovalo všechno do sokolovny.²¹⁴

Další část rozhovoru se věnovala tradičním oslavám Velikonoc v Předslavi. Paní Nachtmanová vzpomínala na průběh velikonoční mše, ale také na to, jakou podobu mělo v Předslavi řehtání.

Kluci chodili řehtat. Na Zelenej čtvrtek se začínalo ráno, to se chodilo už v 5 hodin, potom odpoledne a večer. No a na Bílou sobotu se chodilo vybírat. No kdo jim co dal. A potom si to kluci dělili. Na hřišti si dělili ty sladkosti, ty vejce a ty peníze. A to vybrali třebaš velkej košík vajec. A chodili jen kluci, protože oni nás nechtěli. No my jim potom třebaš i ty vejce s holkama kradly, a nebo i rozbily, takový jsme byly zlomyslný, když nás nechtěli. [smích] Oni by se s námi museli dělit o peníze, a to oni nechtěli.²¹⁵

Další část rozhovoru se týkala tradiční oslavy 1. máje v Předslavi.

To se porazil strom, odnesl se do statku, tám to klucí vstrouhali, my jsme to vyčepili, věnec jsme upletli a pak celá vesnice stavěla májku. Ručně, a traktor pak přijel a zvedali to pomalu. A vždycky Vena Měsíčkojc, to bylo pokaždý, vylez až nahoru na špičku a tám dával praporek. A pak jsme leželi u tý májky nebo u pomníku, aby nám jí někdo neukrad. Protože když by ti někdo ukrad tu májku, to byla potupa pro tu vesnici. A naši klucí jezdili po vesnicích a kradli jim ty májky. A my pak měli třeba deset májek, jenom těch špiček, okolo máje nastavený.²¹⁶

Dalším tématem tohoto rozhovoru byla oslava poutě. V Předslavi se tradičně slaví poutě dvě. I když v dnešní době se oslavy soustřeďují více na tu první, květnovou, v době mládí paní Nachtmanové tomu bylo jinak.

Pout' je první neděli v květnu, a potom na Annu. Ale komu je ta květnová pout' zasvěcená, to nevím. Co si pamatuju, tak byla tadyta v květnu a pak na Annu a ta byla velká, protože se sjížděli jako na dovolenou lidi, co v Předslavi dřív bydleli a odstěhovali se. Ale i ta květnová byla velká. To bylo houpaček a kolotoče. Koláče se pekly a cukroví. A to už kvetl šerík a střemcha, a my

²¹⁴ Rozhovor s Marií MACHTMANOVOU, Plzeň 18. 5. 2020.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Tamtéž.

*jsme to pak nosili tej kolotočárce a ona nás pak nechala vozit zadarmo. Nebo jsme doma ukradli koláč a donesli jí ho a ona nás nechala točit na kolotoči.*²¹⁷

V adventním období jsem se při vedení rozhovoru zaměřila na občůzky maskovaných postav. Občůzky barborek paní Nachtmanová ve svém dětství již nezažila a občůzku lucek pouze jednou. Zato mikulášských občůzek se sama v pozdějším věku účastnila.

*A potom chodil Mikuláš a čertí. A když jsme pak byli větší, tak jsme chodili my sami za Mikuláše a čerty. A byly dvě party. Jedna horejší, to jsme byli my, pak jsme se potkali třeba ve vsi, tam jsme se poprali. Já jsem šla za Mikuláše. Namočila jsme si pusu do vody, foukla do mouky hladký a vousy jsem si udělala. A čepici z pytlíku, tenkrát pan Zíka nám dal pytlík na mouku, z toho jsme si udělala čepici a bedlu jsme měla.*²¹⁸

Velmi přínosné i emotivní bylo vzpomínání na Vánoce. Paní Nachtmanová popsala, jaké zvyky a tradice dodržovali během Štědrého dne, jak vypadala štědrovečerní tabule, vánoční stromeček i jaké dostávali s jejím bratrem dárky. Také velmi barvitě popsala atmosféru Štědrého večera a půlnoční mše.

MN: *No když byla půlnoční, to bylo takový krásný. Když jsme šli a padal sníh a bylo ticho. Už před večerí jsme s babičkou chodily na hřbitov, dávat stromeček. A teď jsme tam přišly, kostel byl osvícenej, na každým hrobě svíčky, to bylo tak krásný. [...]*

A potom když byla ta půlnoční, varhany hrály, no bylo to hezký. Ale v Předslavi byla půlnoční tak pětkrát, potom byl farář v Měčíně. Když byl ještě v Předslavi, tak byla tam. Ten bydlel na faře, ale potom odešel a pak jezdil měčínskej. Ale ten už pak na půlnoční přestal jezdit.

T: Chodilo hodně lidí na půlnoční?

MN: *No jéje. Z Kamejku, z Otína, to chodili, třebas měli lucerny a po kolena ve sněhu, to bylo kolikrát hromadu sněhu. A nebo z Makalov, z Nedaniček. Přijeli s koňma na saních a ty nechali na škarpe stát, dali jim tám seno a šli na půlnoční. No bylo to hezký, takový zvláštní, no vánoční. Teďko je to takový úplně obyčejný. Každý má všechno, děti neví coby. My jsme si lehli s Pepíkem u stromku a koukali jsme na světýlka jak blikaj a s prskavka jsme šli vždycky ven před barák, abysme něco nezapálili. A když mamí dělala tu čekuládu, tak jsme ty formičky dávali do sněhu, aby to rychle ztuhlo. Mělo to tu atmosféru a bylo to krásný. Mělo to svý do*

²¹⁷ Rozhovor s Marií MACHTMANOVOU, Plzeň 18. 5. 2020.

²¹⁸ Tamtéž.

*sebe. A byli lidi k sobě úplně jiný. [...] Taky chodili pravidelně na Štědrý večer návštěvy. To chodila tvoje babi, Jirkovskejch, Eman Krátkejch s manželkou. Vždycky po večeri jsme se sešli. Bud' se hrály karty o desetníky, nebo se povídalo do půlnoci, a pak se šlo na půlnoční, když byla. A pak když jsme šli ze hřbitova, tak bylo všude bílo a ten sníh se tak třpytil, měsíc svítil a to ticho. To mělo takovou vánoční atmosféru. A bylo to krásný. [...]*²¹⁹

Na závěr rozhovoru jsem paní Nachtmanovou požádala, aby shrnula, které tradice dodržuje do dnešní doby a popsala, jak se proměnil její vztah k tradicím od dětství po současnost.

MN: Ted' už jsem sama, tak toho už moc nedělám. Jedna z mála věcí, kterou dodržuju je, že na Vánoce prostírám pro čtyři, jako když jsme byli všichni. A když byli kluci malý, tak jsme na svátky, třeba na Velikonoce jezdili do Předslavi k babičce. Ta pekla beránka a mazanec a barvili jsme vajíčka, nebo jsme u Zíkou koupili ty obtisky. A barvili jsme v cibuli, v červený cibuli a nejlepší byly bílí vejce. I když jsme ale jezdili k babičce, tak jsme dělala Velikonoce i doma. Barvila jsme vajíčka a pekla beránka a mazanec. Ale ted' už to nedělám. Dřív mě to hrozně bavilo. Jak na Velikonoce, tak na Vánoce, vyčepit celej byt. A taky si pamatuju, že se za každěj obrázek a na záclony dávala větvička jedličky.

T: Proč se to dělalo?

*MN: To nevím, ale ta jedlička voněla. To když jsi přišla do toho bytu, tak to bylo krásný. I stromeček jsme mívali jedličku, ale pak začaly smrky, ale hrozně opadávaly. I tady v Plzni jsme pak měli smrk, ale to když se topilo, tak to hrozně rychle opadalo. Pak jsme měli borovici, a pak jsme měli umělej. I já ho ted' mám, ale už jsme si řekla, že ho letos ani vyndávat nebudu. Já i všechny ozdoby už dala vnučkám. Už mě to nebaví, když jsme sama. [...] Když jsou děti malý, tak je to hezký, pak když už jsou dospělí, tak už ti to moc neříká. I počasí je ted' na draka. To když jsme byli malý a probudili jsme se a všude byl sníh. To si ještě pamatuju, to byla taková tradice, že se chodilo obvazovat stromy, aby nezmrzly a muselo se dávat zvířátkom. Seno a jablka. To třeba Petr [syn] dodržuje dodnes. [...]*²²⁰

²¹⁹ Rozhovor s Marií MACHTMANOVOU, Plzeň 18. 5. 2020.

²²⁰ Tamtéž.

5.2 Interpretace rozhovoru s Václavem Drozdou

Rozhovor s panem Václavem Drozdou v rámci orálně-historického projektu na téma Lidové tradice a folklor na Klatovsku jsem vedla dne 16. 5. 2020 v Klatovech.

Tento rozhovor poukázal hlavně na to, jak velké rozdíly byly mezi městem a venkovem z hlediska dodržování lidových zvyků, obyčejů a tradic ve druhé polovině 20. století. A samozřejmě také na to, že dalším stěžejním faktorem v otázce dodržování lidových tradic je rodina. V neposlední řadě tento rozhovor ukázal, jak hluboko do běžného života lidí zasahoval komunistický režim, když dokázal téměř vymýtit něco tak hluboko zakořeněného jako jsou lidové tradice.

Pan Václav Drozda se narodil 26. 6. 1946 v Klatovech, kde prožil své dětství a mládí. V dospělosti se pak přestěhoval do obce Předslav. V rozhovoru jsem ho požádala, aby každý svátek a tradice s ním spojené porovnal v kontextu života ve městě a na venkově. Na oslavy masopustu vzpomínal takto:

V Klatovech nic takovýho nebylo. Tady jediný veřejný oslavy byly 1. máj, potom byla Klatovská pouť a na podzim oslava VŘSR. To byly jediný oslavy, který se v Klatovech dělaly. Občas se dělaly v Klatovech na stadionu takový armádní přehlídky a jinak nějaký veřejný oslavy, vůbec se nic nedělalo.

T: Když se z tvého dětství přesuneme do dospělosti, to ses přestěhoval do Předslavi. Jak jste masopust slavili tam?

VD: *Od roku 1966, to jsem byl prvně u muziky v Předslavi*

T: A ta tradice masopustních zábav už tam byla zavedená?

VD: *Ano, to už tam bylo zavedený. Byly tám ty masopustní zábavy, pouťová, mysliveckej bál a sokolskej bál.*

T: Pořádaly se v rámci masopustu také masopustní průvody?

VD: *Jo, to bylo. To organizovali dohromady sokolové a hasiči.*

T: Vzpomněl by sis třeba na nějaké masky, co chodily v průvodu?

VD: *Tak asi jako teď. Moje maska byla po dlouhý léta policajt. [smích] Bakus byl, kobyla, klapačka, medvědí, kozy. Pak tám byli holičí, doktoři. Pořád to samý. To se nemění.*

T: Jak často se tyto masopustní průvody pořádaly? V současné době je to jednou za dva roky.

VD: *Jo, to bylo taky tak.*²²¹

S obdobím Velikonoc pan Drozda nemá spojeno příliš vzpomínek na dodržování nejrůznějších tradic. Doma měli jen minimální velikonoční výzdobu, nepekli mazanec. V Klatovech se také nechodilo řehtat.

To bylo všechno na popud babičky Maxojc, jinak bysme asi nedělali nic. Protože babička Drozdová, ta byla ateistka. Takže já jsem musel, z donucení teda, s těma větvčkama jsem chodil do kostela. Jehnědy. To se světily.

*Možná, že na Zelené čtvrtek jsme měli něco zelenýho a něco o tom prádle bylo. To dodržovala babička. Že neprala.*²²²

Oslavy 1. máje si pan Drozda pamatuje hlavně v kontextu prvomájových průvodů.

V Klatovech na náměstí byla májka. Ale to pálení čarodějnic, to jsem neznal. To jsem prvně viděl až když jsem byl v Budějovicích na škole. Ale tady v Klatovech se to nedělalo. Na 1. máje si pamatuju jako z dětství, že se chodilo na průvody. To se řadilo u soudu. To jsem byl malej, máma mě oblíkla do pěkných šatiček, pak si pamatuju na ty fábory a plakáty červený a ty plakáty na tyčích. Marxe, Engelse, Lenina, Stalina, Gottwalda. Já jsem chytil mámu za sukňe a začal jsem křičet: „Mami, poj domů, munistí jsou!“ [smích] Protože jak se začalo doma mluvit o komunistech, tak všichni měli takovej vyplašený výraz v obličeji, a tak jsem si komunistu představoval jako čerta. [smích]

*To víš, to komunistí všechno zničili, ty tradice. Ty to záměrně utlumovali. A protože všichni měli strach, tak se to nedodržovalo. Možná někde v rodinách. Ale protože moji rodiče, táta i máma byli ateisti, tak jsme to nedodržovali.*²²³

Zato v dospělém věku se naplno zapojil do prvomájových oslav v Předslavi.

VD: *Tam se dělalo i to pálení čarodějnic. To organizovali hasiči a sokolové dohromady, protože to byli ty samý lidi. Ale nepamatuju se, že by se do té revoluce tam sedělo u ohně. To jenom kluci mladý tam seděli a hlídali. Ale myslím, že ta tradice podřezávání májek, že to se drželo tak do sedmdesátýho roku. To už pak skončilo. Ale nepamatuju si, za celou dobu, co jsem*

²²¹ Rozhovor s Václavem DROZDOU, Klatovy 16. 5. 2020.

²²² Tamtéž.

²²³ Tamtéž.

byl v Předslavi, že by ji někdo podříz. Protože tám to bylo strašně riskantní, ta kterou stranu by padla. On měl každej strach. V Předslavi byla vždycky nejvyšší májka, strašně velká. A tím pádem hrozilo nebezpečí, že dojde k neštěstí.

T: Vždycky stála na hřišti u sokolovny, jak je tomu dodnes?

VD: *Vždycky. A stavěla se ručně. To se sešli skoro všichni chlapi z vesnice. Jeden tomu musel velet, to byl obyčejně starej Janoušek, a nebo Tesař. Na to byl takovej systém podpěrných kůlů a vždycky ten jeden musel zavelet, máj se nadzvedla a podložila se. A zase se nadzvedla a podložila. To byly takový vidličky z kůlů, a to se vždycky podstrčilo pod ten kmen.*

T: Jak vysoká bývala předslavská máj?

VD: *Přes 20 metrů určitě. A vždycky jenom smrk, protože je záruka, že je rovnej. A ozdobená byla špičkou a hadem a věncem.²²⁴*

Dalším okruhem, kterému jsme se v rozhovoru věnovali, byla pouť. Na tu klatovskou, která se tradičně slaví první víkend v červenci, vzpomíná pan Drozda zejména jako příležitost povozit se na kolotoči. Na tradiční průvod se zázračným obrazem Panny Marie Klatovské si ze svého dětství nepamatuje. Jak klatovskou, tak později i předslavskou pouť má pak spojenou především s poutěovými koláči.

Z období adventních obchůzek maskovaných postav pan Drozda zažil již pouze obchůzky Mikuláše s jeho doprovodem.

VD: *Slavil se pouze Mikuláš. Ten se dělal v rodinách i ve škole i jako veřejně byly takový maškarní zábavy. To se děti oblíkly do kašpárka, do námořníka, holky čarodějnice, princezny. Děti tám přednášely básničky. [...]*

T: Probíhaly také Mikulášské obchůzky po domech?

VD: *To bylo velice oblíbený. My jsme vždycky s mámou vyběhli a běhali jsme za nima, protože to mě strašně bavilo ty andílci a tak.*

T: A přišli pak i k vám do bytu?

²²⁴ Rozhovor s Václavem DROZDOU, Klatovy 16. 5. 2020.

VD: *Ne, to si nepamatuju, že by někdy někdo přišel. To my jsme potom šly k babičce Drozdů, tátovo mámě, tam byl strejda Pepa a jeho sestry dvě. K nim jsme pak chodili na Mikuláše. Ale domů k nám že by přišel čert, to si nepamatuju.*²²⁵

Na období Vánoc zavzpomínal pan Drozda s nostalgií, přestože kromě půstu na Štědrý den se u nich doma žádné tradice nedodržovaly.

Vánoce, to byl akorát ten Štědrej den. To vždycky přišla babička Maxů s dědou, a druhej den pak přišla babička Drozdů. A pamatuju si, že jsem vždycky ujídal čekuládu, tu tmavou. A táta měl rád tu plněnou, ale tu já jsem nesnášel. [smích] A na stromečku si máma vždycky hrozně zakládala. Ta si s ním vyhrála. Ten musel bejt prvotřídní, 100%. Ozdoby jsme měli foukaný, koule, špičku to muselo mít foukanou no a vždycky svíčky. Akorát strejda Drozda, to byl takovej kutil, tak ten si udělal žárovičky. Ale my jsme měli vždycky svíčky. A jednou tady byl na Vánoce strejda Franta [bratranec], my jsme nějak blbly, stromeček porazili a on chytil. [smích] A bylo po stromečku.

T: Jak se pro tebe změnil význam Vánoc a způsob jejich slavení v dospělosti?

VD: *Prakticky nijak. Za celou tu dobu komunismu to bylo pořád stejný. A pak prakticky i po tý revoluci. To byl takovej stereotyp. My už jsme to vlastně skoro neznali nějaký ty tradice. Takže jsme ani nic nedodržovali. To lití olova nebo rozkrajování jablka, to jsme nedělali.*²²⁶

Na závěr rozhovoru jsem pana Drozdu požádala o to, aby shrnul, jak se v průběhu života proměnil jeho vztah k jednotlivým svátkům a tradicím s nimi spojenými. Byla to pro mě nejemotivnější a nejnosnější část celého rozhovoru.

Já si myslím, že za mého mládí byly ty tradice tak utlumený, že prakticky nebylo nic. Myslím, že teď je to v daleko větší míře, než to bylo za mého mládí. V těch padesátých letech, veškerý ty církevní oslavy a svátky byly násilně tak utlumený, že z toho zůstal akorát ten Mikuláš a ty Vánoce. Ale i ty Vánoce se snažili s tím dědou Mrázem utlumit. To Ježíšek nebyl. [smích] I když nemůžu spolehlivě říct, jestli jsme opravdu nic z těch tradic nedodržovali, nebo si to spíš nepamatuju, ale zase si říkám, že by mi to asi utkvělo v paměti, kdybychom to dodržovali. Ono to bylo daný taky tím, že mámi celý moje mládí pracovala v krámu. No tenkrát se dělalo v obchodech do 6 hodin, no a pak přišla domů, ulítaná, utahaná a byla ráda, že je ráda. A na nějaký tradice neměla pomyslení. I na Štědrej den se prodávalo až do 4 hodin. Tak copá mohla

²²⁵ Rozhovor s Václavem DROZDOU, Klatovy 16. 5. 2020.

²²⁶ Tamtéž.

dělat za tradice. [...] Ale mělo to i svoje výhody, že dělala v těch potravinách, protože jsme neměli nedostatek. My jsme měli vlastně všechno. Oříšky, pečený kaštaný. Ty byly tenkrát úplně jiný než dneska. Dneska už to za nic nestojí. [...]

To ještě když děti chodily na náboženství, tak těch tradicích něco věděly. Ale potom už ty starý, který to učili už zemřeli, a tím pádem to skončilo. A pak hrozně záleželo na starostovi tý obce a učiteli. Protože po tý válce už farář nezasahoval do tý obce. To byl pan učitel, starosta a potom ten největší statkář. To byli takový vůdčí osobnosti tý obce. Podle nich se to všechno dělalo.

Ale po tý válce se to všechno utlumilo. To jsme strašně často slyšel od těch, co prožili třeba i tu 1. světovou válku, protože když jsem byl jako dospívající, tak jich spousta ještě žila, tak ta 1. světová válka je hlavně v tej výře utlumila. Protože oni viděli, že farář žehná na jednej straně těm vojákům a jim žehná i na tej druhéj. A pak, co si ten pánbůh má vybrat? Komu dá ten život a komu ho veme? Tak potom to, co přišli z tý 1. světový války se na tu církev vykašlali. Přestali tomu věřit.

Ale v dnešní době mi přide, že se spousta těch tradic vrací. Taky proto, že už to není řízený tím státem. Tenkrát se o tebe ten stát jako by postaral, poskytnul ti jakoby všechno. Když jsme tenkrát stavěli, tak jsme dostali tu nenávratnou půjčku. Sice to nebylo moc, ale dneska ti nedá nikdo nic. Žádný výhody nejsou. Podnik ti poskytl auto, akorát naftu jsi platil. Dneska tě nedá nikdo nic.²²⁷

5.3 Interpretace rozhovoru s Mgr. Alenou Kroupovou

Rozhovor s paní Kroupovou v rámci orálně-historického projektu na téma Lidové tradice a folklor na Klatovsku proběhl dne 16. 5. 2020 v Klatovech.

Mgr Alena kroupová se narodila 14. 10. 1959 v Němčicích u Klatov. V současné době je ředitelkou Základní a mateřské školy v Předslavi. Rozhovor s ní mi poskytl nejen sondu do podoby lidových tradic v další části obce Předslav, ale také cenné postřehy spojené s tímto tématem z pohledu dlouholetého pedagoga.

Rozhovor s paní Mgr. Kroupovou mi nejen potvrdil můj předpoklad, že na vesnicích byly lidové tradice, obyčejy a zvyky dodržovány více, v porovnání například s Klatovy, což vyplývá

²²⁷ Rozhovor s Václavem DROZDOU, Klatovy 16. 5. 2020.

z porovnání s rozhovorem s panem Drozdou. Daleko podstatnější pro cíle mé diplomové práce ale je, že škola je právě tím prvkem, který ve velké míře zajišťuje nejen udržování povědomí o významu jednotlivých lidových tradic, ale také jejich další pronikání do rodin žáků. I když se původní, často křesťanský význam jednotlivých tradic postupně vytrácí, zároveň tyto tradice získávají význam úplně nový.

Na období masopustu nevzpomíná paní Kroupová ráda, přesto mi popsala tradiční průběh masopustních oslav v Němčicích i podobu tradičních masek.

V Němčicích nebyval masopustní průvod, alespoň si to tedy nepamatuju. Ale pravidelně bývala masopustní zábava. A protože jsem bydlela vedle hospody, tak si pamatuju, jak večer vždycky vynášeli Bakuse. A toho vždycky ti veselí účastníci tancovačky někde pohodili a on tam třeba ležel pak i tejdén někde pohozenej. Byl to normálně jako člověk, tlustej, vycpanej. A působilo to dost děsivě. A protože jsem se toho v dětství bála, proto mě ta masopustní zábava pak nikdy nelákala. I potom, když už jsem jezdila do Plzně do školy a vstávala jsem ve 4 na autobus, tak třeba u nás u garáže byl ten bakus položenej a ležel tam třeba dva dny. A ležel tam a já musela kolem něj za tmy projít. Mám spíš takovou negativní vzpomínku. Takže já jsem to moc ráda neměla. Ale ta vesnice tím strašně žila. Byly tam ty tradiční masky. Nejvíc asi řádili kominíci. Ty běhali, dělali lidskej řetěz, běhali přes židle, přes stoly, oknem ven vyskakovali a zpátky dveřma. A Bakus byl pak vždycky v rakvi, a pak šel průvod za rakví. Byly předem domluvený role, kdo bude před rakví, kdo bude za rakví plakat. Pak byl někdo, kdo měl smuteční proslov a tak. Měli to skutečně promyšlený a dodržovalo se to.²²⁸

Oslavy Velikonoc měly v Němčicích obdobnou formu jako v Předslavi. Chodilo se řehtat, dodržovaly se nejrůznější tradice a zvyky spojené s jednotlivými dny Pašijového týdne, barvila se vajíčka, pekl se mazanec atp.

AK: Jako dítě jsem chodívala řehtat. Chodili jsme vždycky celá vesnice, celá parta. Chodili jsme ráno ve 4 prvně, abysme to stihli obejít tu celou vesnici, než pojedeme v půl 7 do školy autobusem. To jsme chodili poctivě. Pak jsme přijeli ze školy, šli jsme zase, a pak jsme šli ještě večer. Takže jsme chodili třikrát denně, a i za tmy. Přesto to bylo fajn. Pak jsme taky chodili do kostela. To ještě dřív, než jsem chodila na to řehtání, tak jsme musela chodit do kostela, posvětit ty větvičky, ty jehnědy. A vim, že jednu větvičku jsme pak dávali na hřbitov, maminka k nim ještě dělala kytky z krepáku. Pak jsme jednu píchli do záhonu, ale co jsme dělali s těma dalšíma, to

²²⁸ Rozhovor s Alenou KROUPOVOU, Klatovy 16. 5. 2020.

nevím. Ale když se přenesu do dnešní doby, tak nám tyhle větvičky občas přinesou děti do školy, a to je pak dáváme třeba za trám, protože se říkalo, že je to ochrana před bleskem. Ale když se vrátím do dětství, tak jsme samozřejmě barvili vajíčka v cibuli, nebo jsme na vajíčko dali lístečky a zabalili to do punčochy, a pak to obarvili v cibuli. Nebo jsme dělali i barevný vajíčka s obtiskama. Na to maminka hodně dbala. Beránek pekla, mazanec, nádivku.

T: Ještě se na chvíli vrátím k tomu řehtání. Chodili společně dívky i chlapci?

AK: *Vždycky chodili holky i kluci a někdo z těch starších tomu vždycky velel. Myslím, že jsme chodili všichni spolu, protože v Němčicích nebylo tolik dětí, aby mohli chodit jen kluci.*

Na Zelený čtvrtek vždycky muselo být něco zeleného k jídlu, na Velkej pátek se nesmělo hejbat se zemí, pak prádlo se nesmělo věšet. Na Velikonoční pondělí, to si pamatuju, že jsme museli mýt vždycky něco nového na sobě. Pak jsme taky chodili vyhazovat vejce, jako děti. Házeli jsme je přes dráty elektrickýho vedení a měli jsme radost z toho, když nám dlouho vydrželo nezorbitý. To jsme se vždycky sešli celá vesnice a házeli jsme vejce.²²⁹

Noc ze 30. dubna na 1. května má paní Kroupová spojenou zejména se stavěním máje a tradicí psaní na vrata a silnici před domy.

Nepamatuju se, že by se dělalo pálení čarodějnic. Stavěla se máj, ručně, ale to hlídání, to bylo v podstatně menším měřítku než v jiných vesnicích. Ani se nestavěla taková velká máj. Ale vždycky se chodilo psát po vesnici. Ale tenkrát to ještě byly takový vkusný nápisy a byly to nápisy směrem k zamilovaným. Zatímco dneska je to až urážlivý. I když dneska se zase málokdo odváží jít psát a když už, tak se pravděpodobně předtím něčím vydatně posílí, a z toho pak pramení ta trapnost nápisů. Když už někdo chce poukázat na to, že v té konkrétní chalupě bydlí drbna, tak jí přece nenapišu před vrata F. B. I. [smích] Ale to už s sebou asi nese ta moderní doba. [...] Nám se jednou stalo v Němčicích, že nám popsali lakovaný vrata. A to pak bylo neštěstí. Tatka se zlobit, tak jsme potom s Jájou [sestra] šly a drhly jsme to a opalovaly a lakovaly. Když to bylo na chodníku nebo na silnici, tak to šlo alespoň umejt nebo přetřít, ale na těch vratech to bylo hodně nepříjemný.²³⁰

²²⁹ Rozhovor s Alenou KROUPOVOU, Klatovy 16. 5. 2020.

²³⁰ Tamtéž.

Na němčickou pouť zavzpomínala takto:

Vím, že bejvaly dvě poutě. Malá a velká. Ale koláče jsme vždycky pekli jenom na tu jednu. Ta byla někdy v srpnu. Ale nebyla to moc velká pouť. Byla tam tak jedna střelnice, houpačky, zřídka malej kolotoč. To většinou bylo na návsi uprostřed křižovatky, takže to bylo malý.²³¹

Obchůzky maskovaných postav barborek a lucek za svého dětství paní Kroupová již nezažila, zato vzpomíná na trhání barborek – větviček ovocných stromů, a také na mikulášské obchůzky.

Vím, že se chodilo na barborky. Ale já to vždycky brala jako takovej zbytečnej zvyk, protože když už mi ty větvičky konečně vykvetly, tak mi to nepřišlo ani moc hezký. Navíc se s tím spojovalo to, že když nerozkvetou, což se stávalo často, že zaschly, tak s tím bylo spojeno něco, co není dobře. Tak jsem si říkala, proč to vlastně dělat. I když v dospělosti jsem si je ještě párkrát pak ustříhla, ale pak už jsem to nedělala. Ale ty obchůzky, to už se nedodržovalo. To nám jenom mamina vyprávěla, že snad za její maminky, jako mojí babičky něco takovýho bylo.

Jako dítě si pamatuju, že jsme jezdili do Petroviček, tam byly takový zábavy pro děti, kde se přednášely básničky. A pak v Němčicích se vždycky domluvila parta starších, a ti pak hodili od domu k domu. Byla jich vždycky docela velká parta. Musel bejt anděl, Mikuláš a spousta čertů. A rodiče vždycky dali něco za okno, co jsme pak jako děti od toho Mikuláše dostaly. Nechyběla nikdy cibule a uhlí. A museli jsme říct nějakou básničku.²³²

Vánice, a zejména Štědrý den prožívala paní Kroupová v dětství v duchu tradic, ale také jako příležitost pro setkání s rodinou. Zejména zavzpomínala na to, jak její maminka zdobila vánoční stromeček.

Určitě jsme krájeli jablka, taky jsme se museli postít, abysme viděli zlatý prasátko. To jsme měli takový čokoládový v pozlátku, pak jsme prokoukli, že ho mamina vždycky schová na příští rok, protože to nikdo nechtěl jíst. [smích] Ale drželi jsme to, bylo to takový ozvláštnění toho dne. Pravidelně jsme měli taky kubu, večer kapra.

T: Jak vypadal váš stromeček?

AK: *Měli jsme skleněný ozdoby, a taky jsme mívali na stromku ořechy a jablka. A to byly takový speciální jablka, jmenovali se panenský. Byly to takový malý červený jablíčka, nádherný. To už*

²³¹ Rozhovor s Alenou KROUPOVOU, Klatovy 16. 5. 2020.

²³² Tamtéž.

když jsme je trhaly, tak si je mamina zvlášť vybírala, a pak je měla schovaný ve sklepě. A potom o Vánocích je navázala. Ty byly opravdu nádherný, jedno jako druhý. To jsem chtěla pak zavést i v Předslavi, ale ten strom už jsme neměli a děti byly malé a chtěly spíš to lesklý a třpytivý ozdoby a světlička. Taky si pamatuju, že jsme v Němčicích mývali svíčky, ale protože to kapalo a my měli koberce, tak jsme je pak už neměli. Maximálně prskavky, ale s těma jsme chodili ven. [...] Hodně jsme měli ozdobiček takových korálkových, jakoby podomácku dělaných. Takový křivý to bylo, to se mi moc nelíbilo. Ale měli jsme i pěkný ozdoby, to mamina koupila, ale pak jsme tam měli i takovýhle, jakoby staromódní. Ale mně se to nelíbilo. [smích]²³³

Velmi přínosné, nejen s ohledem na cíle mé diplomové práce, pro mě bylo závěrečné zhodnocení toho, jak jednotlivé svátky a lidové tradice, obyčeje a zvyky s nimi spojené vnímají dnešní děti, ale také to, jak se proměnil vztah paní Kroupové k jednotlivým svátkům během jejího života.

Kdyby to měla zhodnotit z dnešního pohledu, jak třeba děti vnímají Velikonoce, nebo konkrétně řehtání, tak vyloženě chodí jenom proto, aby si něco vydělaly. Vůbec jim nejde o vajíčka ani o cukroví, ale o peníze. Dokonce nechodí ani proto, že by měli radost, že jsou s kamarádama. Ono je to spíš mrzí, vstávat brzy, už se nechodí třikrát denně, ale jenom dvakrát, pak dvakrát zařhtají a už jsou vybírat. To my jsme chodili daleko víc. I na ty samoty všude. To v Předslavi, tím že je ta vesnice veliká, tak se rozdělí na dvě skupiny, aby si ušetřili cestu. Nemůžu říct, že mi to přímo vadí, ale uvědomuju si to, vnímám to a nemyslím si, že je to správný.

Mě osobně dodržování různých tradic vyloženě baví. Třeba pravidelně na Štědrý večer dávám pod talíř šupinu. Ale když to nikdo neocení, nebo si toho spíš ani nevšimne, tak mě to už tolik nebaví. Protože dělat si to jenom pro sebe, to nemusím. Ale to, co dělám, co dodržuju, tak to dělám hlavně proto, že to mám ráda. Z Vánoc mě třeba nejvíc baví vymýšlení a shánění a balení dárků. Ale v momentě, kdy už jsou dárky rozbalený, tak tím pro mě v podstatě Vánoce končí, protože já už jsem si to svoje užila. Velikonoce, ty mě vyloženě nebaví, protože je vnímám vyloženě jako křesťanský svátek. Masopust, to jsem vždycky ráda chodila za masky, ale dneska už to taky nedělám. Ještě k tomu masopustu v Němčicích, to bylo vždycky v úterý ta zábava. každé rok. To vím, že vždycky tatka a ostatní šli do práce, přijeli v půl 11 z práce z odpolední, do rána do 4 se bavili, a pak šli na autobus a zase do práce. [...] Do Němčic na masopustní zábavu vždycky chodila spousta lidí. My jsme vždycky jako děti chodily koukat za okno. Nevím,

²³³ Rozhovor s Alenou KROUPOVOU, Klatovy 16. 5. 2020.

proč to bylo, ale tam vždycky byly konve od mlíka a my jsme si je brali a stoupali na ně, abysme do toho okna viděli. [smích]

Když bych měla z pohledu učitelky zhodnotit, jak lidové tradice vnímají děti dnes, tak bych řekla, že většina dětí alespoň některé tradice dodržují. Myslím, že hlavně taky proto, že se o tom s nimi ve škole neustále bavíme. Některé maminky to třeba ani nechtějí dělat, ale ty děti to z té školy prostě přinesou domů. My jako malotřídky si s tím můžeme hodně vyhrát. Když to vezmu od začátku, tak o masopustu dětem vysvětlujeme význam masopustu, i když to pro děti není tolik zajímavý. Víc se těší na školní maškarní, tím pádem se bavíme i o tradičních maskách, oni si je pak vyrábí, a tak podobně. Bavíme se i o významu Velikonoc, Vánoc. Pokaždé děláme nějakou tvořivou aktivitu, jejíž výsledek si ty děti odnesou domů, a tím tam vlastně přináší i tu tradici. Například sejeme osení, zkusíme různé techniky zdobení vajíček, vyrábíme masky, děláme něco, co si pak děti odnesou domů a věřím tomu, že to je pak ten impulz, který vede k udržení tradice.²³⁴

6 Didaktická část

V didaktické části své diplomové práce navrhnu a představím svoji didaktickou aplikaci tématu Lidové tradice a folklor ve výuce.

6.1 Rámcový vzdělávací program

6.1.1 Vzdělávací oblasti

Lidové tradice můžeme ve výuce zahrnout hned do několika vzdělávacích oblastí, a to jak na prvním, tak druhém stupni základního vzdělávání. Jedná se zejména o vzdělávací oblasti *Jazyk a jazyková komunikace*, *Člověk a jeho svět*, *Člověk a společnost* a *Umění a kultura*. Níže uvedu stručné charakteristiky těchto oblastí vycházející z Rámcového vzdělávacího programu.

Obsah vzdělávací oblasti *Jazyk a jazyková komunikace* se realizuje ve vzdělávacích oborech *Český jazyk a literatura*, *Cizí jazyk* a *Další cizí jazyk*.²³⁵ Tato vzdělávací oblast zaujímá stěžejní místo ve výchovně vzdělávacím procesu, a to zejména proto, že vybavuje žáka takovými znalostmi a dovednostmi, které mu umožňují správně vnímat různá jazyková sdělení,

²³⁴ Rozhovor s Alenou KROUPOVOU, Klatovy 16. 5. 2020.

²³⁵ RVP pro základní vzdělávání, Národní ústav pro vzdělávání. *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Copyright © [cit. 18.05.2020]. Dostupné z URL: <<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>>.

rozumět jim, vhodně se vyjadřovat a účinně uplatňovat i prosazovat výsledky svého poznávání.²³⁶

Cílové zaměření této vzdělávací oblasti, s ohledem na mnou zvolené téma, směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí zejména tím, že vede žáka k pochopení jazyka jako nositele historického a kulturního vývoje národa a důležitého sjednocujícího činitele národního společenství, rozvíjení pozitivního vztahu k mateřskému jazyku a jeho chápání jako zdroje pro rozvoj osobního i kulturního bohatství, samostatnému získávání informací z různých zdrojů a k zvládnutí práce s jazykovými a literárními prameny i s texty různého zaměření, získávání sebedůvěry při vystupování na veřejnosti a ke kultivovanému projevu jako prostředku prosazení sebe sama.²³⁷

Vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět je jedinou vzdělávací oblastí, která je koncipována pouze pro 1. stupeň základního vzdělávání. Vymezuje vzdělávací obsah týkající se člověka, rodiny, společnosti, vlasti, přírody, kultury, techniky, zdraví, bezpečí a dalších. Uplatňuje pohled do historie i současnosti a směřuje k dovednostem pro praktický život. Svým široce pojatým obsahem spoluutváří povinné základní vzdělávání na 1. stupni.²³⁸ Tato vzdělávací oblast připravuje základy pro specializovanější výuku ve vzdělávacích oblastech *Člověk a společnost*, *Člověk a příroda* a ve vzdělávacím oboru *Výchova ke zdraví*.

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Člověk a jeho svět je členěn do pěti tematických okruhů. Téma lidových tradic může být realizováno v okruhu *Místo, kde žijeme*, ve kterém se žák učí na základě poznávání nejbližšího okolí, vztahů a souvislostí v něm chápat organizaci života v rodině, ve škole, v obci a ve společnosti. Učí se do každodenního života vstupovat s vlastní aktivitou a představami, hledat nové i zajímavé věci a bezpečně se v tomto světě pohybovat. Důraz je kladen na praktické poznávání místních a regionálních skutečností a na utváření přímých zkušeností žáků.²³⁹ Dále pak v okruhu *Lidé kolem nás*, ve kterém se mimo jiné učí poznávat, jak se lidé sdružují a baví a jakou vytvářejí kulturu. V tematickém okruhu *Lidé a čas* žáci poznávají jak se život a věci vyvíjejí a jakým změnám podléhají v čase. Žáci se učí získávat a zkoumat informace z dostupných zdrojů, především pak od členů své rodiny i od lidí v nejbližším okolí a s těmito informacemi dále pracovat.

²³⁶ RVP pro základní vzdělávání, Národní ústav pro vzdělávání. *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Copyright © [cit. 18.05.2020]. Dostupné z URL: <<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>>.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Tamtéž.

Další vzdělávací oblast, do které tematicky spadá mnou navržená didaktická aplikace je oblast Člověk a společnost. Vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jeho aktivní zapojení do života v demokratické společnosti. Vzdělávání směřuje k tomu, aby žák poznal dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech.²⁴⁰ Důležitou součástí vzdělávání v dané vzdělávací oblasti je výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí i k ochraně uměleckých a kulturních hodnot.

Vzdělávací oblast Člověk a společnost zahrnuje vzdělávací obory Dějepis a Výchova k občanství. Vzdělávací obsahy se ale promítají i do jiných vzdělávacích oblastí a do celého života školy a mají přímou vazbu zejména na společenskovední část vzdělávacího oboru Zeměpis, který je umístěn ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda

Vzdělávání v této vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka mimo jiné k rozvíjení zájmu o současnost a minulost vlastního národa i jiných kulturních společenství, utváření a upevňování vědomí příslušnosti k evropské kultuře a odhalování kořenů společenských jevů, dějů a změn, promýšlení jejich souvislostí a vzájemné podmíněnosti v reálném a historickém čase.²⁴¹

Vzdělávací oblast Umění a kultura odráží nezastupitelnou součást lidské existence – umění a kulturu. Kulturu jako procesy i výsledky duchovní činnosti umožňující chápat kontinuitu proměn historické zkušenosti, v níž dochází k socializaci jedince a jeho projekci do společenské existence, i jako neoddelitelnou součást každodenního života. Umění jako proces specifického poznání a dorozumívání, v němž vznikají informace o vnějším a vnitřním světě a jeho vzájemné provázanosti, které nelze formulovat a sdělovat jinými než uměleckými prostředky.²⁴²

V etapě základního vzdělávání je oblast Umění a kultura zastoupena vzdělávacími obory Hudební výchova a Výtvarná výchova. Na 1. stupni základního vzdělávání se žáci seznamují prostřednictvím činností s výrazovými prostředky a s jazykem hudebního a výtvarného umění, ale také umění dramatického a literárního. S přechodem na 2. stupeň základního vzdělávání se připomínají historické souvislosti a společenské kontexty ovlivňující umění a kulturu. Nalézání vztahů mezi jednotlivými druhy umění a uplatňování různorodosti výrazových prostředků při

²⁴⁰ RVP pro základní vzdělávání, Národní ústav pro vzdělávání. *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Copyright © [cit. 18.05.2020]. Dostupné z URL: <<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>>.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž.

hledání variant řešení společně zvolených témat umožňují projekty. Ty otevírají společný prostor pro získání dovedností a poznatků překračujících rámec jednotlivých oborů, a přispívají tak k osobitějšímu a originálnějšímu sebevyjádření i hlubšímu porozumění uměleckému dílu.²⁴³

Vzdělávání v této vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že mimo jiné vede žáka k pochopení umění jako specifického způsobu poznání a k užívání jazyka umění jako svébytného prostředku komunikace, chápání umění a kultury v jejich vzájemné provázanosti jako neoddelitelné součásti lidské existence; k učení se prostřednictvím vlastní tvorby opírající se o subjektivně jedinečné vnímání, cítění, prožívání a představy; k rozvíjení tvůrčího potenciálu, kultivování projevů a potřeb a k utváření hierarchie hodnot, spoluvytváření vstřícné a podnětné atmosféry pro tvorbu, pochopení a poznání uměleckých hodnot v širších sociálních a kulturních souvislostech, k tolerantnímu přístupu k různorodým kulturním hodnotám současnosti a minulosti i kulturním projevům a potřebám různorodých skupin, národů a národností.²⁴⁴

6.1.2 Klíčové kompetence

Celkovým pojetím mé didaktické aplikace naplňují zejména kompetence občanské, a to konkrétně: *Žák respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost, aktivně se zapojuje do kulturního dění a sportovních aktivit.*²⁴⁵ Dále pak kompetence k učení: *Žák vyhledává a třídí informace a na základě jejich pochopení, propojení a systematizace je efektivně využívá v procesu učení, tvůrčích činnostech a praktickém životě.*²⁴⁶ A kompetence komunikativní: *Žák formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory v logickém sledu, vyjadřuje se výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu. Žák rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků. Žák využívá získané komunikativní dovednosti k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi.*²⁴⁷

²⁴³ RVP pro základní vzdělávání, Národní ústav pro vzdělávání. *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Copyright © [cit. 18.05.2020]. Dostupné z URL: <<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>>.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Tamtéž.

6.2 Metodika

6.2.1 Projekt

Projekt v pojetí základního vzdělávání má mnoho definic. Jedná se o komplexně pojatou výukovou činnost, která svým tématem i způsobem zpracování je žákovi blízká a vede k předem stanovenému cíli.

„Projekt je komplexní praktická úloha, spojená se životní realitou, kterou je nutno řešit teoretickou i praktickou činností, která vede k vytvoření adekvátního produktu.“²⁴⁸

Základními prvky projektu je právě jeho komplexnost, dále pak řešení jednoho či více problémů či úkolů, ale také snaha o spojení životní reality s učením a praktickou činností. Projekt zpracovává společensky důležitý a zájmům zúčastněných odpovídající problém, který vede k určitému výsledku v podobě produktu, který má pro všechny zúčastněné praktickou hodnotu.

6.2.2 Projektová metoda

Projekt je ve školním prostředí realizován pomocí projektové metody, která je definována takto:

„Projektová metoda je vyučovací metoda, v níž jsou žáci vedeni k samostatnému zpracování určitých projektů a získávají zkušenosti praktickou činností a experimentováním. Projekty mohou mít formu integrovaných témat, praktických problémů ze životní reality nebo praktické činnosti vedoucí k vytvoření nějakého výrobku, výtvarného či slovesného produktu.“²⁴⁹

„Projektová metoda je uspořádaný systém činností učitele a žáků, v němž dominantní roli mají učební aktivity žáků a podporující roli poradenské činnosti učitele, kterými směřují společně k dosažení cílů a smyslu projektu. Komplexnost činností vyžaduje využití různých dílčích metod výuky a různých forem práce.“²⁵⁰

²⁴⁸ MAŇÁK, Josef - ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-039-5, s. 168.

²⁴⁹ PRŮCHA, Jan - WALTEROVÁ, Eliška - MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8, s. 184.

²⁵⁰ KRATOCHVÍLOVÁ, Jana. *Teorie a praxe projektové výuky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity; sv. č. 100. ISBN 80-210-4142-0, s. 37.

6.2.3 Projektová výuka a projektové vyučování

Přestože se problematikou projektové výuky v odborné literatuře zabývá mnoho autorů, prozatím nenalézají shodu v tom, jestli se jedná o výukovou metodu, formu či strategii. Přičemž si většina autorů vybírá k pojmenování téže problematiky buď termín projektová výuka, nebo projektové vyučování.

Pedagogický slovník definuje projektové vyučování jako vyučování založené na projektové metodě.²⁵¹ Zároveň ale lze projektovou výuku jako výukovou metodu specifikovat s důrazem na její komplexnost. Tuto komplexnost můžeme vnímat z hlediska žáka, jako působení na rozvoj celé jeho osobnosti, z hlediska organizace výuky, jako možnost využití různých forem výuky, z hlediska předmětového uspořádání, jako možnost bourat bariéry mezi jednotlivými předměty, a tím vytvářet mezipředmětové vztahy, ale také z hlediska školy, kdy dochází k odstranění izolovanosti školy jako instituce a k vytváření spolupráce mimoškolními organizacemi i rodinami žáků.

Realizace projektové výuky je závislá na organizaci a uspořádání jednotlivých předmětů a délce jejich trvání, proto může být řazena také mezi organizační formy výuky. Může být realizována ve skupinách, dokonce ve skupinách žáků napříč třídami i ročníky, žáky různých zájmových skupin i mentální úrovně. Proto projektová výuka přispívá k rozvoji a upevňování vztahových vazeb, vzájemného respektu nejen k odlišným názorům a postojům.

Zejména kvůli již zmiňované komplexnosti projektové výuky ji můžeme označit za výchovnou a vzdělávací strategii. Podle RVP ZV jsou výchovné a vzdělávací strategie promyšlené volné postupy, kterými škola cíleně směřuje k naplňování klíčových kompetencí. Tyto strategie v sobě zahrnují jak výukové metody, tak organizační formy, a je pro ně charakteristická posloupnost činností při učení, které jsou řazeny tak, aby bylo dosaženo učebního cíle.

Projektovou výuku lze vymezit z hlediska 4 dimenzí: dimenze žáka, dimenze učitele, dimenze procesu učení a dimenze okolního prostředí.²⁵²

²⁵¹ PRŮCHA, Jan - WALTEROVÁ, Eliška - MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8, s. 184.

²⁵² KRATOCHVÍLOVÁ, Jana. *Teorie a praxe projektové výuky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity; sv. č. 100. ISBN 80-210-4142-0, s. 52-55.

Z hlediska žáka projekt ovlivňuje proces poznávání a získávání nových zkušeností, mění míru a intenzitu jeho motivace, orientuje činnost žáka směrem ke vzniku nějakého produktu, respektuje jeho zájmy a potřeby, posiluje kooperaci s vrstevníky a tím učí týmovou práci, zároveň posiluje žákovu sebedůvěru a mění proces jeho sebehodnocení.

Z hlediska učitele projektová výuka mění jeho roli, kdy se učitel stává garantem metody, nikoliv garantem pravdy. Tím se mění také vztah učitele a žáka, kdy se tento vztah dostává do roviny kooperace, respektu a důvěry. To přirozeně napomáhá přizpůsobovat výuku schopnostem a zájmům žáka, a také to zasahuje do procesu hodnocení.

Z hlediska procesu učení se projektová výuka podílí na jeho změně, kdy ovlivňuje povahu učební činnosti směrem k praktickému charakteru. V takto pojatém procesu učení jsou lépe respektovány aktuální vzdělávací potřeby žáka a mění se tím míra jeho podílu na výuce. Projektová výuka také napomáhá integrovat různé výukové předměty.

Dimenzi okolního prostředí lze vnímat jako to, jak škola jako instituce v rámci projektové výuky ovlivňuje své okolí. Ať už se jedná o zapojení do projektu nejrůznějších institucí, propojení projektu s činností obce, regionu či kraje, nebo s praktickým životem a rodinou žáka.

6.2.4 Fáze projektové výuky

Každý výukový projekt zahrnuje několik fází. Plánování projektu, realizace projektu, prezentace výstupu a hodnocení projektu.²⁵³ Před fází plánování by ale měla předcházet ještě jedna fáze, ve které je buď představen problém, který se bude během projektu řešit, nebo je představena projektová myšlenka.

Ve fázi plánování, která patří ke stěžejním prvkům jakékoliv projektové činnosti, dochází k vytyčení základních otázek či témat, určení druhu projektu, ke stanovení cíle, rozvržení časové dotace a rozdělení činností, rolí a úkolů ve skupině. V této fázi projektu má dominantní roli učitel, který vytyčuje cíle projektové činnosti, plán jeho realizace i časové rozvržení. Dále sestavuje, nebo vede k sestavení pracovních skupin a plánuje projektové činnosti. Učitel dále stanovuje a vysvětluje pravidla činnosti a hodnocení projektu, se kterými musí být seznámeni jak žáci, účastníci se projektu, tak i vyučující ostatních předmětů, které budou do projektu zapojeny. Stěžejní činností je ale stanovení cílů projektu, aby nedošlo k pouhé formulaci tématu

²⁵³ KRATOCHVÍLOVÁ, Jana. *Teorie a praxe projektové výuky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity; sv. č. 100. ISBN 80-210-4142-0, s. 41.

a vytvoření představy výsledného produktu. Důležitým faktorem ve fázi plánování je motivace žáků. I když v rámci projektové výuky mají žáci velkou míru samostatnosti i zodpovědnosti za výsledky projektu, hlavní míru odpovědnosti za organizaci projektu nese učitel. Ať už se jedná o dodržení časového plánu, průběh realizace projektu, koordinaci činnosti žáků či podporu při vzniklých problémech.

Ve fázi realizace projektu dochází k uskutečnění veškerých aktivit a plnění předem naplánovaných úkolů. V této fázi žáci vyhledávají, analyzují a zpracovávají potřebné materiály a podklady pro realizaci projektu. Zpravidla k tomu používají různé typy zdrojů, ať už přímo ve škole nebo mimo ni. Jedná se například o učebnice, encyklopedie, internet, informační brožury a letáky, ale mohou to být také vyprávění pamětníků z řad rodiny nebo veřejnosti. V této fázi projektu si žáci rozdělují role, zpracovávají úkoly a upřesňují postupy práce směrem k dosažení cíle projektu. během fáze realizace mohou žáci ale pracovat také samostatně. učitel zde plní roli konzultanta, v případě potřeby žáky dále motivuje či vede k vhodnější formě práce. Na konci fáze realizace projektu vzniká samotný produkt.

Fáze prezentace výsledků projektové práce a samotných produktů může mít mnoho podob. Výsledky a produkty projektu mohou být prezentovány pouze v rámci třídy, ve které byl projekt realizován nebo v rámci celoškolní konference, akademie, besídky apod. Samotným produktem pak mohou být například školní noviny, výukové panely, plakáty, koláže aj., které mohou být prezentovány ve třídách nebo společných prostorách školy. Míra zainteresovanosti a motivovanosti žáků do projektu se zpravidla promítá do kvality výsledného produktu. To odráží splnění jedné z hlavních podmínek projektové výuky, a to vnitřní motivovanosti žáků.

Ve fázi reflexe projektu by nemělo dojít pouze k zhodnocení výsledného produktu. Do fáze reflexe se zapojují sami žáci, ale také ostatní učitelé zapojeni do projektu, případně další subjekty, které se na projektu podílely. Reflexe zahrnuje zhodnocení činnosti a vyvíjené aktivity během celého trvání projektové práce, porovnání činností i analýzu jednotlivých fází projektu. Samotné hodnocení pak probíhá průběžně při vykonávání jednotlivých činností v průběhu celého projektu. Hodnotit lze například vzájemnou spolupráci žáků, míru samostatnosti při plnění úkolů, formu prezentace apod. Upřednostňuje se především pozitivní hodnocení, které má motivující charakter.

6.2.5 Dělení projektů podle kritérií

Existuje mnoho variant dělení projektů v závislosti na zvolených specifických kritériích. Já pro svou práci zvolila rozdělení podle Kratochvílové, která si stanovuje tyto kritéria typologie projektů:²⁵⁴

- podle navrhovatele: spontánní, uměle připravené, kombinace obou,
- podle účelu projektu: problémové, konstruktivní, hodnotící, směřující k estetické, zkušenosti, směřující k získané dovednosti,
- podle místa-prostředí projektu: školní, domácí, kombinace obou, mimoškolní,
- podle počtu zúčastněných: individuální, společné (skupinové, třídní, ročníkové),
- podle způsobu organizace: jednopředmětové, víceředmětové,
- podle informačních zdrojů: volný (žák si informace získává sám), vázaný (materiály jsou žákovy poskytnuty, kombinace obou).

Toto rozdělení lze ještě doplnit o kritéria podle Tomkové, Kašové a Dvořákové:²⁵⁵

- podle věku žáků: projekty pro 1. a 2. stupeň základního vzdělávání
- podle organizace výuky: blíže nespecifikováno
- podle časové náročnosti: krátkodobé, dlouhodobé
- podle rozsahu zapojení tříd: třídní, ročníkové, celoškolní

6.3 Návrh didaktické aplikace

Didaktickou aplikaci tématu Lidové tradice a folklor ve výuce jsem nazvala „Tradinář“. Jedná se o komplexní projekt, který lze v různých obměnách realizovat jak na 1. tak na 2. stupni základního vzdělávání. Tento projekt propojuje hned několik výše popsaných vzdělávacích oblastí.

Z hlediska klasifikace podle Kratochvílové se jedná o uměle připravený projekt, který ale počítá se spontánním rozšířením dílčích témat ze strany žáků. Dle účelu projektu se jedná o konstruktivní projekt s kombinací realizace jak ve školním, tak v domácím prostředí. Tento projekt počítá s propojením více předmětů, jako jsou dějepis, český jazyk, občanský výchova,

²⁵⁴ KRATOCHVÍLOVÁ, Jana. *Teorie a praxe projektové výuky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity; sv. č. 100. ISBN 80-210-4142-0, s. 49.

²⁵⁵ TOMKOVÁ, Anna - KAŠOVÁ, Jitka - DVOŘÁKOVÁ, Markéta. *Učíme v projektech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-527-1, s. 53.

ale také výtvarná výchova. Projekt počítá také s kombinací obou způsobů získávání informací, které proběhne částečně ve výuce výše zmíněných předmětů a částečně si je žáci získávají sami pomocí různých informačních zdrojů, včetně rozhovorů s pamětníky – členy vlastní rodiny. Podle klasifikace Tomkové, Kašové a Dvořákové se jedná o dlouhodobí projekt, který bude napříč ročníky realizován v průběhu celého školního roku.

Vzhledem k organizaci školního roku seřadím návrhy svých didaktických aplikací chronologicky, jak budou následovat od jeho začátku. Níže představené didaktické aplikace budou rozděleny do těchto tematických okruhů: Období adventu a s ním spojené obchůzky maskovaných postav jako jsou barborky, lucky a Mikuláš s jeho doprovodem, dále pak období Vánoc jako takových, tradice, zvyky a obyčeje spojené se Štědrým dnem, historický vývoj těchto tradic, včetně podoby vánočních stromů. Dalším tematickým okruhem bude období masopustu tradice spojené s masopustním obdobím, včetně vývoje a popisu tradičních masek. Čtvrtým tematickým okruhem je období Velikonoc, tradice spojené s Pašijovým týdnem, charakteristika jednotlivých dnů Velikonoc a velikonočních symbolů. Zaměření pátého tematického okruhu bude záviset na výběru samotných žáků. Variantami jsou buď zpracování tradic spojených se stavěním májí a filipojakubskou nocí, nebo zpracování tématu poutě.

Každému dílčímu projektu bude předcházet úvodní hodina, která žáky teoreticky připraví na danou činnost. Před úplným začátkem projektu to bude jedna hodina v předmětu občanská výchova, kde se žáci seznámí s cíli a průběhem projektu a se základními pojmy jako jsou lidové tradice, lidové obyčeje, zvyky, folklor, svátky atp. Před druhou fází projektu proběhne úvodní hodina v předmětu dějepis, kde se žáci seznámí s principy orální historie a významem dějin každodennosti.

Produktem každé z dílčích částí projektu bude popis dané tradice/obyčeje/svátku, včetně proměn způsobu jeho slavení a dodržování v čase, ikonický text spojený s daným tématem, případně další produkty, vyplývající ze specifik zadání. Všechny zpracované materiály žák zařadí do portfolia, které bude tvořit jeho vlastní Tradinář.

6.3.1 Advent – sv. Barbora, sv. Mikuláš, sv. Lucie

Předmět: Dějepis

Ročník: 6. – 9.

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Cíle:

- Žák vyhledává, analyzuje a porovnává informace z různých informačních zdrojů o vybraných světcích.
- Žák prezentuje výsledky své práce před třídou.
- Žák porovná původní podobu adventních občůzek s dnešní dobou.

Zadání úkolu:

Ve skupině vyhledejte a do pracovního listu zpracujte informace o sv. Barboře, sv. Mikuláši a sv. Lucii a tradicích spojených s jejich svátky. Využijte minimálně dva informační zdroje. Výsledky své práce budete prezentovat před třídou. K popisu jednotlivých postav při prezentaci použijte obrázky. (Vámi vytvořené nebo vytištěné z internetu.)

Popis úkolu:

Žáci jsou rozděleni do skupin do 4. Každá skupina si vylosuje vždy jedno téma, tj. Svatá Barbora, Svatý Mikuláš, Svatá Lucie. V každé třídě budou vždy dvě skupiny zpracovávat stejné téma. Každý žák ve skupině dostane svůj pracovní list, který bude zároveň listem Tradináře. Žáci si práci ve skupině zorganizují dle vlastního uvážení. Na konci projektu ale musí mít každý žák své listy vyplněné, aby si je mohl založit do Tradináře.

Žáci pomocí počítače nebo tabletu vyhledají informace o daném tématu a splní dílčí úkoly. Legendu o zvoleném světcí, původ tradice občůzek a jejich dnešní podobu. Žáci musí využít minimálně dva informační zdroje, které při prezentaci uvedou.

Ve druhé vyučovací hodině proběhne prezentace výsledků práce. Před samotnou prezentací se nejprve spojí vždy dvě skupiny, které zpracovávaly stejné téma a své výsledky si porovnájí, případně doplní. (Dle časových možností může tato činnost proběhnout již v předchozí hodině.) Z každé takto spojené skupiny pak dva zástupci prezentují výsledky práce. Představí daného světce a popíší původ a proměny tradic s ním spojené. Cílem této prezentace je, aby byl každý žák ve třídě schopen vyplnit svůj vlastní list Tradináře na dané téma.

Každá dvojice má na svou prezentaci 5-7 minut. Zbytek hodiny bude věnován diskuzi na téma: Jak a jestli vůbec dodržují žáci tradice spojené s adventními občůzkami dnes.

Hodnocení:

Žáci budou ohodnoceni známkou za práci ve skupině v první hodině projektové výuky a následně ještě za vyplnění všech listů Tradináře ve druhé hodině.

6.4 Vánoce

Předmět: Dějepis, Občanská výchova

Ročník: 6. – 9.

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Cíle:

- Žák vyhledá a analyzuje informace o jednotlivých vánočních tradicích, zvycích, obyčejích a symbolech.
- Žák vede rozhovor s vybraným respondentem v rámci orálně-historického výzkumu na téma tradičních oslav Vánoc v rodině.
- Žák prezentuje výsledky svého orálně-historického výzkumu v rámci kolokvia.

Zadání úkolu:

OV: Ve skupině vyhledejte a zpracujte informace o štědrovečerních zvycích a tradicích a symbolech spojených s Vánoce.

D: Popros své rodiče nebo prarodiče, aby ti vyprávěli o tom, jak slavili Vánoce oni v jejich dětství. Jejich vyprávění si nahraj nebo v bodech zapiš. Postupuj podle struktury navržených otázek v listu Tradináře a následně ho vyplň. Porovnej, jak se proměnilo dodržování tradic a slavení Vánoc od dob dětství tvého respondenta s tím, jak trávíš Vánoce ty.

Popis úkolu:

V první hodině (OV) projektu žáci pracují ve skupinách po 4. S pomocí počítače či tabletu vyhledávají a do listu Tradináře zpracovávají informace o vánočních tradicích, zvycích a obyčejích dle jejich vlastního výběru, včetně jejich významu a historického vývoje. V domácí části pak žáci provedou orálně-historický výzkum, kdy zmapují, jak slavili Vánoce jejich rodiče či prarodiče a porovnájí získané informace s tím, jak slaví Vánoce oni sami dnes. Druhá hodina (D) bude celá věnována kolokviu, kdy žáci v původních skupinách nejprve představí vývoj a význam vybraných vánočních zvyků, tradic a symbolů a následně jednotlivě popíší proměny dodržování těchto tradic v jejich rodině.

Hodnocení:

V první hodině projektu budou žáci ohodnoceni známkou za vyplnění prvního listu Tradináře. Ve druhé hodině budou žáci ohodnoceni známkou za vyplnění zbývajících listů Tradináře a za prezentaci výsledků jejich orálně-historického výzkumu.

6.5 Masopust

Předmět: Dějepis, Výtvarná výchova

Ročník: 6. – 9.

Časová dotace: 3 vyučovací hodiny + 1 vyučovací hodina na prezentaci masek

Cíle:

- Žák vyhledá a analyzuje informace o tradičním průběhu masopustu.
- Žák vytvoří tradiční masopustní masku.
- Žák při prezentaci popíše svou tradiční masku.

Zadání úkolu:

D: Ve skupinách vyhledejte a zpracujte informace o tradičním průběhu masopustu v historii a o tradičních masopustních maskách. Popis masky bude součástí prezentace při přehlídce masek.

VV: Individuálně zvolenou technikou vytvořte jednu z tradičních masopustních masek.

Popis úkolu:

V první hodině zpracování projektu (D) žáci ve skupinách po 4 s pomocí počítače, tabletu nebo jiných informačních zdrojů vyhledají a analyzují informace o významu a průběhu slavení masopustu v historii. Včetně popisu tradičních masopustních masek. Každý žák ve skupině popíše jednu tradiční masku dle vlastního výběru.

V dalších dvou hodinách (VV) žáci individuálně vytvoří volně zvolenou technikou tradiční masopustní masku.

Hodnocení:

Žáci budou v hodině dějepisu ohodnoceni známkou za vyplnění listu Tradináře. Z hodin výtvarné výchovy pak za výrobu masky.

6.6 Velikonoce

Předmět: Občanská výchova, Český jazyk

Ročník: 6. – 9.

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Cíle:

- Žák diskutuje ve skupině na téma průběh a význam Velikonoc a velikonočních symbolů.
- Žák porovná své dosavadní i získané znalosti o tématu s ostatními žáky v rámci celotřídní diskuze.
- Žák napíše slohovou práci na zvolené téma dle zásad daného slohového útvaru.

Zadání úkolu:

OV: Ve skupině diskutujte o tom, jak slavíte Velikonoce, o tradicích, které dodržujete, o významu jednotlivých velikonočních symbolů. Snažte se odpovědět na otázky: Proč je středa Sazometná? Proč je čtvrtek Zelený? Co o Velikonocích vlastně oslavujeme? Jaké tradice a zvyky se pojí s jednotlivými dny Pašijového týdne? Jak se liší oslavy Velikonoc ve městě a na venkově? Proč se chodí řehtat? Co představují jednotlivé symboly Velikonoc?

ČJ: Napiš popis pracovního postupu na téma: Pletení pomlázky/ Recept na mazanec.

Popis úkolu:

Žáci budou rozděleni do skupin po 5. V tomto případě je vhodné, aby skupiny sestavil učitel, aby tak zajistil, že v každé skupině bude alespoň jeden žák, který žije na vesnici. (V případě základních škol v Klatovech, je toto kritérium velmi snadno splnitelné.) Prvním úkolem žáků je v rámci skupiny vést diskuzi na téma Velikonoce a velikonoční tradice. (10 minut) Porovnat tradice, zvyky a obyčeje, které se dodržují ve městě, a které na venkově. Kromě tradic se zaměří také na liturgický význam jednotlivých dnů Pašijového týdne. Při diskuzi se žáci postupují podle struktury listu Tradináře. K doplnění informací o jednotlivých dnech Pašijového týdne nebo velikonočních symbolů mohou žáci využít počítače nebo tablety. Ve druhé části hodiny si mezi sebou skupiny porovnají, případně doplní získané informace o průběhu Velikonoc a velikonočních symbolech při společné kontrole.

V hodině českého jazyka proběhne frontální fixace jednak principů a zásad psaní popisu pracovního postupu, jednak jednotlivých symbolů Velikonoc. Následně žáci vytvoří slohovou práci na jedno ze zvolených témat.

Hodnocení:

Žáci budou ohodnoceni známkou v předmětu občanská výchova za práci ve skupině a za vyplnění listů Tradináře. Žáci budou ohodnoceni známkou v předmětu český jazyk za slohovou práci na zvolené téma.

6.7 Filipojakubská noc/ Máje

Předmět: Dějepis, Český jazyk

Ročník: 6. – 9.

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Cíle:

- Žák vyhledá a analyzuje potřebné informace pro vyplnění listu Tradináře.
- Žák interpretuje údaje o proměnách způsobů oslav máje v posledních dvou generacích.
- Žák vytvoří a prezentuje medailonek o životě a díle Karla Hynka Máchy.

Zadání úkolu:

D: Ve skupině vyhledejte a do listu Tradináře doplňte základní životopisné údaje o sv. Filipovi a sv. Jakobovi Menším, včetně další zajímavosti o jejich životě, smrti, či významu. Dále vyhledejte informace o původu a významu tradice pálení čarodějnic. Ve skupině diskutujte o tom, jakým způsobem a jestli vůbec je tato tradice dodržována v místě vašeho bydliště.

Za domácí úkol zjistěte: Co symbolizuje máje a proč se stává? Jakým způsobem slavili máj vaši rodiče či prarodiče? Jaké tradice, obyčeje a zvyky při májových oslavách dodržovali? Jakým způsobem se máj stavěla za jejich dětství a mládí a jak se stává dnes?

Čj: Přečtěte si úryvek básně v listu Tradináře. Zjistěte název básně, jméno autora a ve skupině o něm vytvořte medailonek, který bude obsahovat základní životopisné údaje a nějakou zajímavost o jeho životě nebo jeho díle.

Popis úkolu:

Žáci pracují ve skupině po 4. Jejich úkolem je pomocí počítače, tabletu nebo jiných informačních zdrojů zjistit základní životopisné údaje a sv. Filipovi a sv. Jakubovi Mladším, případně další zajímavosti (patronát atp.). Dále zjistí původ a význam tradice pálení čarodějnic. Dále žáci v rámci skupiny vedou rozhovor o tom, jakým způsobem a jestli vůbec se tradice pálení čarodějnic dodržuje v místě jejich bydliště. Na závěr hodiny proběhne řízený rozhovor celé třídy, při kterém si žáci porovnají, případně doplní informace do listů Tradináře.

Druhá část projektu zaměřená na tradici stavění máje proběhne v domácím prostředí, kde žáci mají za úkol zjistit kdy proč se staví máje a co symbolizují. Dále mají za úkol zjistit, jak a jestli vůbec se změnil způsob stavěné a oslav máje od dob jejich prarodičů nebo rodičů. Společná kontrola tohoto úkolu proběhne v druhé hodině projektu (Čj) včetně krátkého řízeného rozhovoru na toto téma.

Hodnocení:

V hodině dějepisu budou žáci ohodnoceni známkou za práci ve skupině a za vyplnění listu Tradináře (včetně domácího úkolu). V hodině českého jazyka budou žáci ohodnoceni známkou za práci ve skupině a prezentaci medailonku o Karlu Hynku Máchovi.

6.8 Pout'

Předmět: Dějepis

Ročník: 6. – 9.

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Cíle:

- Žák vyhledá a do listu Tradináře zpracuje informace o původu Klatovské poutě a obrazu Panny Marie Klatovské.
- Žák porovná původní význam a podobu poutí s dnešní dobou.
- Žák prezentuje medailonek o původci poutě v místě jeho bydliště.

Zadání úkolu: Ve dvojicích najděte a do listu Tradináře zpracujte informace o původu a významu obrazu Panny Marie Klatovské a Klatovské poutě. Porovnejte původní význam a podobu poutí s tím, jak je znáte dnes.

Za domácí úkol individuálně vypracujte medailonek o původci poutě v místě vašeho bydliště. Pokud bydlíte v Klatovech, vyberte si některou z okolních obcí a zjistěte, kdy (medailonek

o původci poutě), a jakým způsobem slaví pout' tam. (Může to být například obec, kam jezdíte na pout' k babičce či známým.) Výsledky své práce budete prezentovat před třídou.

Popis úkolu:

Žáci ve dvojicích pomocí počítače, tabletu nebo jiných informačních zdrojů zjišťují informace o obrazu Panny Marie Klatovské a původu Klatovské poutě. Dále pak porovnají význam a průběh původních poutí s jejich dnešní podobou.

Druhým úkolem žáků je vytvořit medailonek o původci poutě v místě jejich bydliště (v případě žáků nepocházejících z města Klatovy), případně si vybrat některou z obcí v blízkosti Klatov.

V druhé hodině proběhne v rámci dané třídy kolokvium na téma poutě. Žáci shrnou původní význam a podobu poutí, původ obrazu Panny Marie Klatovské a Klatovské poutě a představí jimi zvoleného původce poutě, včetně stručného popisu způsobu slavení poutě v místě jejich bydliště.

Hodnocení:

Žáci budou v první hodině ohodnoceni známkou za práci ve dvojicích a za vyplnění listu Tradináře. Ve druhé hodině pak za prezentaci medailonku.

Závěr

Osobité projevy historické paměti národa jako jsou lidové tradice, obyčeje, zvyky a další, jsou důležitým prvkem lidové kultury. Jejich proměny a aktualizace pomáhají vytvářet svébytnou podobu českého národa, proto je nesmírně důležité sledovat jejich vývoj, ale také se na něm aktivně podílet.

Hlavním cílem mé diplomové práce proto bylo navrhnout takové didaktické aplikace, které žákům pomohou nejen zjistit historický původ a vývoj těchto jevů, ale hlavně pochopit jejich význam a uvědomit si, jak moc se jich dotýkají v běžném životě, mnohdy aniž by si to sami uvědomovali.

Jsem přesvědčena o tom, že v dnešní době, kdy původní křesťanský či hospodářský význam mnohých svátků a tradic s nimi spojenými již není aktuální, je právě škola tou institucí, která napomáhá v udržování a rozvoji těchto jevů, jako jsou lidové tradice, obyčeje a zvyky.

Didaktická aplikace, kterou jsem nazvala „Tradinář“ je dlouhodobým, celoročním projektem, která si právě klade za cíl rozšířit povědomí žáků o významu a vývoji jednotlivých svátků v průběhu roku a s nimi spojenými tradicemi. V této didaktické aplikaci, která je s drobnými obměnami použitelná na 1. i na 2. stupni základní školy, propojují hned několik vzdělávacích oblastí. Jsou to zejména oblasti *Jazyk a jazyková komunikace*, *Člověk a jeho svět*, *Člověk a společnost* a *Umění a kultura*. Konkrétní vzdělávací obory, do kterých má didaktická aplikace zasahuje jsou: Český jazyk a literatura, Vlastivěda (v RVP rozděleno do pěti tematických okruhů), Dějepis, Výchova k občanství a Výtvarná výchova.

Společným prvkem všech dílčích částí didaktické aplikace „Tradinář“ je využití projektové metody a ostatních prvků projektového vyučování. Důraz je kladen zejména na práci v heterogenních skupinách a práci s různými typy informačních zdrojů, včetně vyprávění pamětníků. Projekt počítá jak s prací žáků přímo ve vyučování, tak s realizací dílčích částí v domácím prostředí. Jednotlivé didaktické aplikace se zabývají tematickými okruhy jako jsou: Adventní obchůzky maskovaných postav, Vánoce, Masopust, Velikonoce, Filipojakubská noc a Máje a Poutě. Záměrně jsem volila takové tematické okruhy, které mají obecně platný význam jak ve městském, tak vesnickém prostředí. Právě obecně platný charakter zvolených svátků a událostí slouží jako motivace pro tento rozsáhlý projekt, protože motivace hraje v tomto projektu velkou roli.

Ve své diplomové práci jsem provedla poměrně podrobnou charakteristiku jednotlivých svátků a událostí slavených během roku, které jsou spojeny s nejrůznějšími lidovými tradicemi, ať už prostřednictvím komparace vybraných pramenů a literatury nebo orálně-historickým výzkumem.

V první řadě jsem definovala základní pojmy související s tématem práce jako jsou kultura, tradice, folklor, lidové obyčeje, zvyky a svátky. Důsledné rozlišení a vymezení těchto pojmů je důležité provést i před začátkem projektu „Tradinář“ ve školní praxi. Podrobná charakteristiku jednotlivých svátků a událostí slavených během roku, které jsou spojeny s nejrůznějšími lidovými tradicemi mi posloužila nejen jako podklad pro rozhovory s pamětníky, ale zejména jako teoretická opora při torbě didaktické aplikace.

Orálně-historický výzkum pro mě byl přínosem nejen sám o sobě, jako progresivní historiografická metoda, kterou jsem měla možnost si vyzkoušet. Výběr narátorů pro můj výzkum byl záměrný zejména s ohledem na to, odkud pocházejí a kde trávili své dětství. Paní Marie Nachtmanová, která pochází z Předslavi v rozhovoru zavzpomínala na své mládí a na to, jak trávila jednotlivé svátky v průběhu roku právě v obci Předslav na Klatovsku. Rozhovor s ní byl velmi přínosný a inspiroval mě k zařazení rozhovoru s pamětníkem do jedné z dílčích didaktických aplikací týkajících se Vánoc. Právě Vánoce jsou obdobím, se kterým má dle mého názoru každý z nás spojeno mnoho vzpomínek. Proto je právě toto téma vhodné na to, aby si žáci sami vyzkoušeli vedení svého orálně-historického výzkumu. Rozhovor s panem Václavem Drozdou mi zase dokázal, jak důležitou roli v životě dítěte (nejen v souvislosti dodržování lidových tradic, obyčejů a zvyků) hraje rodina a doba, ve které žije. Rozhovor s Mgr. Alenou Kroupovou, která je dlouholetou ředitelkou Základní školy a mateřské školy v Předslavi, mi potvrdil mé předpoklady týkající se role školy v implementaci lidových tradic do rodin žáků a jejich života obecně. Obzvláště její rady, připomínky a doporučení mě navedly k návrhu mé didaktické aplikace.

Lidové tradice, obyčeje a zvyky mají své místo v životě každého člověka. Proto je důležité znát jejich historický původ, vývoj a proměny v čase. Ačkoliv přirozeně dochází k jejich obměnám, neměli bychom dopustit, aby docházelo také k jejich zániku. Začlenění lidových tradic a folkloru do výuky zábavnou, a přesto poučnou formou je řešením, jak toho dle mého názoru dosáhnout.

Summary

Specific manifestations of the nation's historical memory such as folk traditions, customs and more are an important element of folk culture. Their changes and updates help to create a distinctive form of the Czech nation, so it is extremely important to monitor their development, but also to actively participate in it. Therefore, the main goal of my diploma thesis is to increase the students' awareness about the historical origin and development of these phenomena and to integrate them into their everyday life with the help of a didactic application called Tradinář which was designed by me. I am convinced that today, when the original Christian or economic significance of many holidays and the traditions associated with them is no longer relevant, the school is the institution that helps maintain and develop these phenomena, such as folk traditions and customs.

In my diploma thesis, I provided a relatively detailed description of individual holidays and events celebrated during the year, which are associated with various folk traditions, either through a comparison of selected sources and literature or oral-historical research. This was a benefit for me not only in itself, as a progressive historiographic method that I had the opportunity to examine, but also confirmed my assumptions about the role of the school in the implementation of folk traditions in pupils' families and their lives in general.

Seznam pramenů

Convention concernant la protection du patrimoine mondial culturel et naturel. UNESCO. [online]. 20.9.2015 Dostupné z URL:< <http://whc.unesco.org/archive/convention-fr.pdf>> [cit. 20.04.2020].

Obecní úřad Předslav, AO Předslav, OK 214, č. 830, Kronika obce Předslav 1370–1920.

RVP pro základní vzdělávání, Národní ústav pro vzdělávání. *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Copyright © Dostupné z URL: <<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>> [cit. 18.05.2020].

Seznam literatury

ADAM, Adolf. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. 325 s. Teologie. ISBN 80-7021-269-1.

BENEŠ, Bohuslav. *Úvod do folkloristiky*. 1. vyd. Brno: Univ.J.E.Purkyně, 1980. 131 s.

BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. 1. vyd. Praha: Libri, 2001. 948 s. ISBN 80-7277-024-1.

BLAHUŠEK, Jan. a kol. *Identifikace a dokumentace tradiční lidové kultury v České republice*. 1. vyd. Dolní Bojanovice: Lelka. 2006. 76 s. ISBN 80-86156-77-X.

ELIADE, Mircea. *Traktat o historii religii*. 1. vyd. Varšava: Książka i Wiedza, 1966. 539 s. Seria religioznawcza.

FRANZ, Adolf. *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*. Bonn: Verlag nova & vetera, 2006. 2 svazky (xxxviii, 646 ; vii, 764 stran). ISBN 3-936741-04-2.

FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

HOBBSAWM, E. J., ed. - RANGER, T. O., ed. *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. vi, 322 s. ISBN 0-521-43773-3.

JANEČEK, Petr - BITTNEROVÁ, Dana. *Folklor atomového věku: kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti*. 1. vyd. Praha: Národní muzeum, 2011. 135 s. ISBN 978-80-7036-315-7.

JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. 287 s., xxii obr, 64 fot. na příl.

KANDERT, Josef. Kultura. In.: *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007, 3 sv., 640, 664 a 288 s. ISBN 978-80-204-1450-2.

KELLER, Jan. Tradice. In.: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.

KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 4. rozšířené vyd. Praha: SLON, 1997. 181 s. ISBN 80-85850-25-7.

KNEIDL, Pravoslav. *Česká lidová grafika v ilustracích novin, letáků a písniček*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1983. 336 s.

KRATOCHVÍLOVÁ, Jana. *Teorie a praxe projektové výuky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. 160 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity; sv. č. 100. ISBN 80-210-4142-0.

KRIST, Jan. *Tradice lidové kultury v kulturním vývoji České republiky: 17. strážnické sympozium, 25.-26. září 2001: sborník příspěvků*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2001. 151 s. ISBN 80-86156-41-9.

LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska: a přilehlých oblastí*. Plzeň: n. vl., 1930. 44 s.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Fotoreprint 3. vyd. z roku 1971. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 866 s. ISBN 80-7106-242-1.

MAŇÁK, Josef - ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. 219 s. ISBN 80-7315-039-5.

MATĚJŮ, Martin - SOUKUP, Václav. Kultura. In.: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.

MATES, Pavel - WOKOUN, René a kol. *Malá encyklopedie Regionalistiky a veřejné správy*. 1. vyd. Praha: Prospektrum, 2001. 200 s. ISBN 80-7175-100-6.

NOVÝ, Petr et al. *Skleněné vánoční ozdoby: minulost, přítomnost, vize = Glass Christmas tree ornaments: past, present, vision = Glas-Christbaumschmuck: Vergangenheit, Gegenwart*.

Vision. 1. vyd. V Jablonci nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 2010. 157 s. ISBN 978-80-86397-12-2.

PRŮCHA, Jan - WALTEROVÁ, Eliška - MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

REINSBERGER, Otto von. *Fest-Kalender aus Böhmen: ein Beitrag zur Kenntniss des Volkslebens und Volksglaubens in Böhmen*. Neue billigere Ausg. Prag: I. L. Kober, 1864. 626 s.

REJZEK, J. *Český etymologický slovník*, LEDA, Voznice, 2001, s. 285, podle: MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*, 2., opravené a doplněné vyd. Praha, 1968.

SMETANA, Josef. Máje. In: *Od Horácka k Podýjí: vlastivědný sborník západní Moravy*. Znojmo: Okresní osvětový sbor Znojmo-venkov, 1929, 160 s. ISSN 1805-6474.

SOUKUP, Václav. Lokální kultura. In: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.

STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Lidové obyčeje hospodářské: Zvyky při setí: Příspěvky k srovnávacímu rozboru*. Praha: [D. Stránská], 1931. 198 s.

ŠEMBERA, Alois Vojtěch. *Wysoké Mýto, královské věnné město w Čechách*. V Olomouci: n. vl., 1845. 140 s.

TOMKOVÁ, Anna - KAŠOVÁ, Jitka - DVOŘÁKOVÁ, Markéta. *Učíme v projektech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 173 s. ISBN 978-80-7367-527-1.

TYLLNER, Lubomír. *Tradiční hudba: hledání kořenů*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2010. 222 s. ISBN 978-80-87112-43-4.

UHHEREK, Zdeněk. Folklor. In: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.

UHLÍKOVÁ, L. - PAVLICOVÁ, M. *Od folkloru k folklorismu: Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strátnice: Ústav lidové kultury, 1997. 233 s. ISBN 80-86156-06-0.

ULRYCHOVÁ, Marta - LADÝŘOVÁ, Šárka. Obchůzky o svátku sv. Lucie v Pošumaví. *Národopisná revue*, 2011, **21**(4), s. 256-270. ISSN 0862-8351.

VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. 326 stran. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5.

VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015. 508 stran, 40 nečíslovaných stran obrazových příloh. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7.

VALENTA, Josef. Velikonoce na Plzeňsku. *Věstník Kroužku přátel starožitností pro Plzeň a okolí* 1. 1913/1914, **1**, 25-30.

VODÁKOVÁ, Alena. Obyčej. In.: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.

VODÁKOVÁ, Alena. Zvyky. In.: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Dona, 2005. 96 s., xvi s. obr. příl. ISBN 80-7322-075-X.

ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní: pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk: příspěvek ke kulturním dějinám českým*. Praha: Vilímek, 1889. 293 s.

Pamětníci

Marie Nachtmanová, Plzeň, rozhovor veden dne 18. 5. 2020.

Václav Drozda, Klatovy, rozhovor veden dne 16. 5. 2020.

Mgr. Alena Kroupivá, Klatovy, rozhovor veden dne 16. 5. 2020.

Seznam internetových zdrojů

CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Barbora. In: *Životopisy svatých* [online]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4865>> [cit. 30.04.2020].

CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Filip a Jakub Menší. In: *Životopisy svatých* [online]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=1351>> [cit. 30.04.2020].

CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Lucie. In: *Životopisy svatých* [online]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4874>> [cit. 30.04.2020].

CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Mikuláš. In: *Životopisy svatých* [online]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4836>> [cit. 30.04.2020].

CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Silvestr. In: *Životopisy svatých* [online]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4885>> [cit. 30.04.2020].

CHLUMSKÝ, Jan. Sv. Štěpán. In: *Životopisy svatých* [online]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=4907>> [cit. 30.04.2020].

CHLUMSKÝ, Jan. Zjevení Páně. In: *Životopisy svatých* [online]. Dostupné z URL: <<http://catholica.cz/?id=81>> [cit. 30.04.2020].

MALÝ, Alois. Řehtáci. *Národopisné aktivity* [online]. 1973, **10**(33). Dostupné z URL: <<http://na.nulk.cz/1973/1/Nr.html>> [cit. 20.04.2020].

Národní ústav lidové kultury – *Web Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici a zámku Strážnice* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.nulk.cz/ek-obsah/ceskylid/html/knihy/ceskylid20/texty/0180-0359.htm>> [cit.19.05.2020].

Novoroční oslavy – původ, vývoj, význam. In: *abcHistory.cz* [online]. 10.12.2014. Dostupné z URL:<<https://www.abchistory.cz/cl1801739060-novorocni-oslavy---puvod--vyvoj-a-vyznam.htm>> [cit. 30.04.2020].

O sbírce. *Tříkrálová sbírka 2020* [online]. Copyright © 2020. Dostupné z URL:< <https://www.trikralovasbirka.cz/o-sbirce/>> [cit. 22.05.2020].

Poutě a procesí | ENCYKLOPEDIE ČESKÝCH BUDĚJOVIC. *Úvodní strana* | ENCYKLOPEDIE ČESKÝCH BUDĚJOVIC [online]. Copyright © 1998. Dostupné z URL: <<http://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/poute-a-procesi>> [cit. 15.05.2020].

Soubor: Klatovská pouť 2009 a.jpg – Wikipedie. [online]. Dostupné z URL: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Klatovsk%C3%A1_pou%C5%A5_2009_a.jpg> [cit. 21.05.2020].

Sucuri WebSite Firewall - Access Denied. *Sucuri WebSite Firewall - Access Denied* [online]. Copyright © 2019 Sucuri Inc. All rights reserved. Dostupné z URL: <<http://ziza.blog.cz/1012/barbora-4-prosince>> [cit. 21.05.2020].

Sv. Lucie – MŠ Veletiny. *MŠ Veletiny – Mateřská škola Veletiny* [online]. Copyright © 2020 MŠ Veletiny. Dostupné z URL: <http://msveletiny.cz/?tribe_events=sv-lucie> [cit. 21.05.2020].

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Masopustní průvod v obci Předslav, kol. r. 1970	III
Příloha č. 2. – Masopustní průvod v obci Předslav, kol. r. 1970	III
Příloha č. 3 – Masopustní průvod v obci Předslav, 2000	IV
Příloha č. 4 – Tradiční maska Bacchus, masopustní průvod obec Předslav	IV
Příloha č. 5 – Tradiční maska kobyla, masopustní průvod obec Předslav	V
Příloha č. 6 – Tradiční masky medvěd s medvědářem, masopustní průvod obec Předslav	V
Příloha č. 7 – 1. kocour, 2. trakař, 3.,4. řehťačka, 5. klapačka	VI
Příloha č. 8 – Máj	VII
Příloha č. 9 – Máj s hranicí dřeva.....	VII
Příloha č. 10 – Stavění máje pomocí moderní techniky.....	VIII
Příloha č. 11 – Stavění máje.....	VIII
Příloha č. 12 – Tradiční pouťový průvod s obrazem Panny Marie Klatovské.....	IX
Příloha č. 13 – Klatovská pouť.....	IX
Příloha č. 14 – Barborka.....	X
Příloha č. 15 – Lucky	X
Příloha č. 16 – Přepis rozhovoru s paní Marií Nachtmanovou	XI
Příloha č. 17 – Přepis rozhovoru s panem Václavem Drozdou.....	XVII
Příloha č. 18 – Přepis rozhovoru s Mgr. Alenou Kroupovou.....	XXV
Příloha č. 19 – List sv. Barbora	XXXI
Příloha č. 20 – List sv. Mikuláš.....	XXXII
Příloha č. 21 – List sv. Lucie.....	XXXIII
Příloha č. 22 – List Vánoce 1	XXXIV
Příloha č. 23 – List Vánoce 2	XXXV
Příloha č. 24 – List Vánoce 3	XXXVI
Příloha č. 25 – List Masopust 1	XXXVII
Příloha č. 26 – List Masopust 2.....	XXXVIII
Příloha č. 27 – List Velikonoce 1	XXXIX
Příloha č. 28 – List Velikonoce 2	XL
Příloha č. 29 – List Velikonoce 3	XLI
Příloha č. 30 – List Velikonoce 4	XLII
Příloha č. 31 – List Velikonoce 5	XLIII
Příloha č. 32 – List Velikonoce 6.....	XLIV

Příloha č. 33 – List Velikonoce 7	XLV
Příloha č. 34 – List Filipojakubská noc	XLVI
Příloha č. 35 – List Máje	XLVII
Příloha č. 36 – List Pout'	XLVIII

Přílohy

Příloha č. 1 – Masopustní průvod v obci Předslav, kol. r. 1970²⁵⁶

Příloha č. 2. – Masopustní průvod v obci Předslav, kol. r. 1970²⁵⁷

²⁵⁶ Foto autor.

²⁵⁷ Foto autor.

Příloha č. 3 – Masopustní průvod v obci Předslav, 2000²⁵⁸

Příloha č. 4 – Tradiční maska Bacchus, masopustní průvod obec Předslav²⁵⁹

²⁵⁸ Foto autor.

²⁵⁹ Foto autor.

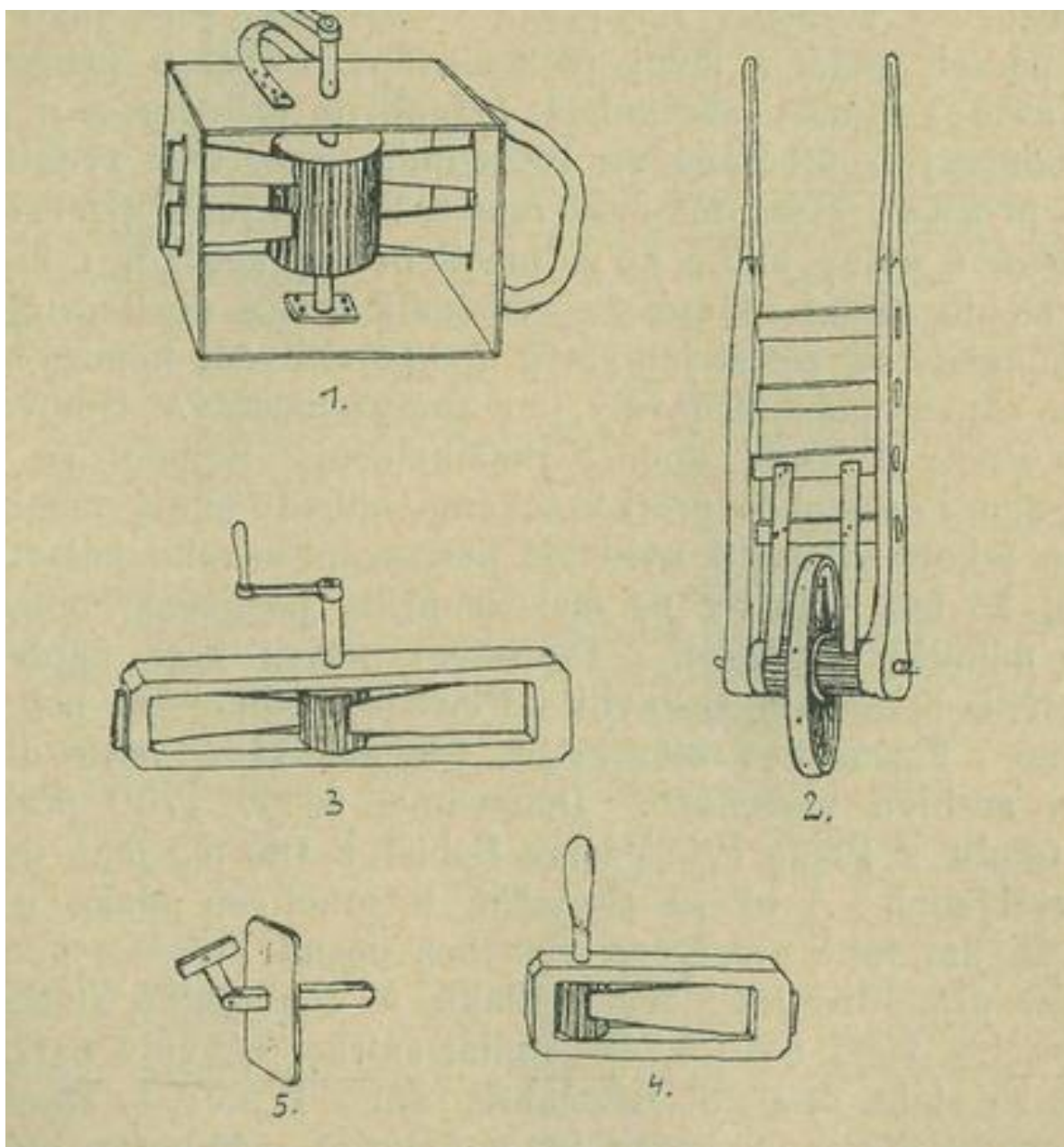
Příloha č. 5 – Tradiční maska kobyla, masopustní průvod obec Předslav²⁶⁰

Příloha č. 6 – Tradiční masky medvěd s medvěďárem, masopustní průvod obec Předslav²⁶¹

²⁶⁰ Foto autor.

²⁶¹ Foto autor.

Příloha č. 7 – 1. kocour, 2. trakař, 3.,4. řehťačka, 5. klapačka²⁶²

²⁶² Národní ústav lidové kultury – *Web Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici a zámku Strážnice* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.nulk.cz/ek-obsah/ceskylid/html/knihy/ceskylid20/texty/0180-0359.htm>>. [cit.19.05.2020]

Příloha č. 8 – Máj²⁶³

Příloha č. 9 – Máj s hranicí dřeva²⁶⁴

²⁶³ Foto autor.

²⁶⁴ Foto autor.

Příloha č. 10 – Stavění máje pomocí moderní techniky²⁶⁵

Příloha č. 11 – Stavění máje²⁶⁶

²⁶⁵ Foto autor.

²⁶⁶ Foto autor.

Příloha č. 12 – Tradiční pouťový průvod s obrazem Panny Marie Klatovské²⁶⁷

Příloha č. 13 – Klatovská pouť²⁶⁸

²⁶⁷ Soubor: Klatovská pouť 2009 a.jpg – Wikipedie. [online]. Dostupné z URL: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Klatovsk%C3%A1_pou%C5%A5_2009_a.jpg> [cit. 21.05.2020].

²⁶⁸ Foto autor.

Příloha č. 14 – Barborka²⁶⁹

Příloha č. 15 – Lucky²⁷⁰

²⁶⁹ Sucuri WebSite Firewall - Access Denied. *Sucuri WebSite Firewall - Access Denied* [online]. Copyright © 2019 Sucuri Inc. All rights reserved. Dostupné z URL: <<http://ziza.blog.cz/1012/barbora-4-prosince>> [cit. 21.05.2020].

²⁷⁰ Sv. Lucie – MŠ Veletiny. *MŠ Veletiny – Mateřská škola Veletiny* [online]. Copyright © 2020 MŠ Veletiny. Dostupné z URL: <http://msveletiny.cz/?tribe_events=sv-lucie> [cit. 21.05.2020].

Příloha č. 16 – Přepis rozhovoru s paní Marií Nachtmanovou

MN: *Jmenuji se Marie Nachtmanová, bydlím v Plzni, U Jam 23, ale bydlela jsme v Předslavi u Klatov. Narodila jsem se 18. 8. 1942 v Předslavi. A Jaruž je moje neteř a chce, abych jí vyprávěla, jak jsme prožívali dětství a mládí. Co budu vědět, tak tě řeknu.*

T: *Jak už jsme zmínila před začátkem našeho rozhovoru, v teoretické části své diplomové práce se zabývám projevy lidových tradic a obyčejů v průběhu roku. Začínám masopustem. Jak tedy probíhal masopust v době tvého dětství v Předslavi?*

MN: *Když jsem byla malá, tak se na masopust konal průvod po vsi. Chodilo se s maskama, jezdilo se s kočárem, vyhrávalo se. Chodili kominíci, chodili židí, rozhazovali peří, zmalovali tě. A to se chodilo od baráku k baráku, vždycky štamprličku, po celý vesnici, až se došlo do sokolovny. Tam se pak pohřbíval Bakus, odmaskovávaly se masky a vyhrála to ta nejhezčí. Takhle si to pamatuju od doby, co jsem chodila do školy, od nějakých 8-10 let a do té dospělosti.*

T: *Tyhle masopustní průvody se konaly který den masopustu?*

MN: *To bylo v ten den, kdy se konala masopustní zábava.*

T: *Vzpomněla by sis na další masky z průvodu?*

MN: *To jel kočár a byla nevěsta se ženichem a jelo se po vesnici. To se začalo od Krátkejš od hospody a jezdilo se po celé vesnici, až do cihelny, zadem až do sokolovny. A chodili kominíci, koza, medvědí, kobyly, drak a různý takový. A večer pak na zábavě s maskama to už byly různý. Moje mami třeba byla s tetou Jirkovských za masku, že byly půlka ženská a půlka chlap. A když šly spolu, tak byly chlapi a když se otočily, tak ženský. A nebo se chodilo za mimina, to chodili v pyžamech a honili táty po sokolovně a vždycky měli flašku s dudlíkem a měli v ní víno nebo rum. Nebo byla Sněhurka a sedm trpaslíků, to přišli večer, když začla ta zábava, tak přišli trpaslíci a nesli tu Sněhurku na nosítkách, položili ji doprostředka sokolovny, tám všichni brečeli, že je mrtvá, potom přišel ženich, políbil jí a Sněhurka vylitla. A nebo zase to byla babi, naše mami a ještě jedna taková, ona byla ze statku od Šiníci a měly takovej obrovskej kočár. A ona jim dělala mimino, naše mami, ta dělala jako tátu a babička tvoje dělala mámu. A přijely s takový kočárem, jak byly dřív, to mělo takový kola veliký a jely, ale nemohly vyjet do sokolovny, a tak se tam ten kočár snažily vytlačit, dojely na kraj a najednou vylitlo mimino, kočár se na ní převrátil, teď on ona měla takový jako podvíkačky. [smích] A pak v jedenáct hodin zatroubili no a bylo odmaskování. Toxí, někoho jsi poznala, ale někoho jsi nepoznala a když se potom odmaskovali, tak každej koukal, kdo to je. Bylo to moc hezký. A po odmaskování bylo pohřbívání Bakuse. Ale už si nepamatuju, když už jsem byla dospělá, že by chodily nějaký*

průvody. To už byly masky jenom v sokolovně, když byl ten bál maškarní, ale jako masky už nechodily potom. Protože ty lidi starý, který to rádi dělali, tak ty pomalu vymírali a ty mladší už to nechtěli dělat. Tam jak je teďka hospoda, tak *tám* byla hospoda u Kastlů i taneční sál, řezník *tám* byl, tak *tám* si pamatuju jako holka, že byly dětský maškarní zábavy. To si pamatuju, že jsme šla za srdičko, babička mi ušila takovou sukýnku, tady jsme měla nalepený srdička, náš Pepík [bratr] šel za kominika. Tam byla i večer ta zábava, ale potom se to zrušilo, *Kastlojc* se přestěhovaly, hospoda se uzavřela a dělalo se to u *Krátkejc*, ale moc dlouho ne, *tám* potom udělali kino, takže se to přestěhovalo všechno do sokolovny.

T: A v sokolovně taky pak byly i dětské maškarní zábavy?

MN: Jo, jo, byly. Ale to já už jsem moc *tám* nechodila, protože já jsem se vdávala ve dvaceti a pak jsem se odstěhovala sem, takže už jsem na ty šibřinky nechodila. Ale pamatuju si, že *tám* byly. Ono to bylo takový promichaný, že *tám* byli jak dospělí, tak děti. Byly *tám* děti, ale ne malý, ale jako už větší a i tak 15, 16 let, ty taky byli za masku. Ale pak se to úplně zrušilo, že ani ty šibřinky nebyly a byl pouze ten ples večer.

T: Vzpomináš si, že byste dodržovali i jiné tradice v rámci masopustního týdne?

MN: Ne, to ne, to si *nepamatuju*. Akorát že na masopust se pekly kobližky, šišky a *túto*, ale jinak nic.

T: Dodržovali jste následný čtyřicetidenní půst?

MN: Ne, ne, to se *nedrželo*.

T: Dobře. Když se posuneme v průběhu roku dál, tak dalším svátkem jsou Velikonoce, kterým předchází Pašijový týden, který doprovázejí nejrůznější tradice. Co se ti v souvislosti s Velikonocemi vybaví?

MN: No my jsme měli povinné náboženství a s *Velikonocema* se mi vybaví, že jsme museli chodit do kostela. A museli jsme ke mřížce a dostali jsme obrázek. A to se chodilo i v sobotu do školy a měli jsme povinné náboženství, to jsme ho měli i na vysvědčení, tak když jsme neměli ten obrázek, tak nás farář zřackoval. No tak já jsme vždycky babičce, když jsme nechtěla jít do kostela, ukradla ten obrázek. A před těma *Velikonocema* se chodilo s *jehnědama*, to farář světil ty jehnědy. To jsme se oblíkli za ministranty a pak se klečelo u Božího těla. Tam jsme klečeli a vždycky se střídali po půl hodině, ale to bylo tak do *tú* pátý třídy. Potom, když jsme začala chodit do měšťanky, tak už nebylo povinný náboženství, tak to už jsme potom nechodili.

T: Co se dál dělalo s těmi posvěcenými jehnědy?

MN: *To kolikrát jsme šly s mami mojí, a to se říkalo, že když polkneš tu kočičku, že budeš zdravá, tak my jsme šly z kostela, měly jsme posvěcený ty kočičky a tady za hřbitovem jsme každá tu kočičku spolcky. A to bylo něco strašného, to se tě přilepilo. To bylo něco hrozného. A pak se chodilo po vesnici, k příbuzným a každému jsi dala tu jehnědu a dostala jsi nějaký sladkosti, vece nebo pětikorunu.*

T: Když v tom Pašijovém týdnu začneme od Zeleného čtvrtka, tak docela rozšířený je zvyk, že by se mělo sníst něco zeleného. Dodržovali jste ho?

MN: *Ne, to ne, ale vím, že kluci chodili řehtat. Na Zelenej čtvrtek se začínalo ráno, to se chodilo už v 5 hodin, potom odpoledne a večer. No a na Bílou sobotu se chodilo vybírat. No kdo jim co dal. A potom si to kluci dělili. Na hřišti si dělili ty sladkosti, ty vejce a ty peníze. A to vybrali třebaš velkéj košík vajec. A chodili jen kluci, protože oni nás nechtěli. No my jim potom třebaš i ty vejce s holkama kradly, a nebo i rozbily, takový jsme byly zlomyslný, když nás nechtěli. [smích] Oni by se s námi museli dělit o peníze, a to oni nechtěli.*

T: A chodila jen jedna skupina?

MN: *Jo, jen jedna parta. To měli řehtačky nebo měli takový rumpály na kolečkách.*

T: A věděli jste, proč se vlastně chodí řehtat? Zajímalo vás, proč tahle se tradice dodržuje?

MN: *To se říkalo, že na Velikonoce odlítají zvony do Říma, a pak vždycky říkala babička, když začali zvonit na Bílou sobotu, že se vracejí zvony a my jsme se museli utíkat mejt do potůčku.*

T: Vzpomněla by sis na nějaké tradice, zvyky a obyčeje spojené s Velkým pátkem?

MN: *No vím, že se nesmělo dělat prádlo, jako třeba na Vánoce. To jsi nesměla mít pověšený prádlo. Ale s jinýma věcmá Velkej pátek spojenej nemám.*

T: A Bílou sobotu. S tou jsou například spojeny zvyky jako svěcení pokrmů, beránka, mazance?

MN: *Pamatuju si, že jsme chodili do kostela, ale že by se světilo, ten beránek nebo mazanec, to si nepamatuju. Ale pekli jsme je. To se u nás dělali velký mazance, ne malý, ale velký. A babička ještě dělala beránka a nazdobila ho čekuládkou a udělala oči. A vajíčka. Ty jsem barvila buď v cibuli nebo v trávě, v zelený, a nebo jsme si u Ziků koupili obtisky a lepili jsem si to obtiskama. A děda vždycky naváděl Pepíka, ať vyhodí to vejce tady na cestu, ať zkusí, jestli se mu rozbije. A on ho vždycky vyhodil a ono se mu rozbilo a on pak řval. [smích] Tam jsme si nejvíc hráli*

u potůčku, ~~tám~~ na paloučku. ~~Tám~~ jsme chodili vyhazovat vejce. A ty hnědý jsme si taky vyškrábávali. A pak, když jsem byla větší, tak jsme měli pomlázkovou zábavu, to jsme měli v sokolovně. To jsme měli my mládežníci na starosti. Udělaly se plakáty, kluci je rozvezli po vesnici a my holky jsme to připravily.

A na máj nám udělala mami věneček z bílých kvítků, ten se dal na talíř a chodilo se po vesnici a zvalo se na májovou a dělali jsme kyticíky a do ~~každýho~~ baráku jsme šli a dali tu kyticíku. A když byl konec ~~tý máje~~, tak se porážela májka a dražila se. No a ten věneček se taky dražil. ~~Kterej~~ kluk dal nejvíc peněz pro tu holku, tak ho ta holka jako vyhrála. Tenkrát náš Pepík dal stovku a já jsme ten věneček vyhrála. To jsme měla potom sólo a tancovalo se. A ten věneček jsem pak měla ~~celej rok~~ ~~pověšenej~~ na mašliče na zdi.

T: Když už jsme se dostaly k 1. máji, s tímto datem, respektive s večerem, který mu předchází, jsou spojené hned dvě tradice. Jedna je stavění máje a druhá je spojená s Filipojakubskou nocí a pálením čarodějnic.

MN: To jsme neměli, to se u nás nedělalo. To se jenom stavěla máj.

T: A ten věneček?

MN: S tím se chodilo až ke konci máje. Ale 30. března se stavěla máj. To se porazil strom, odnesl se do statku, ~~tám to kluci~~ ~~vostrouhali~~, my jsme to ~~vyčepili~~, věnec jsme upletli a pak celá vesnice stavěla májku. Ručně, a traktor pak přijel a zvedali to pomalu. A vždycky ~~Věna~~ ~~Měsíčkojck~~, to bylo pokaždý, vylez až nahoru na špičku a ~~tám~~ ~~dával~~ praporek. A pak jsme leželi u ~~tý májky~~ nebo u pomníku, aby nám ji někdo neukrad. Protože když by ti někdo ukrad tu májku, to byla potupa pro tu vesnici. A naši ~~kluci~~ jezdili po vesnicích a kradli jim ty májky. A my pak měli třeba deset májek, jenom těch špiček, okolo máje nastavený.

T: Oblíbeným zvykem bylo taky chodit během májové noci psát vzkazy před domy.

MN: No jéje! To ~~kluci~~ ~~chodili~~, my ~~ne~~. Čmáralo se na cesty a na vrata. Různý srandy, nebo vyznání lásky. A nebo tě ten kluk postavil májku, protože tě miloval. Ale těch se u nás moc nestavělo těch májek. Víc se psalo na vrata a na cestu. To už jsem byla dospělá, když jsme hlídali, to mně bylo nějakých 17, 18 let. A to jsme leželi, kluci koupili pivo, my jsme měly jako holky ~~nejakžý~~ ~~čůčo~~ víno za dvacetikorunu, měli jsme oheň a hlídali jsme máj, aby nám ji někdo neukrad.

T: A stalo se někdy, že by ji v Předslavi ukradli?

MN: Na když byla půlnoční, to bylo takový krásný. Když jsme šli a padal sníh a bylo ticho. Už před večeří jsme s babičkou chodily na hřbitov, dávat stromeček. A teď jsme tam přišly, kostel byl osvícený, na každém hrobě svíčky, to bylo tak krásný. [...]

A potom když byla ta půlnoční, varhany hrály, no bylo to hezký. Ale v Předslavi byla půlnoční tak pětkrát, potom byl farář v Měčině. Když byl ještě v Předslavi, tak byla tam. Ten bydlel na faře, ale potom odešel a pak jezdil měčínskéj. Ale ten už pak na půlnoční přestal jezdit.

T: Chodilo hodně lidí na půlnoční?

MN: No jéje. Z Kamejku, z Otína, to chodili, třeba měli lucerny a po kolena ve sněhu, to bylo kolikrát hromadu sněhu. A nebo z Makaloy, z Nedaniček. Přijeli s koňma na saních a ty nechali na škarpe stát, dali jim tám seno a šli na půlnoční. No bylo to hezký, takový zvláštní, no vánoční. Tedko je to takový úplně obyčejný. Každý má všechno, děti neví coby. My jsme si lehli s Pepíkem u stromku a koukali jsme na světýlka jak blikaj a s prskavka jsme šli vždycky ven před barák, abysme něco nezapálili. A když mami dělala tu čekuládu, tak jsme ty formičky dávali do sněhu, aby to rychle ztuhlo. Mělo to tu atmosféru a bylo to krásný. Mělo to svý do sebe. A byli lidi k sobě úplně jiný. [...] Taký chodili pravidelně na Štědrý večer návštěvy. To chodila tvoje babi, Jirkovskéjch, Eman Krátkejš s manželkou. Vždycky po večeří jsme se sešli. Buď se hrály karty o desetníky, nebo se povídalo do půlnoci, a pak se šlo na půlnoční, když byla. A pak když jsme šli ze hřbitova, tak bylo všude bílo a ten sníh se tak třpytil, měsíc svítil a to ticho. To mělo takovou vánoční atmosféru. A bylo to krásný. [...]

T: Když by sis měla vybavit i ty další vánoční svátky, máš je spojené s nějakými tradicemi? Nebo něčím, co ti utkvělo v paměti?

MN: To chodily návštěvy, ale většinou všichni chodili k nám. To se říkalo, že jdou na hrátky. To se chodilo i v létě. To jsme seděli pod duhama, tam jsme měli udělanou houpačku. Tam se sedělo, babička zašivala, já jsme se tam houkala. To bylo úplně něco jinýho. [...]

T: Když se ještě vrátíme k Vánocům, vzpomněla by sis, kdy jste odstrojovali stromeček?

MN: To bylo až na Tři krále. A nesmělo se ze stromečku až do Tři králů ujídat ty sladkosti, ale my jsme to stejně kradli. A nejvíc děda náš. Ten měl rád právě tu domácí čekuládu. Ten ji vždycky krad a strkal si to pozlátko pod polštář a babička vždycky když stlala, tak začalo všude lítat to pozlátko. Já ji neměla ráda, ona byla ta domácí čekuláda moc sytá.

Ale jinak u nás Tři králové nechodili. Já si to teda nepamatuju. To jen jednou, to se přistěhovali nějaký lidi na statek, a to spíš přišli žebrot než na Tři krále. Oni měli asi sedm dětí a tv tři nebo

čtyři tenkrát přišly, ale to přišly spíš jako žebrat. Ale na dveře se psalo Kašpar, Melichar, Baltazar. Ale jinak si to nepamatuju, že by se chodilo. [...]

T: Když jsme společně prošli celý rok, zajímalo by mě, které tradice dodržíš dodnes, a jak se proměnil tvůj vztah k tradicím od dětství po současnost.

MN: Teď už jsem sama, tak toho už moc nedělám. Jedna z mála věcí, kterou dodržuju je, že na Vánoce prostírám pro čtyři, jako když jsme byli všichni. A když byli kluci malý, tak jsme na svátky, třeba na Velikonoce jezdili do Předslavi k babičce. Ta pekla beránka a mazanec a barvili jsme vajíčka, nebo jsme u Zikou koupili ty obtisky. A barvili jsme v cibuli, v červený cibuli a nejlepší byly bílé vejce. I když jsme ale jezdili k babičce, tak jsme dělala Velikonoce i doma. Barvila jsme vajíčka a pekla beránka a mazanec. Ale teď už to nedělám. Dřív mě to hrozně bavilo. Jak na Velikonoce, tak na Vánoce, vyčepit celý byt. A taky si pamatuju, že se za každou obrázek a na záclony dávala větvíčka jedličky.

T: Proč se to dělalo?

MN: To nevím, ale ta jedlička voněla. To když jsi přišla do toho bytu, tak to bylo krásný. I stromeček jsme mívali jedličku, ale pak začaly smrky, ale hrozně opadávaly. I tadý v Plzni jsme pak měli smrk, ale to když se topilo, tak to hrozně rychle opadalo. Pak jsme měli borovici, a pak jsme měli umělej. I já ho teď mám, ale už jsme si řekla, že ho letos ani vyndávat nebudu. Já i všechny ozdoby už dala vnučkám. Už mě to nebaví, když jsme sama. [...] Když jsou děti malý, tak je to hezký, pak když už jsou dospělí, tak už ti to moc neříká. I počasí je teď na draka. To když jsme byli malý a probudili jsme se a všude byl sníh. To si ještě pamatuju, to byla taková tradice, že se chodilo obvazovat stromy, aby nezmrzly a muselo se dávat zviřátkom. Seno a jablka. To třeba Petr [syn] dodrzuje dodnes. [...]

Příloha č. 17 – Přepis rozhovoru s panem Václavem Drozdou

VD: *Jmenuju se Václav Drozda, Jaruška je moje vnučka. Narodil jsme se 26. 6. 1946 v Klatovech. V Klatovech žiju celý život, chodil jsem tady do základní školy, pak jsem dělal, tenkrát se to jmenovalo jedenáctiletá střední škola, teďto je to gymnázium, a pak jsem šel na Vysokou školu zemědělskou do Budějovic, ale ve třetím ročníku jsme si řek, že tohle dělat nebudu a odešel jsem zpátky do Klatov. A šel jsem do učení na televizního mechanika.*

T: Jak jsme zmínila před začátkem našeho rozhovoru, v teoretické části své diplomové práce se zabývám projevy lidových tradic a obyčejů v průběhu roku. Když si vzpomeneš na své dětství a mládí v kontextu dodržování tradic, zvyků a obyčejů, co se ti vybaví v souvislosti s masopustem? Slavil se v Klatovech masopust?

VD: *Ne, v Klatovech nic takového nebylo. Tady jediný veřejný oslavy byly 1. máj, potom byla Klatovská pouť a na podzim oslava VŘSR. To byly jediný oslavy, který se v Klatovech dělaly. Občas se dělaly v Klatovech na stadionu takový armádní přehlídky a jinak nějaký veřejný oslavy, vůbec se nic nedělalo.*

T: Takže v souvislosti s masopustem jste ani doma nedodržovali žádné tradice?

VD: *Ne, to ne, vůbec.*

T: A ani dětské maškarní zábavy, nebo maškarní plesy se nepořádaly?

VD: *To byly maškarní zábavy pro děti, ale na Mikuláše.*

T: Dobře, k tomu se ještě dostaneme. Když se z tvého dětství přesuneme do dospělosti, to ses přestěhoval do Předslavi. Jak jste masopust slavili tam?

VD: *Od roku 1966, to jsem byl prvně u muziky v Předslavi*

T: A ta tradice masopustních zábav už tam byla zavedená?

VD: *Ano, to už tam bylo zavedený. Byly tam ty masopustní zábavy, pouťová, mysliveckej bál a sokolskej bál.*

T: Pořádaly se v rámci masopustu také masopustní průvody?

VD: *Jo, to bylo. To organizovali dohromady sokolové a hasiči.*

T: Vzpomněl by sis třeba na nějaké masky, co chodily v průvodu?

VD: *Tak asi jako teď. Moje maska byla po dlouhý léta policajt. [smích] Bakus byl, kobyla, klapačka, medvědí, kozy. Pak tam byli holiči, doktoři. Pořád to samý. To se nemění.*

T: Jak často se tyto masopustní průvody pořádaly? V současné době je to jednou za dva roky.

VD: *Jo, to bylo taky tak.*

T: A tvoje maska byla tedy policajt.

VD: *Jo, vždycky jenom policajt.*

T: Dodržovali jste v rodině i nějaké další tradice, například spojené s náboženským významem masopustu?

VD: *Ne, to vůbec. To jsme ani neznali.*

T: Dobře. Další úsek roku z pohledu lidových tradic mám nazvaný „Jaro a podletí“. Jako první se zabývám Velikonocemi. Jak jste slavili Velikonoce tady v Klatovech, když jsi byl dítě?

VD: *No tak, to bylo všechno na popud babičky ~~Maxy~~, jinak ~~bysme~~ asi nedělali nic. Protože babička Drozdová, ta byla ateistka. Takže já jsem musel, z donucení teda, s těma ~~větvíčkama~~ jsem chodil do kostela. Jehnědy. To se světily.*

T: Když je farář posvětil, co se s těmi jehnědy pak dělalo?

VD: *No pak jsme to měli taďy doma na stole. Ale ~~myslím~~, že jsem byl asi jenom dva roky takhle s ~~nima~~.*

T: Kolik ti bylo let?

VD: *Asi 5, 6. Když jsem chodil do první třídy a rok předtím.*

T: Vzpomněl by sis, jaké tradice jste dodržovali přímo u vás doma? Barvení vajíček, pečení mazance a beránka, pletení pomlázky?

VD: *~~Nepamatuju~~ se. To jsme nic z toho nedělali.*

T: A potom v dospělosti, když jsi byl v Předslavi?

VD: *No, tak ~~tám~~ se to dodržovalo v rámci celý ~~tj~~ obce. Ale takhle doma, to si to spíš ~~nepamatuju~~. Někdy jsem si upletl pomlázku.*

T: Měly pro tebe Velikonoce nějaký křesťanský význam? Chodil jsi například na velikonoční mše?

VD: *Do kostela jsem chodil, asi tak v první, ~~druhej~~ třídě. Do toho na náměstí [Kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Ignáce z Loyoly] to si ~~pamatuju~~, že jsme ~~tám~~ stáli na tu mši.*

A potom se korzovalo kolem náměstí. To se chodilo do toho oběda a pak se šlo oběd a tím to končilo.

T: Který den velikonočních svátků tohle probíhalo?

VD: *V neděli. Ale to bylo v každou neděli.*

T: Velikonocům předchází tzv. Pašijový týden. Každý den je pak spojen s nějakým zvykem nebo tradicí. Například na Zelený čtvrtek by se mělo jíst něco zeleného, na Velký pátek by se nemělo hýbat se zemí nebo prát a všeset prádlo, atp. Dodržovali jste něco z toho?

VD: *Možná, že na Zelenéj čtvrtek jsme měli něco zelenýho a něco o tom prádle bylo. To dodržovala babička. Že neprala.*

T: Co další tradice, jako barvení vajíček, pečení beránka a mazance a pletení pomlázky? Dodržovali jste tady v Klatovech v době tvého dětství něco z toho?

VD: *Nepamatuju se, že bysme něco z toho dělali. Mami ani tatí na to nebyli. Možná, že ty vajíčka mami barvila.*

T: Nevzpomněl by sis, jestli se po Klatovech například chodilo řehtat?

VD: *To si nepamatuju, ale myslím, že spíš ne. Já jsem určitě nechodil.*

T: Můžeme se tedy přesunout k další události spojené s lidovými tradicemi, a to je 1. máj. Ten je spojen hned se dvěma událostmi. Stavění máje a pálení čarodějnic. Dodržovala se některá z těchto tradic v Klatovech?

VD: *V Klatovech na náměstí byla májka. Ale to pálení čarodějnic, to jsem neznal. To jsem prvně viděl až když jsem byl v Budějovicích na škole. Ale tady v Klatovech se to nedělalo. Na 1. máje si pamatuju jako z dětství, že se chodilo na průvody. To se řadilo u soudu. To jsem byl malej, máma mě oblíkla do pěkných šatiček, pak si pamatuju na ty fábory a plakáty červený a ty plakáty na tyčích. Marxe, Engelse, Lenina, Stalina, Gottvalda. Já jsem chytil mámu za sukně a začal jsem křičet: „Mami, poj domů, munistí jsou!“ [smích] Protože jak se začalo doma mluvit o komunistech, tak všichni měli takovej vyplašenej výraz v obličejí, a tak jsem si komunistu představoval jako čerta. [smích]*

T: Takže máš oslavu prvního máje spojenou převážně s prvomájovými průvody?

VD: *To víš, to komunisti všechno zničili, ty tradice. Ty to záměrně utlumovali. A protože všichni měli strach, tak se to nedodržovalo. Možná někde v rodinách. Ale protože moji rodiče, táta i máma byli ateisti, tak jsme to nedodržovali.*

T: *Ale říkal jsi, že májka se na náměstí stavěla. Doprovázela to nějaká společenská akce? Hudební zábava, divadelní představení?*

VD: *Ne, to ne. To až pak po revoluci. Možná, že něco bylo, když se začal uvolňovat komunistický režim v šestašedesátém roce, ale potom v osmašedesátém to zase všechno zakázali.*

T: *Jak tedy vypadaly oslavy 1. máje v Klatovech po roce 1989?*

VD: *No, ono se prakticky nic nezměnilo. Akorát to bylo takový přátelštější. Bylo na tom vidět, že už to není násilně dělaný, že to lidi dělají ze svý vůle, a tak nějak nevázaně. Postavila se májka, a potom hlavně začaly ty folklorní tance. Ten soubor Šumavan tam tančil. Tam udělali podium a tam se tančilo.*

T: *Jak jsi vnímal oslavu 1. máje, respektive večer a noc ze 30. dubna, v dospělosti, když jsi bydlel v Předslavi?*

VD: *Tam se dělalo i to pálení čarodějnic. To organizovali hasiči a sokolové dohromady, protože to byli ty samý lidi. Ale nepamatuju se, že by se do té revoluce tam sedělo u ohně. To jenom kluci mladý tam seděli a hlídali. Ale myslím, že ta tradice podřezávání májek, že to se drželo tak do sedmdesátého roku. To už pak skončilo. Ale nepamatuju si, za celou dobu, co jsem byl v Předslavi, že by ji někdo podříz. Protože tam to bylo strašně riskantní, ta kterou stranu by padla. On měl každej strach. V Předslavi byla vždycky nejvyšší májka, strašně velká. A tím pádem hrozilo nebezpečí, že dojde k neštěstí.*

T: *Vždycky stála na hřišti u sokolovny, jak je tomu dodnes?*

VD: *Vždycky. A stavěla se ručně. To se sešli skoro všichni chlapi z vesnice. Jeden tomu musel velet, to byl obyčejně starej Janoušek, a nebo Tesař. Na to byl takovej systém podpěrných kůlů a vždycky ten jeden musel zavelet, máj se nadvzdla a podložila se. A zase se nadvzdla a podložila. To byly takový vidličky z kůlů, a to se vždycky podstrčilo pod ten kmen.*

T: *Jak vysoká bývala předslavská máj?*

VD: *Přes 20 metrů určitě. A vždycky jenom smrk, protože je záruka, že je rovnej. A ozdobená byla špičkou a hadem a věncem.*

T: Co takové to tradiční psaní na vrata a silnice, chodilo se psát?

VD: *Tady v Klatovech to nebylo vůbec, ale když jsem přišel do Předslavi, tak se chodilo vždycky. Každý rok. Ale já už jsem na to byl starej, to už jsme nechodil. To byly docela někdy vtipný nápady, ale to už dneska není. To je takovej brak, co píšou.*

T: Doprovázela nějaká společenská událost také kácení máje? A kdy se kácela?

VD: *Většinou, co si pamatuju, tak se máj dávala do dražby na pouťovou zábavu. Vždycky jedna cena z tý tomboły tak byla májka. Tak ten dotyčný si ji pak nezávisle kdy pokácel. [...] A já ji jeden rok dostal jako svatební dar. A musel jsem si ji podříznout. [smích]*

T: Můžeme se rovnou přesunout k pouti. Kdy se v Předslavi slavila pouť?

VD: *Pouť byla vždycky první víkend v květnu a ta druhá pouť byla někdy v červenci. Ale ta se pak už neslavila. Tak první jo, to se pořádala ta pouťová zábava a pekly se koláče.*

T: Když se ještě vrátíme do tvého dětství v Klatovech, kdy a jak se tady slavila pouť?

VD: *Klatovská pouť, to byly jenom kolotoče, nic jinýho tady nebylo.*

T: V dnešní době je součástí Klatovské poutě také průvod se zázračným obrazem Panny Marie Klatovské, který odkazuje na veřejné představení tohoto obrazu z roku 1685. Bylo tomu tak i v době tvého dětství a mládí?

VD: *Ne, to nebylo. To myslím, že pak začlo až po revoluci. Předtím si nepamatuju, že by to bylo.*

T: Takže máš pouť spojenou pouze s kolotoči? Kde tady v Klatovech stávaly pouťové atrakce?

VD: *U pazderny [V současné době mezi ulicemi Franty Šumavského a Nádražní.], pak na buzerplacě u kasáren [V současné době víceúčelový prostor mezi ulicemi Mayerova Čapkova.], a pak za Beránkem [V současné době ulice Za Beránkem]. Ale nejčastějš to bylo u pazderny, kde je dneska ČSAD. [...] Jinak z tý poutě nic jinýho nebylo, než pouťová zábava v sokolovně a kolotoče. Jinak vůbec nic.*

T: V dnešní době je součástí Klatovské poutě také Mezinárodní folklorní festival. Vzpomínáš si, že probíhal již v době tvého dětství a mládí?

VD: *Jo, ale to bylo vždycky na toho 1. máje. A dva dny to trvalo.*

T: Pekla tvoje maminka na pouť koláče?

VD: *Jo, to pekla. [...]*

T: Můžeme se tedy přesunout k zimnímu období. A to rovnou do adventu. V advent je hned několik svátků, které doprovází lidové tradice. Svátek sv. Barbory, Mikuláš nebo sv. Lucie.

VD: *Slavil se pouze Mikuláš. Ten se dělal v rodinách i ve škole i jako veřejně byly takový maškarní zábavy. To se děti oblíkly do kašpárka, do námořníka, holky čarodějnice, princezny. Děti t~~ám~~ přednášely básničky. [...]*

T: Probíhaly také Mikulášské obchůzky po domech?

VD: *To bylo velice oblíbený. My jsme vždycky s mámou vyběhli a běhali jsme za n~~ima~~, protože to mě strašně bavilo ty a~~ndělci~~ a tak.*

T: A přišli pak i k vám do bytu?

VD: *Ne, to si n~~epamatuju~~, že by někdy někdo přišel. To my jsme potom šly k babičce Drozdů, tátovo mámě, tam byl strejda Pepa a jeho sestry dvě. K nim jsme pak chodili na Mikuláše. Ale domů k nám že by přišel čert, to si n~~epamatuju~~.*

T: Dostával jsi nějakou mikulášskou nadílku?

VD: *Jo, to babička Drozdů nám vždycky něco dala.*

T: Kromě mikulášské obchůzky se v lidové tradici objevovaly ještě obchůzky barborek a l~~ucek~~. Zažil jsi během svého dětství tyto obchůzky?

VD: *To vůbec n~~eznam~~. O tom jsem nikdy ani neslyšel.*

T: Můžeme se tedy přesunout do období Vánoc. Čím pro tebe začínaly Vánoce?

VD: *To byl akorát ten Ště~~drej~~ den. To vždycky přišla babička Max~~ů~~ s dědou, a d~~ruhej~~ den pak přišla babička Drozdů. A p~~amatuju~~ si, že jsem vždycky užídal č~~ekuládu~~, tu tmavou. A táta měl rád tu plněnou, ale tu já jsem nesnášel. [smích] A na stromečku si máma vždycky hrozně zakládala. Ta si s ním vyhrála. Ten musel b~~ejt~~ prvotřidní, 100%. Ozdoby jsme měli foukaný, koule, špičku to muselo mít foukanou no a vždycky svíčky. Akorát strejda Drozda, to byl t~~akovej~~ kutil, tak ten si udělal žárovičky. Ale my jsme měli vždycky svíčky. A jednou tady byl na Vánoce strejda Franta [bratranec], my jsme nějak blbly, stromeček porazili a on chytil. [smích] A bylo po stromečku.*

T: Dodržovali jste nějaké další tradice spojené se Štědrým dnem, jako například půst?

VD: *Ne, to vůbec ne.*

T: Co jste tedy měli k jídlu?

VD: *Přes den byl kuřba a večer ryba, salát. Ale jinak tradice žádný. Žádný krájení jablka, házení pantoflem, nic takovýho. Najedli jsme se a šli jsme ke stromečku.*

T: Chodili jste na půlnoční?

VD: *Myslím, že ne.*

T: Jak se pro tebe změnil význam Vánoc a způsob jejich slavení v dospělosti?

VD: *Prakticky nijak. Za celou tu dobu komunismu to bylo pořád stejné. A pak prakticky i po té revoluci. To byl takovej stereotyp. My už jsme to vlastně skoro neznali nějaký ty tradice. Takže jsme ani nic nedodržovali. To lití olova nebo rozkrajování jablka, to jsme nedělali.*

T: Jak prožíváš Vánoce v současné době?

VD: *Vlastně taky nic moc neděláme.*

T: Dostali jsme se až na konec roku. Máš Silvestr a Nový rok spojeny s nějakými tradicemi?

VD: *To se dělaly různý zábavy. Tady v Klatovech v Hotelu Centrál, a pak na vesnicích v těch hospodách. Ten Silvestr se držel. Ale na Nový rok si nepamatuju, že by se něco dodržovalo.*

T: Na závěr bych tě chtěla poprosit, abys shrnul to, jak se v průběhu tvého života proměnily lidové zvyky, obyčeje a tradice.

VD: *Já si myslím, že za mého mládí byly ty tradice tak utlumený, že prakticky nebylo nic. Myslím, že teď je to v daleko větší míře, než to bylo za mého mládí. V těch padesátých letech, veškerý ty církevní oslavy a svátky byly násilně tak utlumený, že z toho zůstal akorát ten Mikuláš a ty Vánoce. Ale i ty Vánoce se snažili s tím dědou Mrázem utlumit. To Ježíšek nebyl. [smích] I když nemůžu spolehlivě říct, jestli jsme opravdu nic z těch tradic nedodržovali, nebo si to spíš nepamatuju, ale zase si říkám, že by mi to asi utkvělo v paměti, kdybychom to dodržovali. Ono to bylo daný taky tím, že mamí celý moje mládí pracovala v krámu. No tenkrát se dělalo v obchodech do 6 hodin, no a pak přišla domů, ulítaná, utahaná a byla ráda, že je ráda. A na nějaký tradice neměla pomyšlení. I na Štědrý den se prodávalo až do 4 hodin. Tak čopá mohla dělat za tradice. [...] Ale mělo to i svoje výhody, že dělala v těch potravinách, protože jsme neměli nedostatek. My jsme měli vlastně všechno. Oříšky, pečený kaštany. Ty byly tenkrát úplně jiný než dneska. Dneska už to za nic nestojí. [...]*

To ještě když děti chodily na náboženství, tak těch tradicích něco věděly. Ale potom už ty starý, který to učili už zemřeli, a tím pádem to skončilo. A pak hlavně záleželo na starostovi té obce a učiteli. Protože po té válce už farář nezasahoval do té obce. To byl pan učitel, starosta a potom ten největší statkář. To byli takový vůdčí osobnosti té obce. Podle nich se to všechno dělalo.

Ale po té válce se to všechno utlumilo. To jsme strašně často slyšel od těch, co prožili třeba i tu 1. světovou válku, protože když jsem byl jako dospívající, tak jich spousta ještě žila, tak ta 1. světová válka je hlavně v té výře utlumila. Protože oni viděli, že farář žehná na jedné straně těm vojákům a jim žehná i na té druhé. A pak, co si ten pánbůh má vybrat? Komu dá ten život a komu ho veme? Tak potom to, co přišli z té 1. světové války se na tu církev vykašlali. Přestali tomu věřit.

Ale v dnešní době mi přijde, že se spousta těch tradic vrací. Taký proto, že už to není řízený tím státem. Tenkrát se o tebe ten stát jako by postaral, poskytnul ti jakoby všechno. Když jsme tenkrát stavěli, tak jsme dostali tu nenávratnou půjčku. Sice to nebylo moc, ale dneska ti nedá nikdo nic. Žádný výhody nejsou. Podnik ti poskytl auto, akorát naftu jsi platil. Dneska tě nedá nikdo nic.

Příloha č. 18 – Přepis rozhovoru s Mgr. Alenou Kroupovou

AK: Jmenuji se Alena Kroupová, narodila jsem se 14. 10. 1959. Pocházím z Němčic u Klatov. Vystudovala jsem Pedagogickou fakultu v Plzni a v podstatě celou svou profesní kariéru působím na malotřídní škole v Předslavi. Kromě jednoho roku, kdy jsem učila v Měčíně.

T: Do mé diplomové práce bych ráda zaznamenala projevy lidové kultury v Němčicích, které samozřejmě spadají pod obec Předslav, a také do oblasti Klatovska, kterou se v této souvislosti zabývám. Když tedy zavzpomínáš na své dětství a na to, jak jste tradičně slavily festivity v průběhu roku? Začni prosím od masopustu.

AK: V Němčicích nebýval masopustní průvod, alespoň si to tedy ~~nepamatuju~~. Ale pravidelně bývala masopustní zábava. A protože jsem bydlela vedle hospody, tak si ~~pamatuju~~, jak večer vždycky vynášeli ~~Bakuse~~. A toho vždycky ti veselí účastníci tancovačky někde pohodili a on tam třeba ležel pak i ~~tejdén~~ někde ~~pohozenej~~. Byl to normálně jako člověk, ~~tlustej, vycpanej~~. A působilo to dost děsivě. A protože jsem se toho v dětství bála, proto mě ta masopustní zábava pak nikdy nelákala. I potom, když už jsem jezdila do Plzně do školy a vstávala jsem ve 4 na autobus, tak třeba u nás u garáže byl ten ~~bakus~~ ~~položenej~~ a ležel tam třeba dva dny. A ležel tam a já musela kolem něj za tmy projít. Mám spíš takovou negativní vzpomínku. Takže já jsem to moc ráda neměla. Ale ta vesnice tím strašně žila. Byly tam ty tradiční masky. Nejvíc asi řádili kominíci. Ty běhali, dělali ~~lidskej řetěz~~, běhali přes židle, přes stoly, oknem ven vyskakovali a zpátky ~~dveřma~~. A ~~Bakus~~ byl pak vždycky v rakvi, a pak šel průvod za rakví. Byly předem domluvený role, kdo bude před rakví, kdo bude za rakví plakat. Pak byl někdo, kdo měl smuteční proslav a tak. Měli to skutečně promyšlený a dodržovalo se to.

T: Takže masopustní průvod se nekonal, ale byla pouze masopustní zábava.

AK: Ano.

T: Vzpomněla by sis na nějaké další masky?

AK: Medvědi byli určitě, ženich, nevěsta, koza. [...]

T: Dodržovali jste přímo doma některé tradice spojené s masopustem?

AK: Maminka na to vždycky dost dbala, že se snažila vždycky něco zařadit. Ale třeba ohledně půstu, co měl po masopustu následovat, tak to jsme nedodržovali. Taký proto, že jsme měli doma řeznictví. [smích]

T: Když se přesuneme do období Velikonoc a do Pašijového týdne, jaké tradice s ním máš spojené?

AK: Jako dítě jsem chodívala řehtat. Chodili jsme vždycky celá vesnice, celá parta. Chodili jsme ráno ve 4 prvně, ~~aby~~ jsme to stihli obejít tu celou vesnici, než pojedeme v půl 7 do školy autobusem. To jsme chodili poctivě. Pak jsme přijeli ze školy, šli jsme zase, a pak jsme šli ještě večer. Takže jsme chodili třikrát denně, a i za tmy. Přesto to bylo fajn. Pak jsme taky chodili do kostela. To ještě dřív, než jsem chodila na to řehtání, tak jsme musela chodit do kostela, posvětit ty větvičky, ty jehnědy. A ~~vím~~, že jednu větvičku jsme pak dávali na hřbitov, maminka k nim ještě dělala kytky z krepáku. Pak jsme jednu píchli do záhonu, ale co jsme dělali s těma dalšíma, to ~~nevím~~. Ale když se přenesu do dnešní doby, tak nám tyhle větvičky občas přinesou děti do školy, a to je pak dáváme třeba za trám, protože se říkalo, že je to ochrana před bleskem. Ale když se ~~vrátím~~ do dětství, tak jsme samozřejmě barvili vajíčka v cibuli, nebo jsme na vajíčko dali lístečky a zabalili to do punčochy, a pak to obarvili v cibuli. Nebo jsme dělali i barevný vajíčka s ~~obtiskama~~. Na to maminka hodně dbala. Beránek pekla, mazanec, nádtvku.

T: Ještě se na chvíli vrátím k tomu řehtání. Chodili společně dívky i chlapci?

AK: Vždycky chodili holky i kluci a někdo z těch starších tomu vždycky velel. ~~Myslím~~, že jsme chodili všichni spolu, protože v Němčicích nebylo tolik dětí, aby mohli chodit jen kluci.

T: Jaké další tradice jste doma dodržovali v souvislosti s Velikonocemi?

AK: Na Zelený čtvrtek vždycky muselo být něco ~~zeleného~~ k jídlu, na Velkéj pátek se nesmělo ~~hejbat~~ se zemí, pak prádlo se nesmělo ~~věšet~~.

T: A zajímalo tě v dětství nebo v mládí, proč se to vlastně dělá?

AK: Já jsem se tomu jako dítě vlastně dost vzpouzela tomu, proč. Protože jsem jako dítě musela chodit na náboženství a já jsem tomu jako dítě nevěřila. Já jsem tam prostě musela a farář si nás kupoval hezkými obrázky. Ty teda byly hezký. Dával nám taky bonbony, nešetřil na nás. Ale já jsem nevěřila tomu, co nám říká.

Pak v jeden ten velikonoční svátek, ale už si nevzpomínám, ~~ktorej~~ den to byl, šel průvod dětí kolem kostela, měli všichni právě ty větvičky a farář jim je pak posvětil. Ta mše byla vždycky poměrně dlouhá, a pak se vyšlo z kostela a chodilo se kolem.

T: Co se dělo o Velikonočním pondělí?

AK: To si ~~pamatuju~~, že jsme museli mýt vždycky něco ~~novýho~~ na sobě. Pak jsme taky chodili vyhazovat vejce, jako děti. Házeli jsme je přes dráty ~~elektrického~~ vedení a měli jsme radost

z toho, když nám dlouho vydrželo nezoržitý. To jsme se vždycky sešli celá vesnice a házeli jsme vejce.

T: Chodili k vám na Velikonoční pondělí taky koledníci?

AK: Jo, to chodili. To jsme jim vždycky dávali vajíčka a možná mamina nějaký peníze. To i když jsme chodili řehat, tak jsme dostávali vajíčka. Naše mami byla ale jediná, kdo nám dával barvený. Jinak jsme dostávali syrový. Pak bonbony, ale těch bylo poskromnu, to úplně minimum a nějaký peníze.

T: Jak jsi velikonoční svátky prožívala v dospělosti?

AK: Když jsem se vdala a přestěhovala se do Předslavi, tak vím, že mě překvapilo, že tam chodily řehat i malý děti. My v Němčicích měli danou nějakou věkovou hranici. A v Předslavi chodily úplně malý děti, co vlastně sotva chodili, dokonce se tam tlačili i kočárky. To bylo takový zvláštní. [...]

T: Když se posuneme v průběhu roku dál, dostáváme se k 1. máji a k Filipojakubské noci a pálení čarodějnic. Jaké tradice se v Němčicích dodržovaly v souvislosti s těmito svátky?

AK: Nepamatuju se, že by se dělalo pálení čarodějnic. Stavěla se máj, ručně, ale to hlídání, to bylo v podstatně menším měřítku než v jiných vesnicích. Ani se nestavěla taková velká máj. Ale vždycky se chodilo psát po vesnici. Ale tenkrát to ještě byly takový vkusný nápisy a byly to nápisy směrem k zamilovaným. Zatímco dneska je to až urážlivý. I když dneska se zase málokdo odváží jít psát a když už, tak se pravděpodobně předtím něčím vydatně posílí, a z toho pak pramení ta trapnost nápisů. Když už někdo chce poukázat na to, že v té konkrétní chalupě bydlí drbna, tak jí přece nenapišu před vrata F. B. I. [smích] Ale to už s sebou asi nese ta moderní doba. [...] Nám se jednou stalo v Němčicích, že nám popsali lakovaný vrata. A to pak bylo neštěstí. Taťka se zlobit, tak jsme potom s Jájou [sestra] šly a drhly jsme to a opalovaly a lakovaly. Když to bylo na chodníku nebo na silnici, tak to šlo alespoň umejt nebo přetřít, ale na těch vratech to bylo hodně nepříjemný.

T: Kdy a za jakých okolností se pak máj kácela?

AK: Víím, že tam stávala docela dlouho. A pak byla v tombole u muziky, ale to už si nepamatuju přesně kdy to bylo, protože já jsem na ty zábavy nechodila.

T: Můžeme se přesunout k Němčické pouti. Kdy a jak probíhala?

AK: *Vím, že bejvaly dvě. Malá a velká. Ale koláče jsme vždycky pekli jenom na tu jednu. Ta byla někdy v srpnu. Ale nebyla to moc velká pouť. Byla tam tak jedna střelnice, houpačky, zřídka malej kolotoč. To většinou bylo na návsi uprostřed křižovatky, takže to bylo malé.*

T: Chodili jste taky na mši?

AK: *Asi jsem jako dítě musela. Asi jo. [...]*

T: Když se přesuneme do období adventu, kde je hned několik svátků spojených s lidovými tradicemi, jako je svátek sv. Barbory, Mikuláš a Lucie. Svátky těchto světců doprovázely nejrůznější obchůzky maskovaných postav různého významu. Dodržovaly se tyto tradice v Němčicích?

AK: *Vím, že se chodilo na barborky. Ale já to vždycky brala jako takovej zbytečnej zvyk, protože když už mi ty větvíčky konečně vykvetly, tak mi to nepřišlo ani moc hezký. Navíc se s tím spojovalo to, že když nerozkvetou, což se stávalo často, že zaschly, tak s tím bylo spojeno něco, co není dobře. Tak jsem si říkala, proč to vlastně dělat. I když v dospělosti jsem si je ještě párkrát pak ustříhla, ale pak už jsem to nedělala. Ale ty obchůzky, to už se nedodržovalo. To nám jenom mamina vyprávěla, že snad za její maminky, jako mojí babičky něco takovýho bylo.*

T: Co svátek sv. Mikuláše v Němčicích?

AK: *Jako dítě si pamatuju, že jsme jezdili do Petroviček, tam byly takový zábavy pro děti, kde se přednášely básničky. A pak v Němčicích se vždycky domluvila parta starších, a ti pak hodili od domu k domu. Byla jich vždycky docela velká parta. Musel bejt anděl, Mikuláš a spousta čertů. A rodiče vždycky dali něco za okno, co jsme pak jako děti od toho Mikuláše dostaly. Nechyběla nikdy cibule a uhlí. A museli jsme říct nějakou básničku.*

T: Vrcholem adventu jsou Vánoce. Jak jste v Němčicích slavili Vánoce?

AK: *Určitě jsme krájeli jablka, taky jsme se museli postít, abysme viděli zlatý prasátko. To jsme měli takový čokoládový v pozlátku, pak jsme prokoukli, že ho mamina vždycky schová na příští rok, protože to nikdo nechtěl jíst. [smích] Ale drželi jsme to, bylo to takový ozvláštňení toho dne. Pravidelně jsme měli taky kubu, večer kapra.*

T: Jak vypadal váš stromeček?

AK: *Měli jsme skleněný ozdoby, a taky jsme mívali na stromku ořechy a jablka. A to byly takový speciální jablka, jmenovali se panenský. Byly to takový malý červený jablíčka, nádherný. To už když jsme je trhály, tak si je mamina zvlášť vybírala, a pak je měla schovaný ve sklepě. A potom*

o Vánocích je navázala. Ty byly opravdu nádherný, jedno jako druhý. To jsem chtěla pak zavést i v Předslavi, ale ten strom už jsme neměli a děti byly malé a chtěly spíš to lesklý a třpytivý ozdoby a světlička. Taký si pamatuju, že jsme v Němčicích mývali svíčky, ale protože to kapalo a my měli koberce, tak jsme je pak už neměli. Maximálně prskavky, ale s těma jsme chodili ven. [...] Hodně jsme měli ozdobček takových koráلكových, jakoby podomácku dělaných. Takový křivý to bylo, to se mi moc nelíbilo. Ale měli jsme i pěkný ozdoby, to mamina koupila, ale pak jsme tam měli i takovýhle, jakoby staromódní. Ale mně se to nelíbilo. [smích]

T: Chodili jste na půlnoční?

AK: Myslím, že jako děti, to jsem snad byla jednou. Já jsem tam chodit nechtěla, já jsem tomu nevěřila. Vždycky když bylo něco s farářem, tak jsem ztropila nějaký trapas, tak mě pak asi pro jistotu nechávali doma. [smích]

T: Jak jste trávili další vánoční svátky, Boží hod a Štěpána?

AK: Myslím, že jsme jezdili za babičkou do Petroviček. Ale že by sme se nějak hromadně navštěvovali, jako je to třeba teď, to tak nebylo. Když na to vzpomínám, tak se vracím tak do doby, kdy jsem chodila tak do 8., 9. třídy, a to ani moc ta auta ještě nebyla, tak jsme se na tu návštěvu vlastně ani neměli jak dostat.

T: Dostali jsme se až na úplný konec roku. Máš nějaké zvyky a tradice spojené se Silvestrem a Novým rokem?

AK: Myslím, že jsme se na Silvestra jenom dívali na televizi, o půlnoci jsme se šli podívat na petardy, když bylo něco. Ale jako dítě, to si vůbec nepamatuju. Maximálně, že na Nový rok jsme mívali čochku.

T: Jak se v průběhu tvého života a z tvého pohledu proměnili lidové tradice do dnešní doby?

AK: Kdyžby to měla zhodnotit z dnešního pohledu, jak třeba děti vnímají Velikonoce, nebo konkrétně řehtání, tak vyloženě chodí jenom proto, aby si něco vydělaly. Vůbec jim nejde o vajíčka ani o cukroví, ale o peníze. Dokonce nechodí ani proto, že by měli radost, že jsou s kamarádama. Ono je to spíš mrzí, vstávat brzy, už se nechodí třikrát denně, ale jenom dvakrát, pak dvakrát zařehtají a už jsou vybírat. To my jsme chodili daleko víc. I na ty samoty všude. To v Předslavi, tím že je ta vesnice veliká, tak se rozdělí na dvě skupiny, aby si ušetřili cestu. Nemůžu říct, že mi to přímo vadí, ale uvědomuju si to, vnímám to a nemyslím si, že je to správný.

Mě osobně dodržování různých tradic vyloženě baví. Třeba pravidelně na Štědrý večer dávám pod talíř šupinu. Ale když to nikdo neocení, nebo si toho spíš ani nevšimne, tak mě to už tolik nebaví. Protože dělat si to jenom pro sebe, to nemusím. Ale to, co dělám, co dodržuju, tak to dělám hlavně proto, že to mám ráda. Z Vánoc mě třeba nejvíc baví vymýšlení a shánění a balení dárků. Ale v momentě, kdy už jsou dárky rozbaleny, tak tím pro mě v podstatě Vánoce končí, protože já už jsem si to svoje užila. Velikonoce, ty mě vyloženě nebaví, protože je vnímám vyloženě jako křesťanský svátek. Masopust, to jsem vždycky ráda chodila za masky, ale dneska už to taky nedělám. Ještě k tomu masopustu v Němčicích, to bylo vždycky v úterý ta zábava. Každý rok. To vím, že vždycky taťka a ostatní šli do práce, přijeli v půl 11 z práce z odpolední, do rána do 4 se bavili, a pak šli na autobus a zase do práce. [...] Do Němčic na masopustní zábavu vždycky chodila spousta lidí. My jsme vždycky jako děti chodily koukat za okno. Nevím, proč to bylo, ale tam vždycky byly konve od mlíka a my jsme si je brali a stoupali na ně, abysme do toho okna viděli. [smích]

Když bych měla z pohledu učitelky zhodnotit, jak lidové tradice vnímají děti dnes, tak bych řekla, že většina dětí alespoň některé tradice dodržují. Myslím, že hlavně taky proto, že se o tom s nimi ve škole neustále bavíme. Některé maminky to třeba ani nechtějí dělat, ale ty děti to z té školy prostě přinesou domů. My jako malotřídky si s tím můžeme hodně vyhrát. Když to vezmu od začátku, tak o masopustu dětem vysvětlujeme význam masopustu, i když to pro děti není tolik zajímavý. Víc se těší na školní maškarní, tím pádem se bavíme i o tradičních maskách, oni si je pak vyrábí, a tak podobně. Bavíme se i o významu Velikonoc, Vánoc. Pokaždé děláme nějakou tvořivou aktivitu, jejíž výsledek si ty děti odnesou domů, a tím tam vlastně přináší i tu tradici. Například sejeme osení, zkusíme různé techniky zdobení vajíček, vyrábíme masky, děláme něco, co si pak děti odnesou domů a věřím tomu, že to je pak ten impulz, který vede k udržení tradice.

SVATÁ BARBORA

LEGENDA O SVATĚ BARBOŘE

BARBORKY NA OBCHŮZCE

KDY:

PROČ:

JAK VYPADALY:

BARBORKY VE VÁZE:

SVATÝ MIKULÁŠ

SVATÝ MIKULÁŠ

MIKULÁŠSKÁ OBCHŮZKA

KDY:

PROČ:

MIKULÁŠ A JEHO DOPROVOD:

SVATÁ LUCIE

LEGENDA O SVATĚ LUCII

LUCKY NA OBCHŮZCE

KDY:

PROČ:

JAK VYPADALY:

CO JE TO PRANOSTIKA?

VYSVTLI JEJÍ VÝZNAM:

Lucie noci upije, ale dne nepřidá.

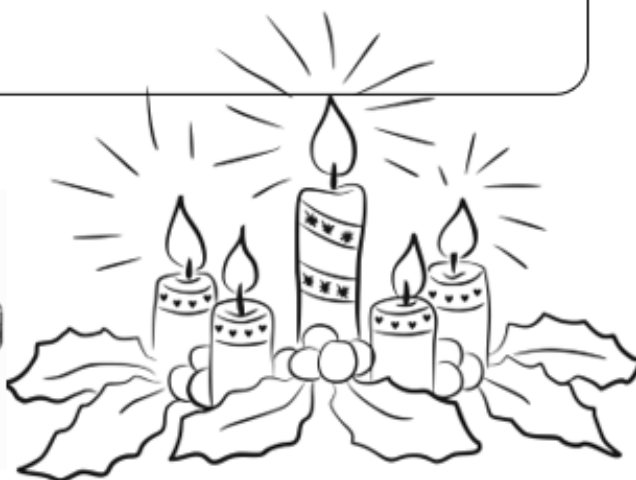
VÁNOCE

ŠTĚDRÝ DEN - TRADICE, ZVYKY, OBYČEJE, SYMBOLY

VÁNOCE U NÁS DOMA

JAK TRÁVÍM VÁNOCE JÁ

MOJE NEJOBLÍBENĚJŠÍ CUKROVÍ
(RECEPT)

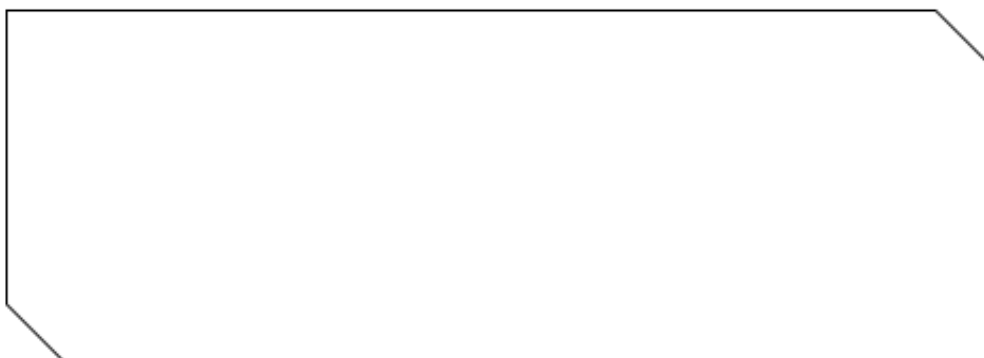

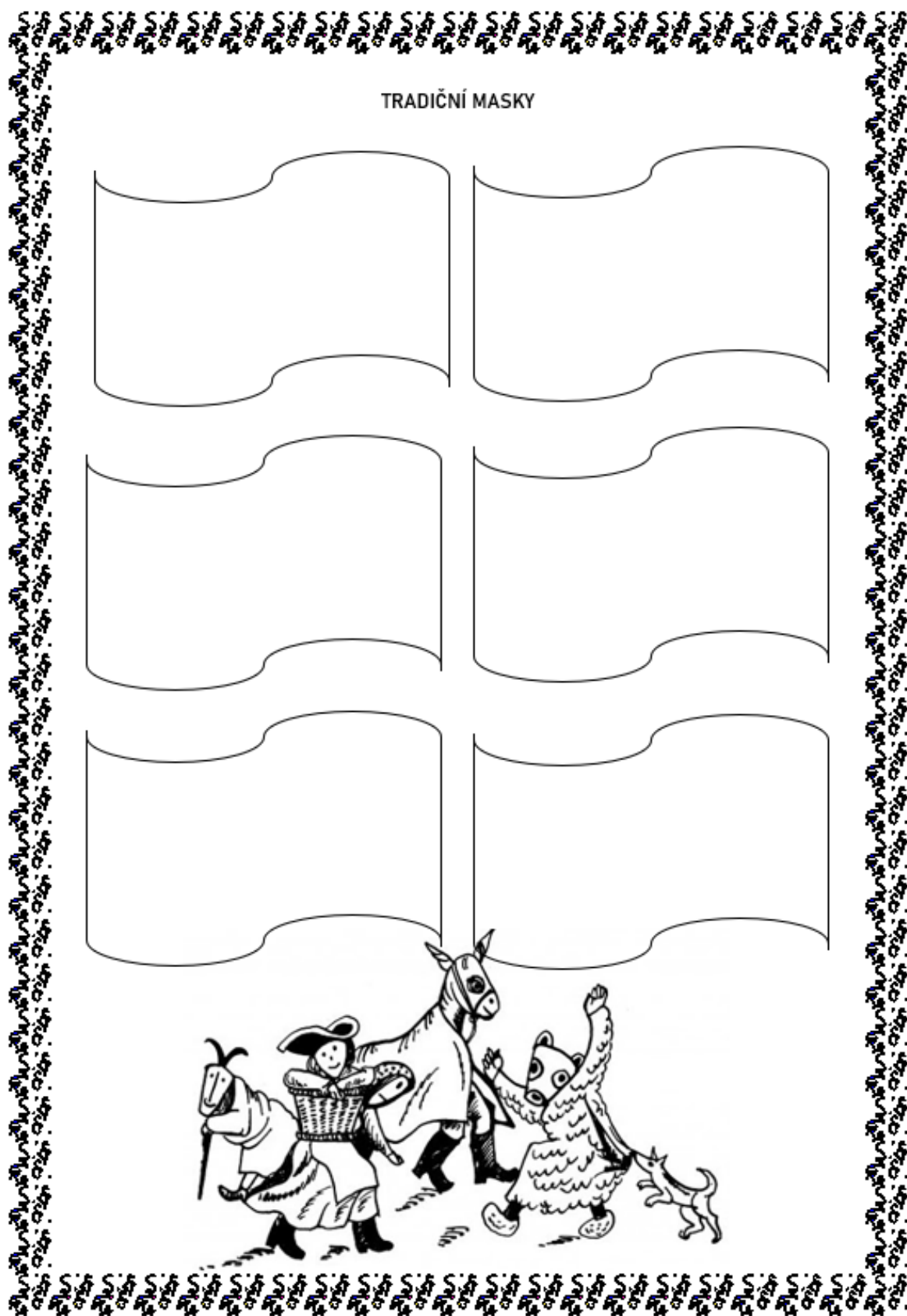
MASOPUST

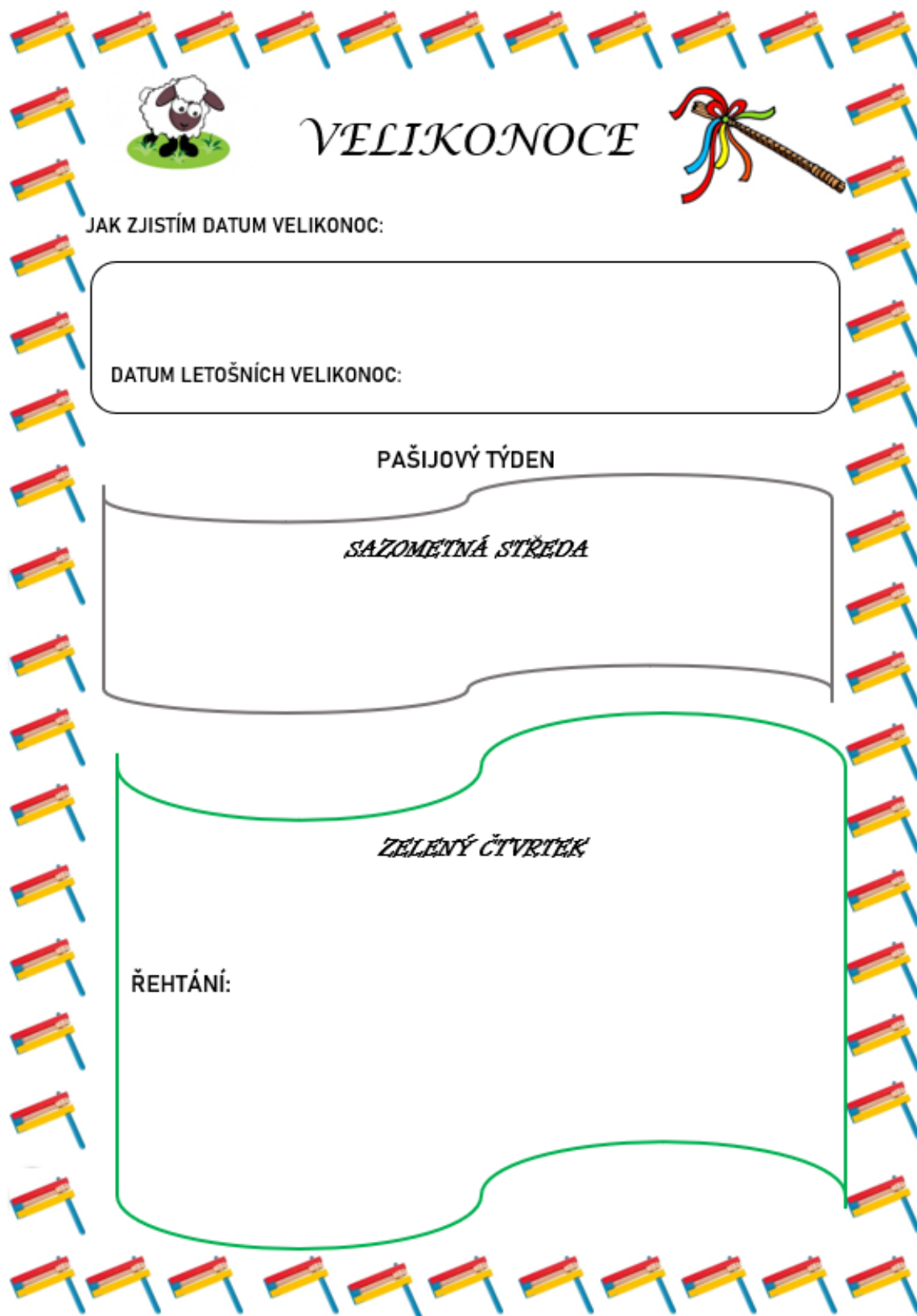
PŮVOD A VÝZNAM TRADICE

MASOPUSTNÍ PRŮVODY

 VELIKONOCE

JAK ZJISTÍM DATUM VELIKONOC:

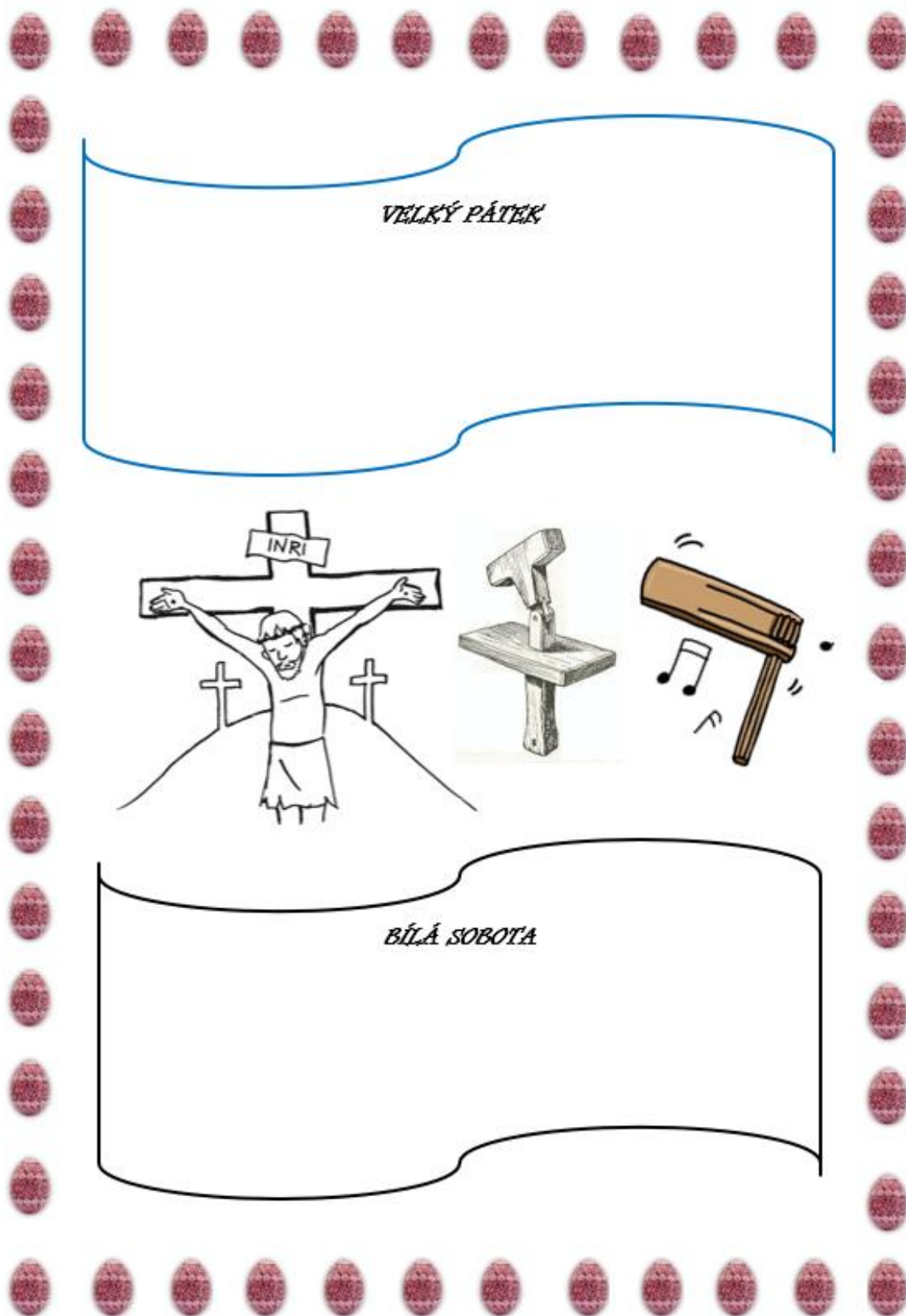
DATUM LETOŠNÍCH VELIKONOC:

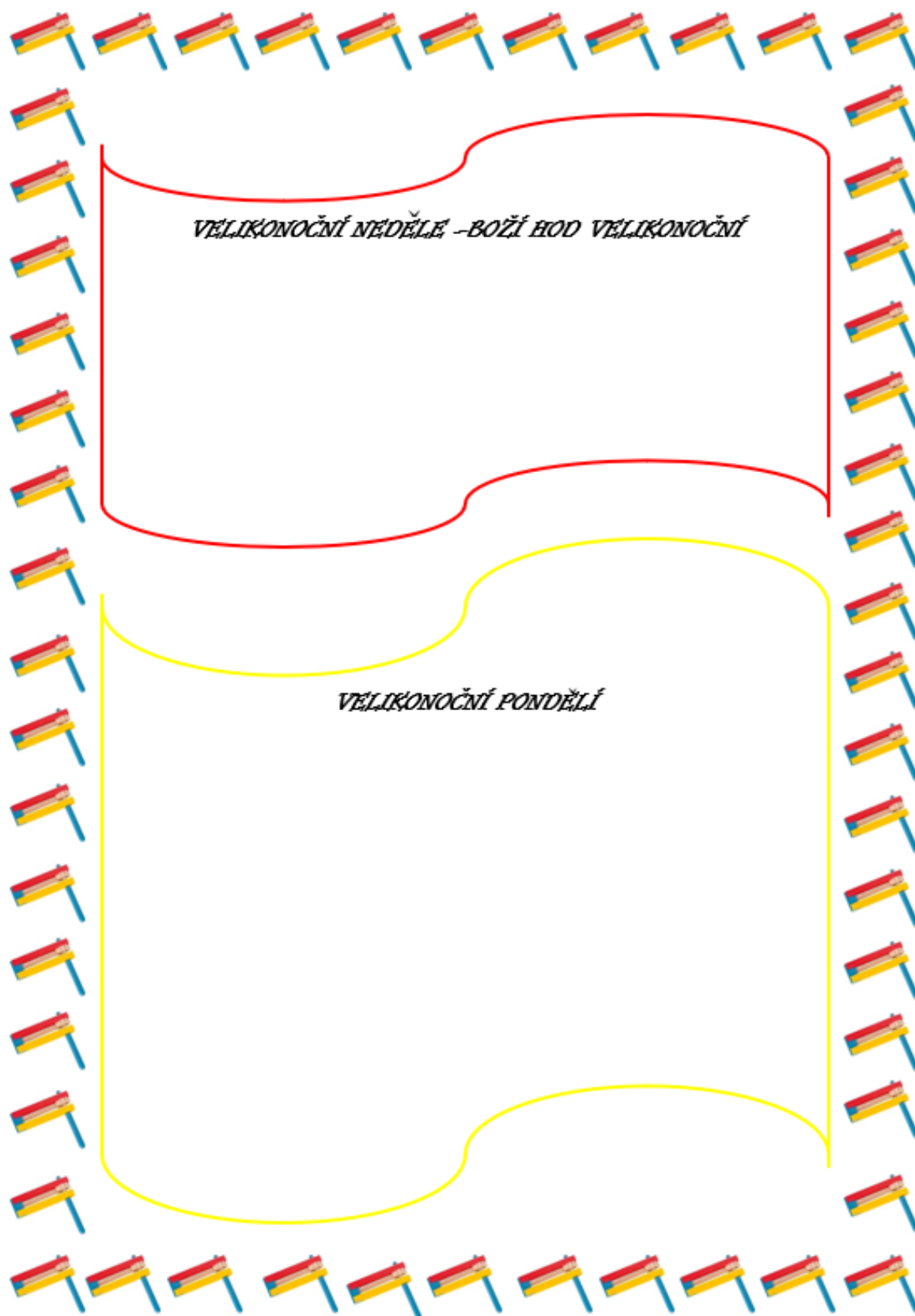
PAŠIJOVÝ TÝDEN

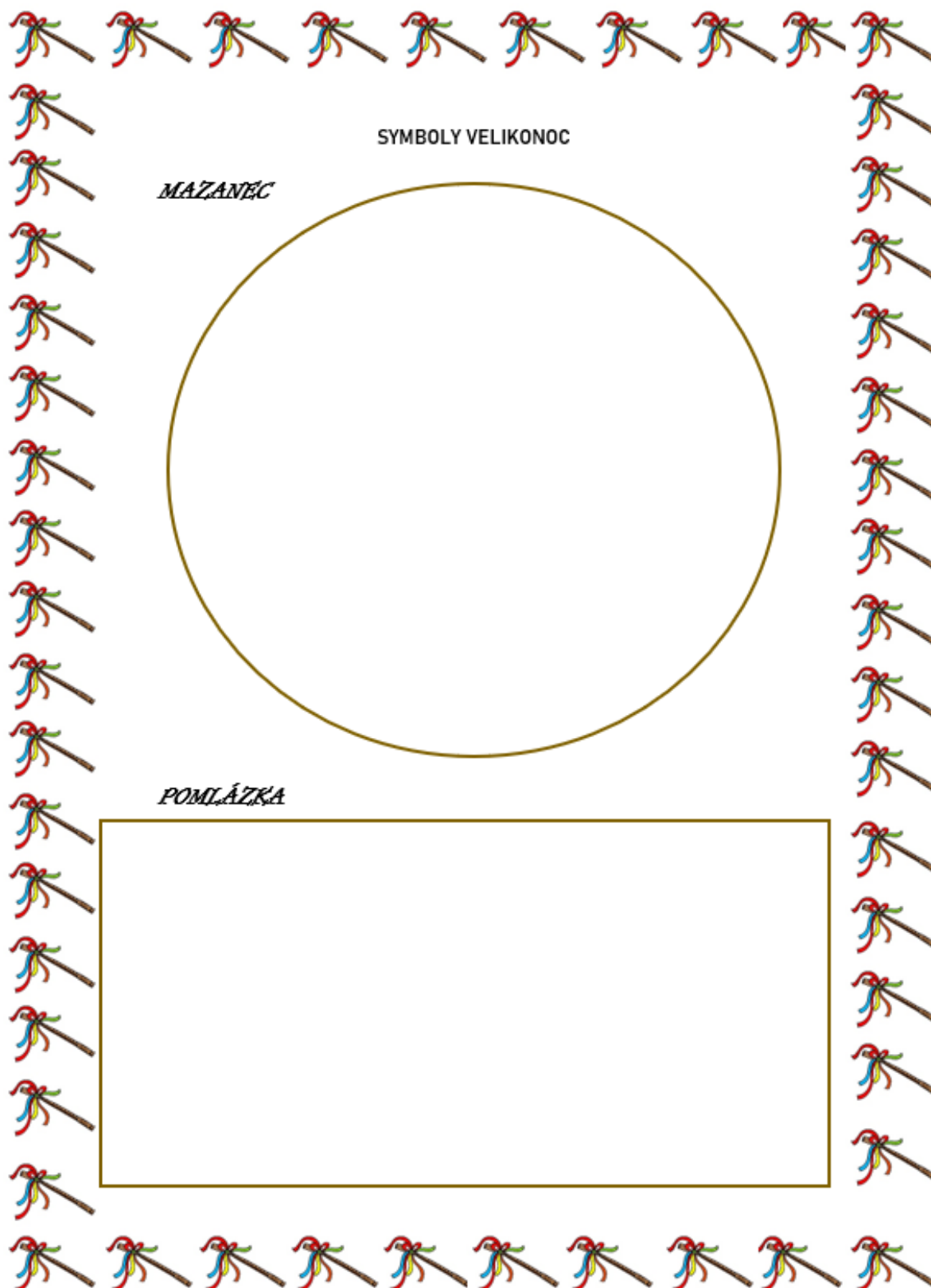
SAZOMĚTNÁ STŘEDA

ZELÉNÝ ČTVRTEK

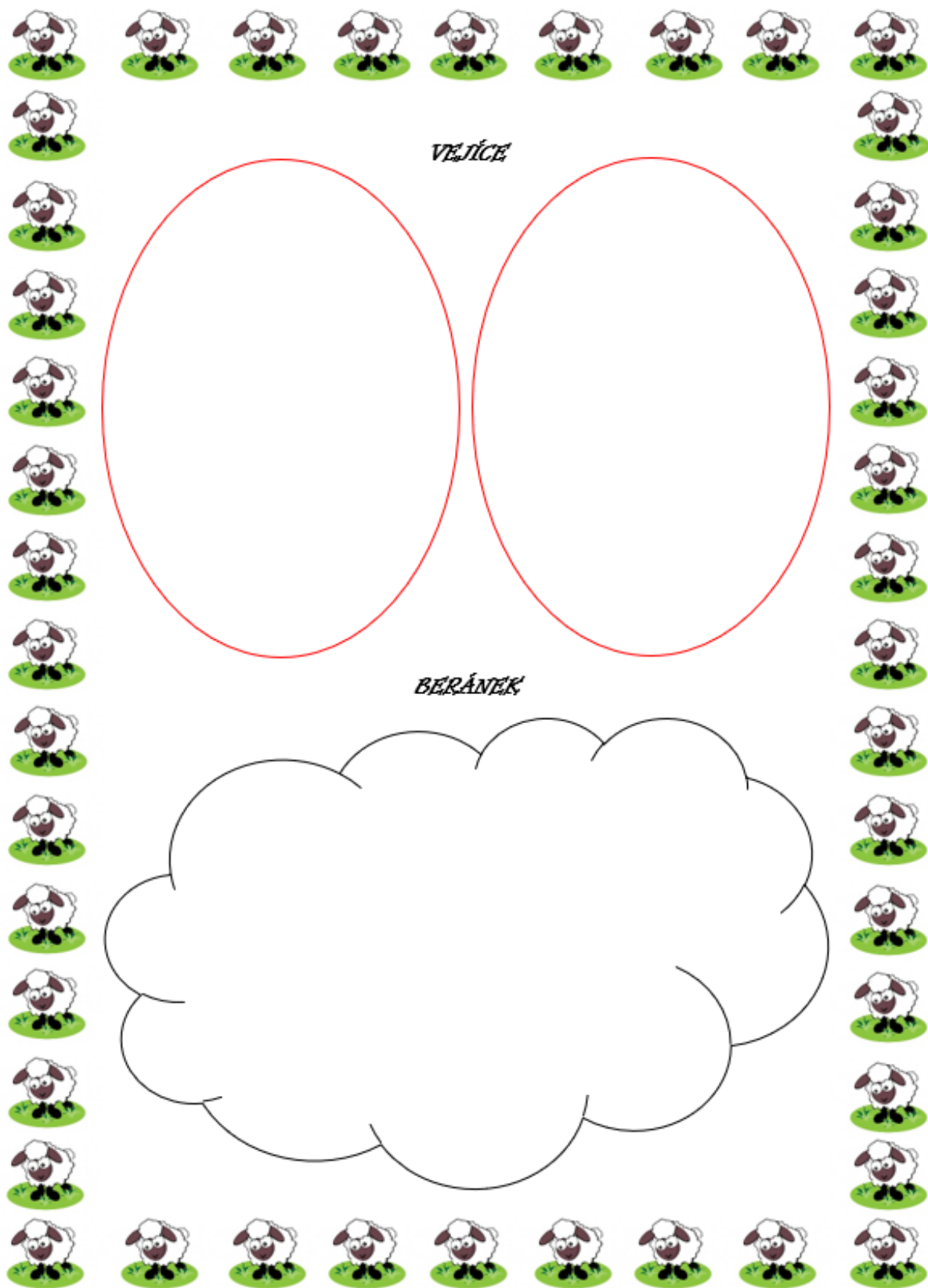
ŘEHTÁNÍ:

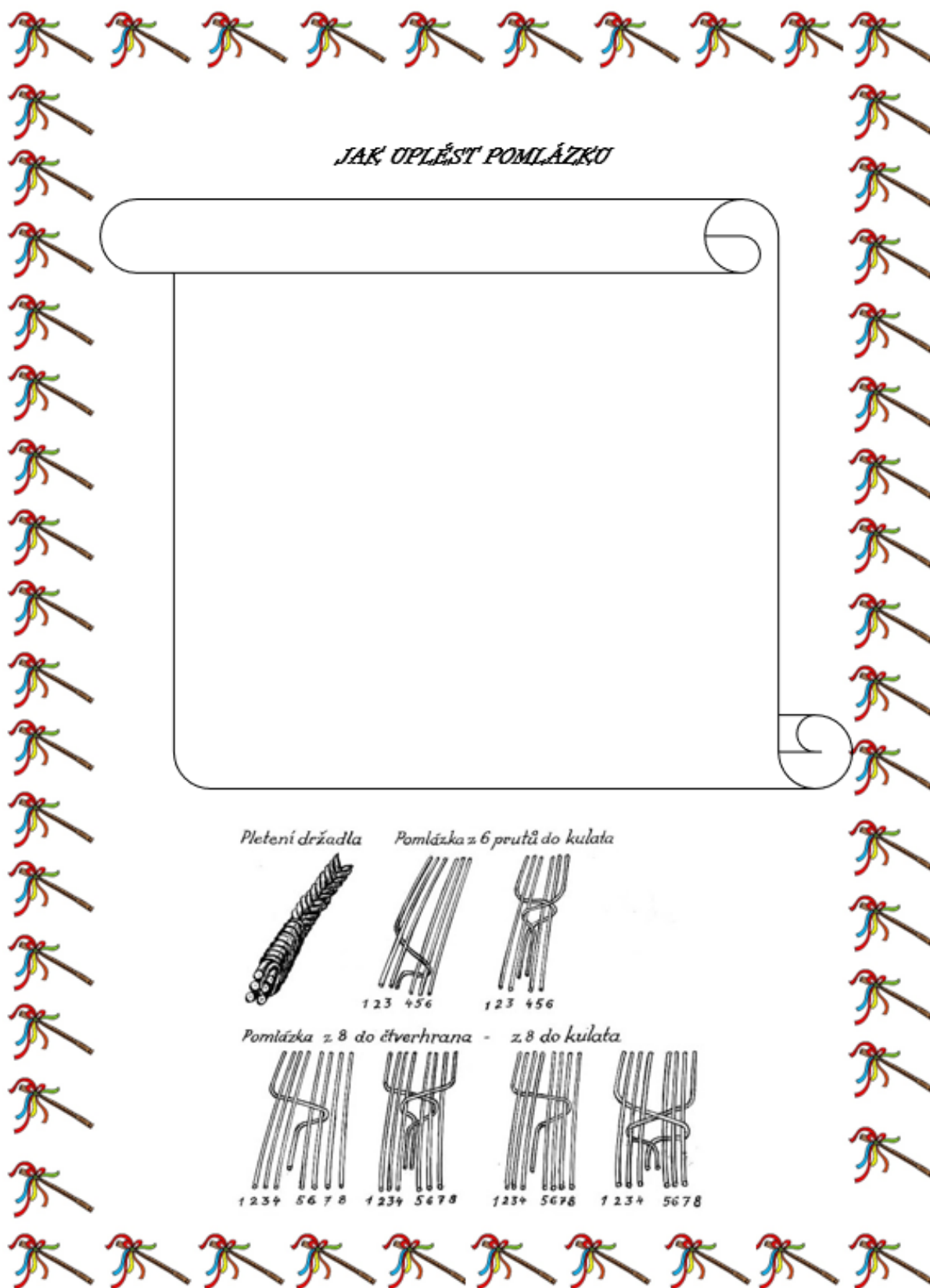

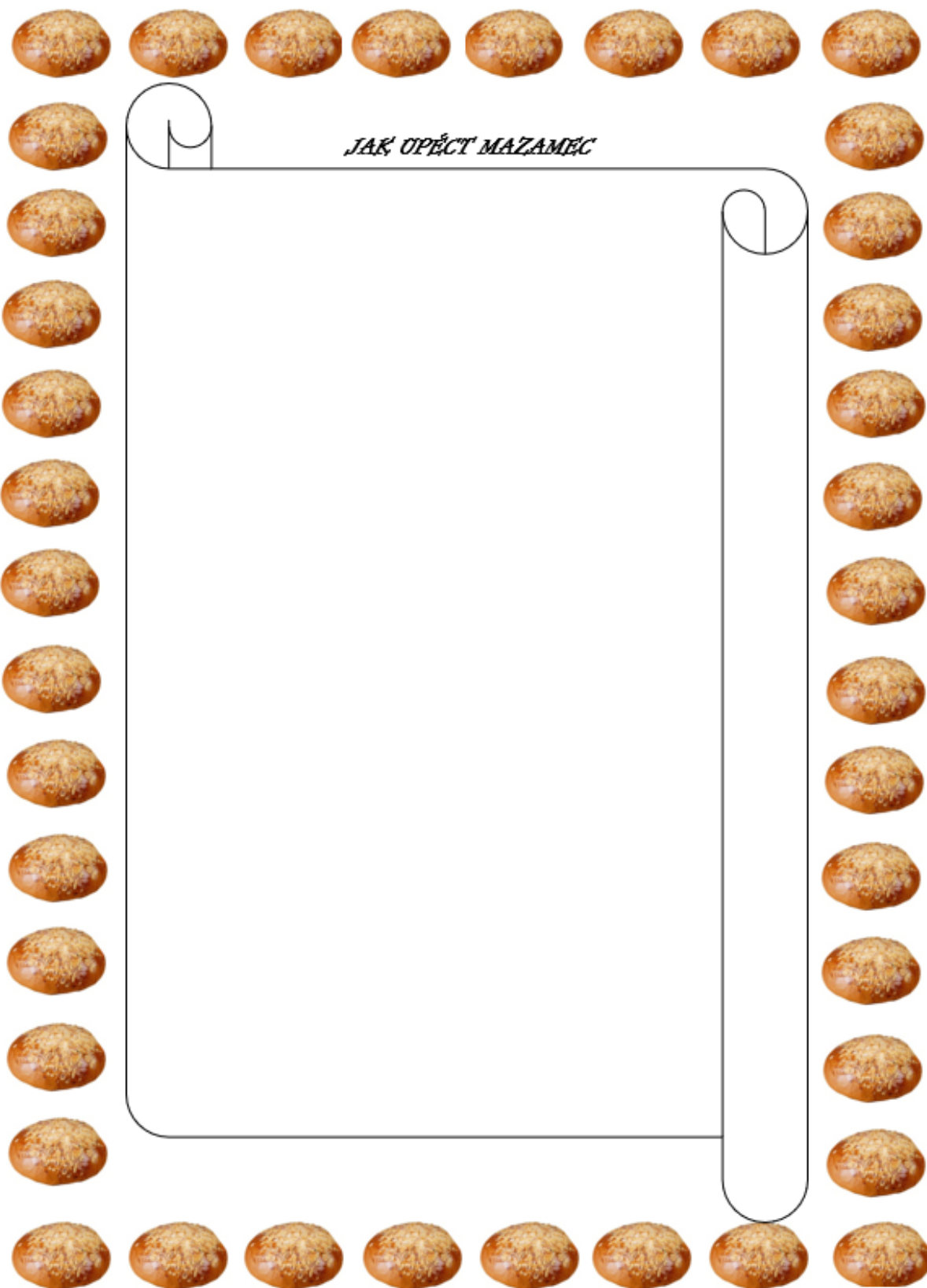

Příloha č. 31 – List Velikonoce 5

Příloha č. 33 – List Velikonoce 7

MÁJE

Byl pozdní večer – první máj –
večerní máj – byl lásky čas.
Hrdliččin zval ku lásce hlas,
kde borový zaváněl háj.
O lásce šeptal tichý mech;
kvetoucí strom lhal lásky žel,
svou lásku slavík růži pěl,
růžinu jevil vonný vzdech.

A large red heart shape is positioned to the left of the portrait, containing a poem. Below the heart is a scroll-like graphic element.

POUŤ

PANNA MARIE KLATOVSKÁ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

POUŤ

DŘÍVE

.....

.....

.....

DNES

.....

.....

.....